

Koncepcja

Opracowania i promocji transgranicznej marki turystycznej

„Pamięć łączy” *W regionie nad Odrą i Wartą*

Wrzesień 2022

Opracowane przez:

©ECCOFORT e.V.
Albertinenstr. 1
13086 Berlin

Na zlecenie

Urzędu Miasta Seelow
Küstriner Straße 61
15306 Seelow

Przy wsparciu Unii Europejskiej w ramach Programu Współpracy INTERREG VA Brandenburgia-Polska 2014-2020.

Zespół projektowy:

Dirk Röder	ECCOFORT e.V.
Josephine Kroneberg	ECCOFORT e.V./ Uniwersytet w Poczdamie, FB War and Conflict Studies
Hartmut Röder	ECCOFORT e.V.
Sascha Alter	grafika i projekt

Przy serdecznym wsparciu:

Jurriaan de Mol i Chance Williams, Liberation Route Europe
Zbigniewa Czarnucha i Polsko-Niemieckiego Stowarzyszenia Educatio Pro Europa
Viadrina

Spis treści	strona
1 WPROWADZENIE I MIEJSCE W OBRĘBIE PROJEKTU	6
1.1 Opis projektu	6
1.2 Region projektu	7
1.3 Zdefiniowane zadania i włączenie w cały projekt	8
1.4 3-fazowy model stworzenia priorytetów pamięci	8
1.5 Wnioski z analizy miejsc pamięci	10
2 PODSTAWY PROMOCJI	12
2.1 Przedmiot promocji krajobraz pamięci nad Odrą i Wartą	12
2.1.1 Region nad Odrą i Wartą	12
2.1.2 Wspólna Historyczna Przestrzeń Kulturowa	14
2.1.3 Przestrzeń Losu	14
2.1.4 Przestrzeń Spotkań i Odkryć	16
2.1.5 Obiekty inwestycyjne w Seelow, Kostrzynie nad Odrą i Słońsku	17
2.1.6 Podsumowanie, mocne i słabe strony	23
2.2 Cele promocji	28
2.3 Grupy docelowe	29
3 KONCEPCJA TRANSGRANICZNEJ MARKI TURYSTYCZNEJ	30
3.1 Ustalenie treści i filozofii jako marki parasolowej	30
3.1.1 Region nad Odrą i Wartą - przestrzeń pamięci o wielu perspektywach	32
3.1.2 „Pamięć łączy” jako przesłanie marki	32
3.2 Docelowe funkcje transgranicznej marki turystycznej	33
3.2.1 Zadanie edukacyjne	33
3.2.2 Brand „Krajobraz pamięci” jako marka parasolowa	33
3.2.3 Budzenie świadomości własnej historii regionalnej	33
3.2.4 Akceptacja polityczna i długofalowe wsparcie	33
3.2.5 Zrównoważona turystyka	34
3.3 Best Practice i konkurencja w zakresie „Turystyki pamięci”	34
3.3.1 Berlin (DE): Światowa marka turystyki pamięci	34
3.3.2 Verdun (FR): Krajobraz pamięci o pierwszej wojnie światowej	35
3.3.3 Normandia (FR): Krajobraz pamięci o drugiej wojnie światowej	35
3.3.4 Liberation Route Europe (NL): Europejski szlak kulturowy i marka turystyki pamięci	36
3.3.5 Inne marki regionalne i turystyczne koncepcje rozwojowe	37
3.4 Strategia multiperspektywicznego krajobrazu pamięci nad Odrą i Wartą	39

4 KONCEPCJA PROMOCJI	40
4.1 Wizualizacja marki	40
4.1.1 Logo	40
4.1.2 Element brandingu	40
4.1.3 System kolorów	41
4.2 Komunikacja marketingowa	41
4.2.1 Idea przewodnia komunikacji	41
4.2.2 Główne stwierdzenia	41
4.2.3 Pojedyncze stwierdzenia	42
4.3 Kanały promocji	42
4.4 Instrumenty promocji w projekcie	44
4.4.1 Materiały drukowane	44
4.4.2 Instrumenty online	46
4.4.3 Wydarzenia organizowane w ramach projektu	47
4.5 Partnerzy promocji	49
4.5.1 Zewnętrzni partnerzy promocji	49
4.5.2 Wewnętrzni partnerzy promocyjni (sieć miejsc pamięci)	50
4.5.3 Osoby wspierające i opiniotwórcze	51
4.6 Konkurencja	52
5 KONCEPCJE SZLAKÓW TURYSTYCZNYCH W OBRĘBIE MARKI	53
5.1 Tematyczne szlaki częściowe „pamięć łączy“	53
5.1.1 Szlak częściowy: Ślady joannitów	54
5.1.2 Szlak częściowy: ważne wydarzenia wojenne 1945 roku:	56
5.1.3 Szlak częściowy: Miejsca zimnej wojny	58
5.1.4 Szlak częściowy: Miejsca spotkań	60
5.2 Regionalne szlaki częściowe „pamięć łączy“	62
5.2.1 Seelow	62
5.2.2 Kostrzyn nad Odrą	62
5.2.3 Słońsk	63
5.3 Szlaki częściowe według grup docelowych	64
5.3.1 Turystyka edukacyjna	64
5.3.2 Turystyka wspomnieniowa	64
5.3.3 Turystyka bez barier	65
5.3.4 Zrównoważona turystyka	66

6 KONCEPCJA TRANSGRANICZNEJ SIECI TURYSTYCZNEJ	67
6.1 Struktura organów prowadzących sieci	67
6.2 Struktura finansowania sieci	68
6.2.1 Składki członkowskie	68
6.2.2 Udziały publiczne	69
6.2.3 Darowizny i sponsoring	69
6.2.4 Opłaty licencyjne i działalność gospodarcza	69
6.2.5 Dofinansowanie pracy projektowej	70
6.3 Działania sieci podczas fazy projektu	70
7 ZALECENIA I KATALOG DZIAŁAŃ	72
7.1 Działania krótko- i średnioterminowe	73
7.1.1 Faza zakończenia projektu	73
7.1.2 Faza post-projektowa	74
7.2 Działania długofalowe	76
8 ZAŁĄCZNIKI	77
8.1 Mapa lokalizacji	77
8.2 Raport z analizy miejsc pamięci (60 stron)	77
8.3 Styleguide marki (6 stron)	77
8.4 Protokoły (12 stron)	77
8.4.1 Raport z konferencji inauguracyjnej (12 stron de/pl)	77
8.4.2 Raport z warsztatów LRE (10 stron de/pl)	77
8.4.3 Notatki z rozmów (10 stron de)	77
8.5 Instrumenty marketingowe	77
8.5.1 Przewodnik (120 stron)	77
8.5.2 Ulotka (4 strony)	77
8.5.3 Broszura wizerunkowa (24 stron)	77

1 WPROWADZENIE I MIEJSCE W OBRĘBIE PROJEKTU

1.1 Opis projektu

Niniejsza koncepcja opracowania i promocji transgranicznej marki turystycznej „Pamięć łączy” jest częścią projektu nr 8501564 Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, programu współpracy transgranicznej (INTERREG VA BB-PL 2014-2020).

Nazwa projektu:	Miejsca pamięci nad Odrą i Wartą
Partnerzy projektu:	Miasto Seelow (partner wiodący), miasto Kostrzyn nad Odrą, gmina Słońsk
Finansowanie (EFRR):	3.290.303.23 euro
Czas trwania:	01.07.2017 – 30.06.2023

Celem partnerów projektu „Miejsca pamięci nad Odrą i Wartą” jest wspólna opieka nad unikalną przestrzenią pamięci w regionie Odry i Warty i jej wzmacnianie, a także wykorzystanie turystyczne jej szczególnych walorów.

Istotne produkty projektu:

- 1 Stworzenie transgranicznego klastra turystycznego „Miejsca pamięci nad Odrą i Wartą”** (tytuł roboczy) dla nowej jakości transgranicznych sieci współpracy oraz efektywnej promocji poprzez:
  - Powiązanie w sieć miejsc i podmiotów oraz opracowanie i wprowadzenie transgranicznej marki turystycznej,
  - Wspólny program promocji mający na celu wzrost ruchu turystycznego oraz rozpowszechnienie szczególnego dziedzictwa kulturowego w ramach wspólnoty promocyjnej.
- 2 Projekty inwestycyjne mające na celu wzmocnienie i rozbudowę „miejsc pamięci” w regionie przygranicznym**, by zachować, zmodernizować bądź rozbudować istniejące obiekty kultury w Seelow, Kostrzynie i Słońsku:
  - **Dworzec kolejowy Seelow: Warsztaty historyczne i centrum dokumentacji**, miejsce nauki i doświadczenia, placówka dokumentacji i badań na temat kultury pamięci w regionie Odry i Warty, także jako uzupełnienie Miejsca Pamięci Wzgórza Seelow i we współpracy z nim,
  - **"Willa Wagener" w Kostrzynie nad Odrą: Centrum komunikacji na temat historii kultury przemysłowej**, rozszerzenie tematyczne o kulturę pamięci z nowoczesnymi formami komunikacji i ofertami edukacyjnymi,
  - **Dom Kultury w Słońsku: Centrum edukacji historycznej**
Centrum konferencyjne oraz miejsce spotkań i edukacji jako uzupełnienie Muzeum Martyrologii oraz ruin zamku joannitów.

Poza tym opracowane zostaną instrumenty marketingowe (np. przewodnik turystyczny), a w prace włączeni zostaną partnerzy regionalni i ponadregionalni. Nastąpi też szeroko zakrojona wymiana wiedzy i doświadczeń podczas specjalistycznych warsztatów, konferencji i rozmów w ramach sieci oraz powstanie cyfrowa mapa i baza danych miejsc pamięci.

1.2 Region projektu

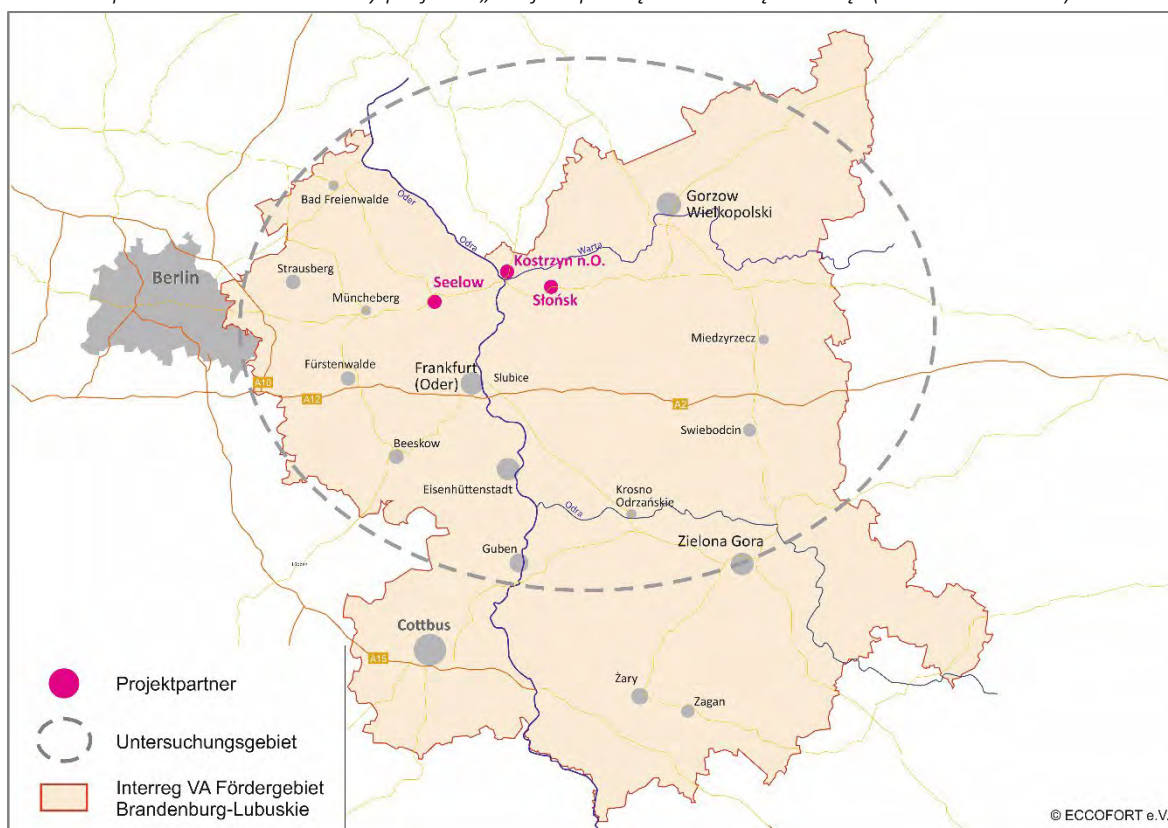
Region projektu zdefiniowany został w pierwszym rzędzie granicami administracyjnymi polsko-niemieckiego obszaru wsparcia programu Interreg VA Brandenburgia-Lubuskie, na wschód od Berlina. Granica ta ma jednak w kontekście historycznym mniejsze znaczenie.

Obszar projektu „Miejsca pamięci nad Odrą i Wartą” koncentruje się na **regionie nad Odrą i Wartą** jako obszarze badawczym (patrz rysunek).

Historyczny rozwój terenów nad Odrą i Wartą, Nowej Marchii, Ziemi Lubuskiej, Marchii Środkowej/ Nowej oraz pruskiej prowincji Brandenburgia pozwala na wyznaczenie tych granic.

Rysunek:

Obszar wsparcia i obszar badawczy projektu „Miejsca pamięci nad Odrą i Wartą” (@ECCOFORT e.V.)

Legenda:

Partnerzy projektu/ obszar badawczy/ obszar wsparcia programu Interreg VA Brandenburgia/ Lubuskie

1.3 Zdefiniowane zadania i włączenie w cały projekt

Koncepcja opracowania i promocji transgranicznej marki turystycznej „pamięć łączy“ realizować ma cel szczegółowy programu dotyczący wzrostu atrakcyjności wspólnego transgranicznego dziedzictwa kulturowego w zakresie „miejsc pamięci“.

Podniesie to atrakcyjność pogranicza, w zgodzie z kulturowo-przestrzenną specyfiką regionu nad Odrą i Wartą. Chodzi głównie o zachowanie, lepszą dokumentację i komunikację wspólnego dziedzictwa kulturowego oraz wzmocnienie już istniejących ofert turystycznych, w połączeniu z tworzeniem nowych uzupełniających ofert wzdłuż istniejących turystycznych połączeń komunikacyjnych.

Koncepcja bazuje na:

1. Analizie miejsc pamięci w regionie wsparcia

Ponad 170 zidentyfikowanych i skategoryzowanych miejsc pamięci

W celu lepszego zrozumienia tej koncepcji zaleca się, by w pierwszej kolejności czytać raport z analizy.

2. 3-fazowym modelu stworzenia priorytetów pamięci

wspólna historyczna przestrzeń kulturowa, przestrzeń losu, przestrzeń spotkań.

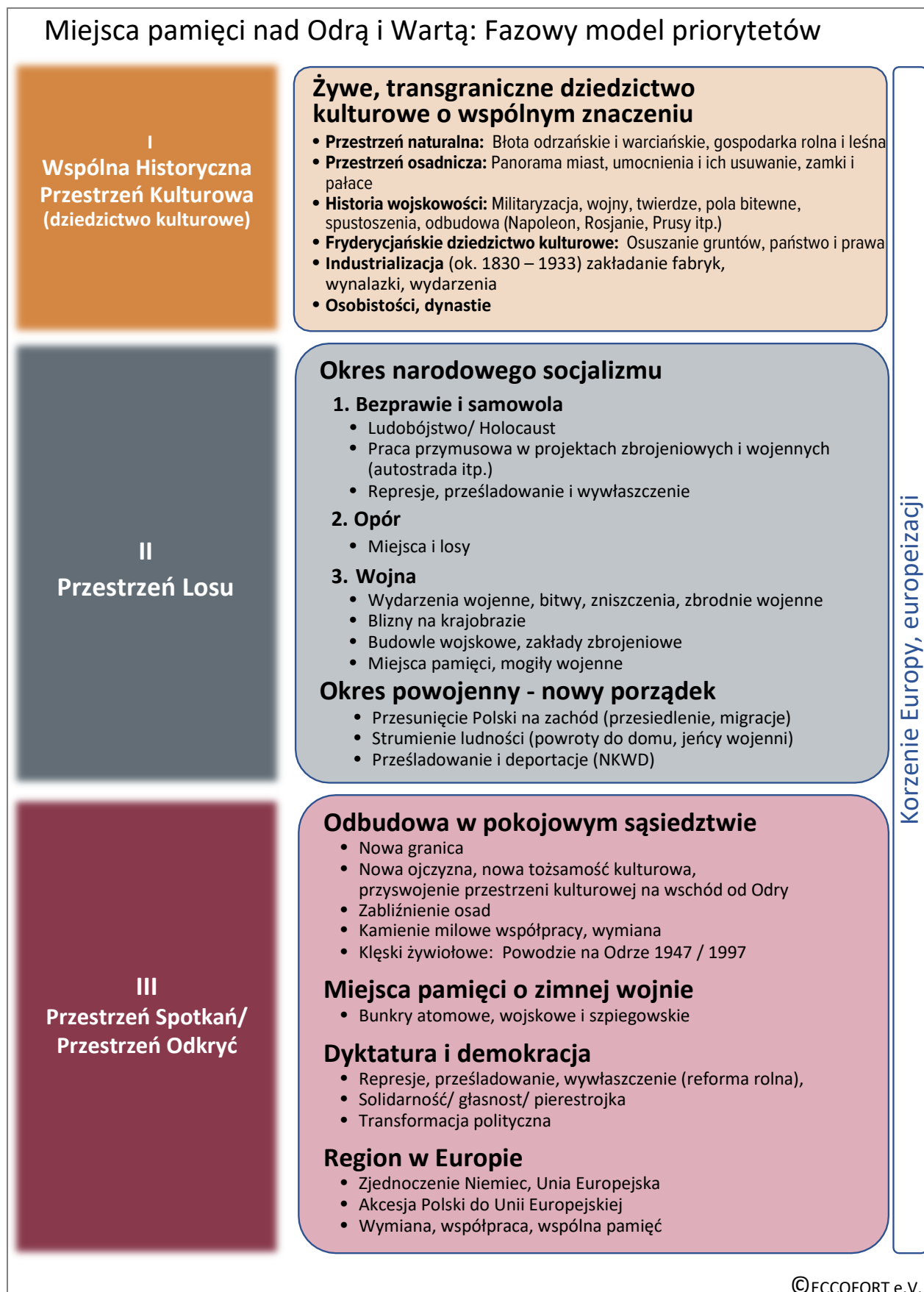
1.4 3-fazowy model stworzenia priorytetów pamięci

Zgodnie z podejściem metodycznym dla dzisiejszego polsko-niemieckiego pogranicza regionu projekt wynikają trzy priorytety pamięci zgodnie z epokami historycznymi:

I	Od ok. XII do XIX wieku	„Wspólna historyczna przestrzeń kulturowa” homogeniczny region rozwijający się po obu stronach Odry
II	Od 1933 do ok 1947 roku	„Przestrzeń losu” Prześladowania, dyktatura nazistowska, wojna, nowy porządek
III	Od ok. 1946/47	"Przestrzeń spotkań i odkryć" jako przełom w kierunku pokojowego sąsiedztwa w zjednoczonej Europie

Priorytety pamięci można dalej tematycznie dzielić i dają one przestrzeń i możliwości różnicowania, aby odzwierciedlać kształtujące region projektu wydarzenia i epoki (patrz schemat na kolejnej stronie).

Rysunek: Fazowy model priorytetów projektu Miejsca pamięci nad Odrą i Wartą

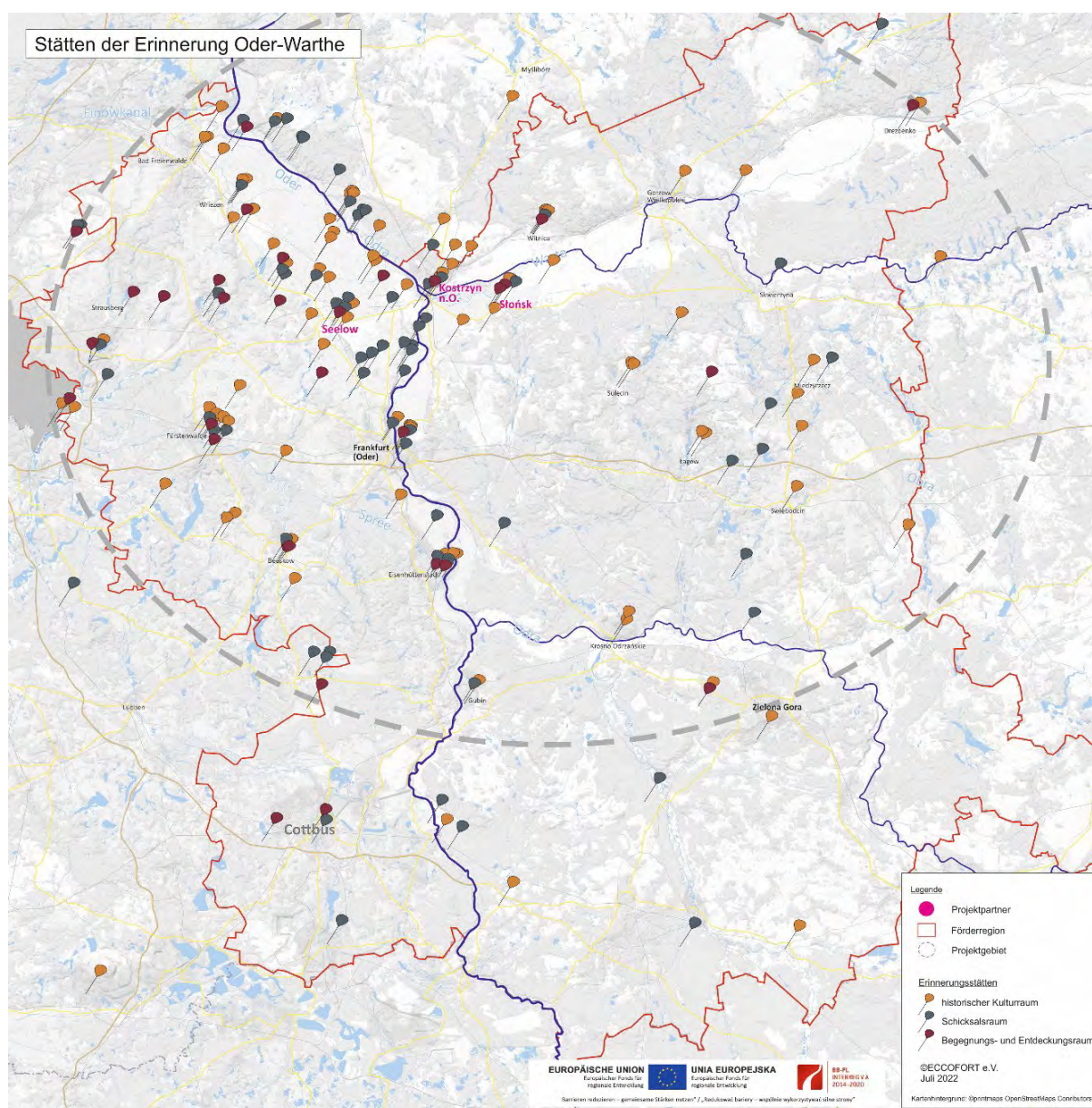

1.5 Wnioski z analizy miejsc pamięci

Region transgraniczny **jest szczególnie wartościowym KRAJOBRAZEM PAMIĘCI**, w którym przede wszystkim XX wiek pozostawił głębokie blizny. Szaleństwa Trzeciej Rzeszy, drugiej wojny światowej, a następnie przymusowe migracje milionów Polaków i Niemców są w wielu miejscach widoczne i zachowywane w pamięci. Następnie swe ślady w krajobrazie pozostawiła zimna wojna, a w końcu pokojowy proces zjednoczenia europejskiego tworzy nowe miejsca pamięci. Jednak także w poprzednich wiekach region ten ukształtował warte upamiętnienia dziedzictwo kulturowe, które należy uchronić od zapomnienia.

W wyniku przeprowadzonych analiz zidentyfikowano **około 190 miejsc pamięci** w regionie projektu i w jego najbliższym otoczeniu.

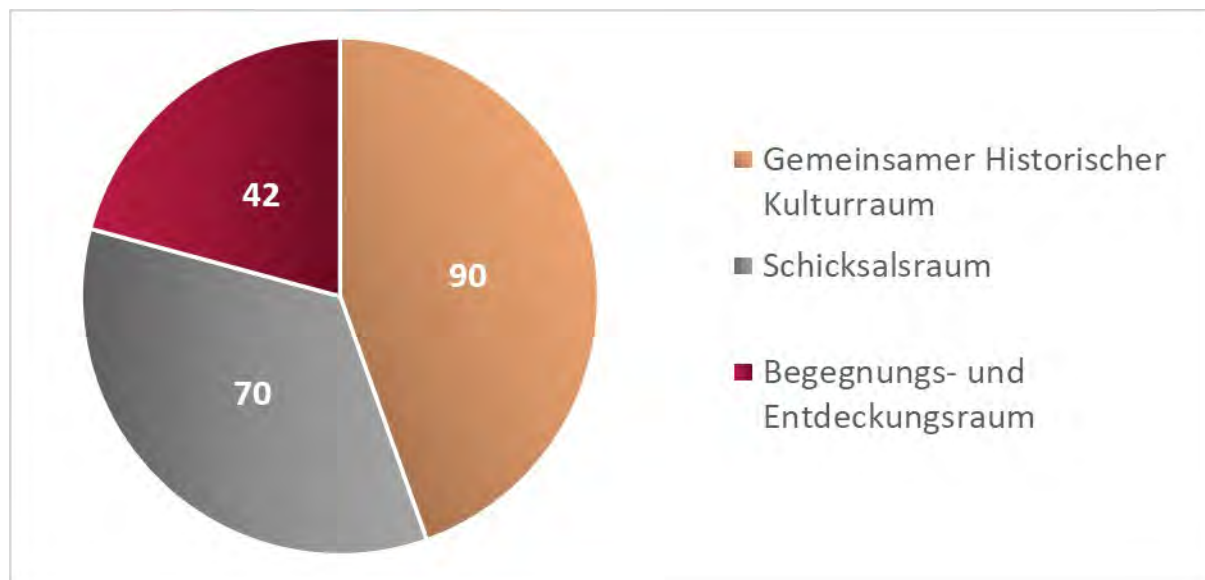
Rysunek: Miejsca pamięci w regionie nad Odrą i Wartą (©ECCOFORT e.V.)

Legenda: Partnerzy projektu/ obszar wsparcia/ obszar projektu/ Miejsca pamięci: Historyczna Przestrzeń Kulturowa/ Przestrzeń Losu/ przestrzeń Spotkań i Odkryć

Ustalone miejsca pamięci zostały przeanalizowane i przyporządkowane do trzech zdefiniowanych priorytetów pamięci.

Rysunek: Udział miejsc pamięci nad Odrą i Wartą zgodnie z priorytetami pamięci

Legenda: Wspólna Historyczna Przestrzeń Kulturowa/ Przestrzeń Losu/ Przestrzeń Spotkań i Odkryć

Wyciągnąć można następujące wnioski istotne dla strategii promocji:

1. Historia regionu nad Wartą i Odrą jest wielopłaszczyznowa i ma wysoki ponadregionalny potencjał jej turystycznego wykorzystania.
2. Na obszarze projektu miejsca pamięci są zaskakująco liczne. Reprezentują one historię regionu tematycznie i treściowo indywidualnie i zgodnie z własnym zrozumieniem, jednak bez istotnego połączenia w sieć lub ponadregionalnego oddziaływania.
3. Szczególna historia regionu nie jest prezentowana spójnie i musi być żmudnie rekonstruowana. Powiązania są trudno dostrzegalne, brakuje wspólnej linii.
4. Każdy z trzech priorytetów pamięci ma potencjał, by stać się *własną turystyczną marką regionalną.*
5. W połączeniu ze wszystkimi trzema epokami, miejsca te tworzą unikalny międzynarodowy punkt sprzedaży.

2 PODSTAWY PROMOCJI

2.1 Przedmiot promocji krajobraz pamięci nad Odrą i Wartą

Przedmiotem promocji jest kompleksowy krajobraz pamięci nad Odrą i Wartą. Składa się on z ogólnych cech regionu nad Odrą i Wartą oraz z jej turystycznie użytkowanej historii, która jest prezentowana przez poszczególne miejsca pamięci.

Raport z analizy pokazuje przekrojowo około 180 miejsc pamięci w regionie nad Odrą i Wartą, w podziale na 3 obszary: *wspólna historyczna przestrzeń kulturowa, przestrzeń losu oraz przestrzeń spotkań i odkryć*, o różnych funkcjach i grupach docelowych. Te trzy bloki tematyczne tworzą wspólnie z obiektami inwestycyjnymi (dworzec kolejowy w Seelow, Willa Wagenera w Kostrzynie nad Odrą oraz Domu Kultury w Słońsku) także rdzeń przedmiotu promocji oraz samego regionu nad Odrą i Wartą.

2.1.1 Region nad Odrą i Wartą

Region nad Odrą i Wartą położony jest na wschód od Berlina, po obu stronach granicy polsko-niemieckiej. Wyznaczają go niemieckie powiaty Märkisch-Oderland i Oder-Spree (łącznie z miastem Frankfurt nad Odrą) oraz północna część polskiego województwa lubuskiego.

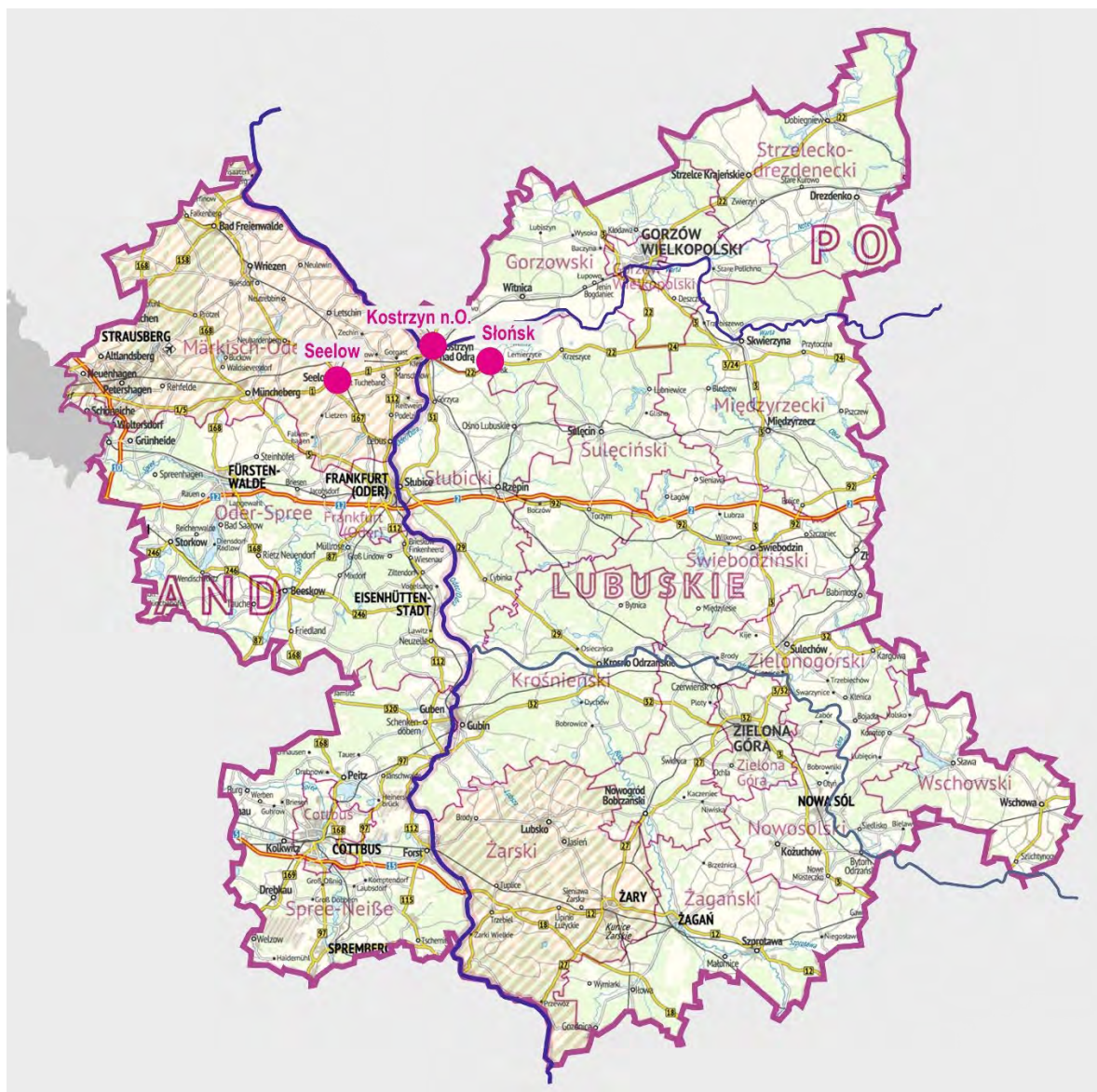
Rysunek: Lokalizacja Region Oder-Warthe

W osi wschód-zachód region rozciąga się na przestrzeni 150 km, począwszy od wschodniej granicy Berlina. W osi północ-południe jest to ok. 120 km.

Istotne ośrodki miejskie to stolice powiatów Seelow i Beeskow oraz miasta na prawach powiatu Frankfurt nad Odrą, Zielona Góra i Gorzów Wielkopolski. Również Kostrzyn nad Odrą, polskie miasto graniczne przy drodze federalnej B1 ma szczególne znaczenie.

Rysunek: obszar wsparcia Interreg VA Brandenburgia-Lubuskie

Pod względem krajobrazowym region kształtują po polskiej stronie w pierwszym rzędzie rzeki Odra i Warta, od których pochodzi jego nazwa i które koło Kostrzyna łączą się ze sobą. W unikalnym krajobrazie przyrodniczym obszaru **ujścia Warty** o powierzchni ok. 80 km² ustanowiono w roku 2001 polski **Park Narodowy**. Poza tym Kotlina Freienwaldzka, błota warciańskie, Szwajcaria Marchijska oraz pojezierze Odry i Sprewy z kurortem Bad Saarow to typowe cechy krajobrazu z kontekstem turystycznym.

Te doskonałe warunki przestrzenno-przyrodnicze stanowią także wyróżniające walory turystyczne regionu i są od wielu lat z sukcesem promowane po obu stronach granicy. Uzupełnia je bogata oferta kulturalna oraz urozmaicone oferty spędzania wolnego czasu oraz rekreacji. Dominuje turystyka przyrodnicza (rowerowa, wodna, piesza), w połączeniu z turystyką kulturową, sportową i rekreacyjną, ofertami SPA i regeneracji.

Bezpośrednia bliskość metropolii berlińskiej, dobra dostępność komunikacyjna głównymi osiami dróg B1 i A12 oraz komunikacją publiczną stanowią kolejne zalety lokalizacyjne. Region dysponuje siecią dróg rowerowych i szlaków pieszych oraz wieloma tematycznymi szlakami kulturowymi.

2.1.2 Wspólna Historyczna Przestrzeń Kulturowa

Wspólną Historyczną Przestrzeń Kulturową definiuje historia i żywe, transgraniczne dziedzictwo kulturowe o wspólnym znaczeniu z czasów **przed rokiem 1933**. Istotnymi cechami są przede wszystkim tworzenie i rozwój przestrzeni osadniczych, osuszanie łęgów odrzańskich, dokonania przemysłowe, techniczne i rolnicze, rozbudowa osi transportowych i węzłów, historia wojskowości, sztuka i kultura.

To wspólne dziedzictwo historyczne i kulturowe reprezentuje dziś **około 90 miejsc pamięci** po obu stronach granicy (patrz raport z analizy). Istotne znaczenie mają przy tym łęgi nadodrzańskie i nadwarciańskie, których osuszenie i urbanizacja należą do mistrzowskich dokonań techniki i projektowania XVIII wieku. Słynne osobistości i artyści tworzyli swe dzieła w regionie nad Odrą i Wartą, zakony rycerskie, jak joannici posiadały przez długi czas miejscowości, zamki, pałace i majątki ziemskie po obu stronach Odry. Wspólna historia wojskowości to słynne pola bitew oraz pruski system umocnień w Kostrzynie. *Rewolucja przemysłowa* widoczna jest w willi fabrykanta Wagenera w Kostrzynie nad Odrą czy w spuściźnie agronoma Albrechta Daniela Thaera w Möglin.

Istotny dla Wspólnej Historycznej Przestrzeni Kulturowej jest fakt, że region nad Odrą i Wartą do roku 1945 nie był polskim terytorium i przez większość czasu należał do Prus (Marchia Elektorska, Nowa Marchia, Ziemia Lubuska). Z uwagi na wydarzenia z lat ok. 1939-1987 nie jest oczywiste to, że Wspólna Historyczna Przestrzeń Kulturowa obecnie uznawana, zachowywana, reprezentowana i doświadczana jest jako wspólna historia. Po obu stronach Odry zdecydowanie zróżnicowane sposoby myślenia i formy prezentacji zostały sprowadzone do wspólnej historii i przyjęte w tej formie. Może być to dziś źródłem szczególnego oddziaływania i stanowić unikalną cechę regionu dla celów jego promocji.

2.1.3 Przestrzeń Losu

Przestrzeń Losu obejmuje okres **dyktatury nazistowskiej w latach 1933-1945**, łącznie z **okresem powojennym i ustanowieniem nowego porządku ok. roku 1947**. Ten historycznie bardzo krótki okres czasu był dla regionu nad Odrą i Wartą brutalnie decydujący i w wielu aspektach na trwałe go ukształtował.

Początki dyktatury nazistowskiej były jak wszędzie w Niemczech pełzające, a ze strony szerokich mas towarzyszyła im euforia i nadzieja. Przeciwnicy reżimu byli wkrótce prześladowani i osadzani, np. w więzieniu i obozie koncentracyjnym Sonnenburg (dziś Słońsk), jednym z pierwszych, które powstały.

Równolegle tworzono infrastrukturę maszynierii wojennej oraz sieć obozów pracy i zagłady, sterowanych z okręgu rządowego Frankfurt nad Odrą. Wiele miejsc pamięci nad Odrą i Wartą powstałych w byłych obozach informuje o holocauście, bezprawiu i samowoli oraz opowiada historię niezliczonych ofiar.

Dużo większa liczba dzisiejszych miejsc pamięci w regionie to miejsca konkretnych wydarzeń wojennych, np. miejsca znaczących operacji bojowych, mogiły wojenne, systemy bunkrów, umocnień, miejsca produkcji uzbrojenia itp.

Szczególnie rok 1945, wraz z naciągającą ze wschodu w kierunku Berlina Armią

Czerwoną i jej sojusznikami, przywiódł realnie i z całym impetem wojnę do regionu nad Odrą i Wartą. Od stycznia do kwietnia 1945 roku region był areną działań wojennych, które w takim zmasowaniu można było spotkać tylko w kilku innych regionach w Europie. Były to między innymi:

- Masakra w KZ Sonnenburg w nocy przed jego wyzwoleniem dnia 31 stycznia 1945 roku, dzisiaj upamiętniana w Muzeum Martyrologii w Słońsku.
- 56-dniowe oblężenie i zupełne zniszczenie Starego Miasta i twierdzy Küstrin w lutym/ marcu 1945 roku, jako ostatniego niemieckiego bastionu po wschodniej stronie Odry - dzisiaj prezentowanej w zmienionym stanie jako „Pompeje nad Odrą” w Kostrzynie nad Odrą.
- Bitwa o wzgórza Seelow w dniach 16-19 kwietnia 1945, jedna z największych bitew w Europie, która jako ostatni zryw nazistowskich Niemiec przed ich klęską kosztowała życie ponad 45 000 osób, dzisiaj upamiętniana Miejscem Pamięci wzgórza Seelow.

Wraz z klęską nazistowskich Niemiec i końcem drugiej wojny światowej w Europie, rozpoczęto w regionie nad Odrą i Wartą wprowadzanie nowego porządku. Granica państwowa pomiędzy Niemcami i Polską została w ramach **przesunięcia Polski na zachód** wyznaczona na nowo na Odrze i Nysie Łużyckiej, czyli przez środek regionu nad Odrą i Wartą. Także wschodnia granica Polski została przesunięta na zachód o dobre 250 km na korzyść Związku Radzieckiego.

Zgodnie z decyzją Stalina Polska miała stać się państwem komunistycznym i homogenicznym etnicznie. Co najmniej dziesięć milionów Niemców żyło łącznie na nowych polskich terenach i wszyscy oni mieli zostać przesiedleni na zachód. Poza tym przymusowym przesiedleniom poddano ludność z byłych polskich terenów wschodnich przy granicy z Ukrainą na „zwolnione” tereny nad Odrą. Miasto Frankfurt nad Odrą stało się w wyniku tych wydarzeń w krótkim czasie punktem zbornym i dworcem przesiedleńczym dla milionów osób. Poza tym w drogę powrotną do domu ruszyli byli jeńcy wojenni oraz robotnicy przymusowi z Europy Wschodniej.

Byłe niemieckie obozy jenieckie w radzieckiej strefie okupacyjnej stały się obozami specjalnymi NKWD i punktami zbornymi dla niemieckich zbrodniarzy wojennych i przeciwników socjalizmu, którzy znów przez Frankfurt nad Odrą byli wywożeni na Syberię.

Inne znamienne w skutkach dla mieszkańców regionu nad Odrą i Wartą wydarzenia to socjalistyczna reforma rolna (1945/46) oraz klęski żywiołowe, jak mroźna zima 1945 roku oraz powódź na Odrze w marcu 1947 roku.

Łącznie 70 miejsc pamięci reprezentuje obecnie po obu stronach granicy epokę Przestrzeni Losu w sposób niezmiernie wielopłaszczyznowy i z bardzo różnych perspektyw. **To tematycznie bardzo ciężkie dziedzictwo stanowi w swym zagęszczeniu i znaczeniu unikalną cechę regionu w kontekście europejskim i światowym.**

Różne perspektywy zwycięzców, przegranych, sprawców, ofiar lub bohaterów i ich własne formy prezentacji w propagandowym przerysowaniu, pokornym poddaniu itp. stwarzają z kolei szczególne napięcie oraz są motywacją dla turystyki pamięci.

Przestrzeń Losu nad Odrą i Wartą niesie z sobą ogromny potencjał dla rozwoju unikalnego w skali międzynarodowej, historycznego miejsca edukacji.

2.1.4 Przestrzeń Spotkań i Odkryć

Przestrzeń Spotkań i Odkryć to okres odbudowy pokojowego sąsiedztwa. Jest to jednak także era dyktatury socjalistycznej, zimnej wojny, transformacji politycznej. Jest to w końcu era Unii Europejskiej z otwartymi granicami, powiązaniem gospodarczymi i sąsiedztwem we wzajemnym szacunku i z obopólnymi korzyściami.

Era Przestrzeni Losu nazaczyła region nad Odrą i Wartą na trwale bliznami i fizycznie poróżniła, w okresie Przestrzeni Spotkań i Odkryć będą obecnie przesadzane tam narracje kultury pamięci, które trwają do dziś.

W ten sposób wspólna historia regionu doświadczyła prawie zupełnie nowego początku w wyniku radykalnej wymiany ludności na wschód od Odry. Przymusowo przesiedlona ludność z byłych polskich terenów wschodnich przywiozła ze sobą własną historię, tradycje i język. Ten ostatni stworzył obok nowej fizycznej granicy na Odrze dodatkowo barierę językową, która zwiększyła dystans pomiędzy mieszkańcami i uniemożliwiła wymianę transgraniczną.

Kultury pamięci zaczęły rozwijać się oddzielnie od siebie.

Ówczesne NRD i PRL rozwijały się z jednej strony osobno, a z drugiej strony jako „socjalistyczne braterskie kraje” pod egidą Związku Radzieckiego. Równolegle formowała się zachodnio-amerykańska, kapitalistyczna Republika Federalna Niemiec z Berlinem Zachodnim. Tym samym na niemieckiej ziemi osadziły się dwa zwycięskie mocarstwa (USA/ ZSRR) z zasadniczo różnymi ideologiami (kapitalizm/ socjalizm), których relacje w czasie zimnej wojny prawie eskalowały.

Także przepracowanie doświadczeń drugiej wojny światowej w RFN, NRD oraz PRL odbywało się pod wpływem ideologicznym. W ten sposób rozwijały i umacniały się bardzo różne kultury pamięci i sposoby myślenia, które częściowo trwają do dziś.

W tej mieszance region nad Odrą i Wartą musiał się najpierw odnaleźć i napisać w ten sposób nową własną historię. Byli kresowiaci częściowo latami żyli na spakowanych walizkach lub budowali swój ołtarz w gospodarstwie zamiast w starym wiejskim kościele, gdyż zakładali, że „Niemcy wkrótce wrócą”.

Wznoszono pomniki wojenne i zakładano wojskowe cmentarze, na których do dnia dzisiejszego chowani są zmarli. Muzea opowiadają bohaterские historie wyzwolenia od nazistowskiego reżimu i prezentują wojskowe wyposażenie Armii Czerwonej i polskiego wojska.

W toku zimnej wojny powstały bunkry wojskowe, cywilne i rządowe do ochrony przed atakami jądrowymi bądź też do ich koordynowania i wykonywania. Powstała sieć instytucji służących kontrolowaniu społeczeństwa i zabezpieczeniu dyktatury, np. domy poprawcze i reedukacyjne dla młodzieży, więzienia wojskowe i placówki urzędów bezpieczeństwa.

W warunkach niedoborów w zaopatrzeniu i prześladowań dysydentów rozwijał się po obu stronach granicy ukryty i otwarty sprzeciw przeciwko systemowi socjalistycznemu oraz ruch na rzecz zmian społecznych i demokracji. W roku 1972 otwarto „granice pokoju na Odrze i Nysie Łużyckiej”, a w roku 1980 zamknięto ją.

Solidarność, głośność i pierestrojka doprowadziły do pokojowej rewolucji, politycznej transformacji i zjednoczenia Niemiec. Utworzenie Unii Europejskiej w roku 1993 oraz akcesja Polski do UE w roku 2004 to kolejne kamienie milowe na nowej wspólnej drodze regionu nad Odrą i Wartą.

Także ta najnowsza epoka pozostawiła już imponujące ślady, które prześledzić można w ponad 30 miejscach pamięci. Są to były przejścia graniczne, muzea, bunkry, architektura odbudowy lub wspólne miejsca spotkań i kultury, ale także miejsca spotkań dzisiejszego społeczeństwa, które jeszcze nie są zdefiniowane jako miejsca pamięci.

2.1.5 Obiekty inwestycyjne w Seelow, Kostrzynie nad Odrą i Słońsku

Trzej partnerzy projektu miasta Seelow i Kostrzyn nad Odrą oraz gmina Słońsk zdefiniowali po jednym historycznym budynku, który w ramach projektu „Miejsca pamięci nad Odrą i Wartą” ma zostać zmodernizowany i przygotowany do użytkowania turystycznego. Zostaną one włączone jako nowe „miejsca pamięci” w strategię promocji i tworzyć będą szczególne moduły przedmiotu promocji, ponieważ są one kierowane bezpośrednio przez partnerów projektu/ zlecniodawcę.

Projekty inwestycyjne uzupełniają się wzajemnie i tworzą nową jakość w aktywnym doświadczaniu, nauce, dokumentowaniu i komunikowaniu historii najnowszej. Pozwoli to na poszerzenie oferty miejsc pamięci i stworzenie transgranicznego połączenia pomiędzy dokumentacją, komunikacją i działaniem. Powstają trzy informacyjne punkty turystyczne dla rozwijanej marki kulturalno-turystycznej, w których turyści uzyskać mogą informacje i wskazówki odnośnie do poruszania się po regionie.

2.1.5.1 Warsztaty historyczne i centrum dokumentacji w Seelow

Rok budowy: 1876/77

Powierzchnia użytkowa ok. 725 m²

Inwestycja: ok. 1,1 mln euro

Budynek byłego dworca kolejowego Seelow (Mark) to przykład typowej dla kolei reprezentacyjnej architektury użytkowej z XIX wieku. Sam budynek dworcowy z okresu Cesarstwa Niemieckiego na trwale utracił swą funkcję, mimo że przystanek kolejowy na linii Frankfurt nad Odrą-Eberswalde jest jeszcze eksploatowany. Koleją dotrzeć można do metropolii berlińskiej oraz regionalnych miejsc pamięci. Poza tym obiekt służy jako dworzec regionalnej komunikacji autobusowej, a w jego bezpośrednim pobliżu przebiegają drogi rowerowe i szlaki piesze (E 11).

W projekcie planuje się zgodną z celem modernizację/ remont dwukondygnacyjnego budynku, łącznie z konieczną przebudową w celu zmiany sposobu użytkowania.

Koncepcja przestrzenna przewiduje pomieszczenia warsztatów historycznych, wystaw, dokumentacji i badań oraz sekcję biurową z koniecznym wyposażeniem. Na 200 metrach kwadratowych parteru dostępnych bez barier powstać ma placówka edukacyjna i doświadczalna poświęcona najnowszej historii regionu, co będzie korespondować ze znajdującym się w odległości 300 m miejscem pamięci „Wzgórza Seelow”.

Miasto Seelow w projekcie zamierza realizować następujące główne cele:

- Stworzenie warsztatów historycznych dotyczących szczególnej historii obecnego regionu granicznego od roku 1930
- Tym samym tematyczne i przestrzenne uzupełnienie muzealnej prezentacji Miejsca pamięci wzgórze Seelow i rozszerzenie kręgu oddziaływania
- Stworzenie stałej wystawy oraz tematycznych wystaw czasowych
- Stworzenie centrum dokumentacji dla głębszego zbadania i prezentacji tego okresu historycznego
- Stworzenie biura zarządzania siecią dla transgranicznego klastra turystycznego „Miejsca pamięci”
- Połączenie w sieć pozostałych miejsc pamięci jako turystycznej marki i całego pakietu regionu nad Odrą i Wartą, szczególnie z centrum komunikacji w Kostrzynie nad Odrą oraz centrum edukacji historycznej w Słońsku
- Zrównoważona zmiana użytkowania budynku o znaczeniu historycznym

W pobliżu dworca kolejowego znajduje się miejsce pamięci wzgórze Seelow,

upamiętniające bitwę z roku 1945, jako miejsce pamięci o ofiarach i przestrogi. Radziecki pomnik zwycięstwa i przestrogi, składający się ze statuy żołnierza radzieckiego z roku 1947 z cmentarzem jego towarzyszy broni u stóp, narzucają zasadniczo ograniczoną perspektywę upamiętnienia dla miejsca pamięci. Kontrowersyjne jest przekształcenie obiektu i treści w małym muzeum poniżej cmentarza wojennego przez NRD w roku 1972, mające na celu instrumentalizację miejsca pamięci dla własnych celów. Znajdujący się pod kontrolą konserwatora stan, który do dziś w sposób trwały wpływa na miejsce pamięci.¹

Pole „bitwy o wzgórza Seelow” o międzynarodowym znaczeniu oraz „kultura pamięci reżimu NRD” mogą poprzez „Dworzec historii” (nazwa robocza) w bezpośredniej bliskości zostać rozszerzone o perspektywę regionalną i w ten sposób stworzyć można pasjonujące uzupełnienie do „światowego spojrzenia” na miejsce pamięci wzgórza Seelow.

Koncepcja wystawiennicza „Dworca historii”

Organem prowadzącym odpowiedzialnym za treści nowego miejsca pamięci jest stowarzyszenie Geschichts- und Heimatverein Gusow-Platow e.V. Koncepcja wystawiennicza obejmuje brzemienny w skutkach okres czasu przedwojnia, wojny i lat powojennych od 1930 do 1960 roku.

²Tematem wystawy jest historia jednego z brandenburskich regionów w połowie XX wieku. Chodzi o doświadczenia reżimu narodowosocjalistycznego i wojny, uchodźstwa, odbudowy i socjalizmu. Jak pod lupą wystawa pokazuje, jak „wielka historia” wywierata w małym formacie wpływ na region odrzański i jego mieszkańców, jakie warunki znalazła tu wojna i jakie miała długofalowe skutki. W przeciwieństwie do ugruntowanego upamiętnienia bitwy o wzgórza Seelow wystawa realizuje zmianę perspektywy. W centrum zainteresowania znajdują się znaleziska i relacje świadków z regionu.

Wojna wpisała się w krajobraz wschodniej Brandenburgii tak samo trwale, jak w los ludzi: ludność tutejsza, robotnicy przymusowi, uchodźcy, żołnierze z wielu stron...

W rozbiciu na pojedyncze losy historia współczesna staje się nieprzewidywalna. Znane wzory interpretacji są nieprzydatne. Tym ważniejszym jest, aby dać tym doświadczeniom głos możliwie polifonicznie...

Przez długi okres czasu o wielu rzeczach nie wolno było mówić. Dla wielu losów nie było miejsca w oficjalnie przekazywanym obrazie historii. Doprowadziło to w regionie do zatoru pamięci, który wyczuwalny jest do dnia dzisiejszego...

Stowarzyszenie Geschichts- und Heimatverein Gusow-Platow wyrusza w związku z tym na trudny teren. Badania historyczne zajmowały się raczej wydarzeniami wojennymi. Czas narodowego socjalizmu, podobnie jak wydarzenia powojenne i polityka Niemieckiej Socjalistycznej Partii Jedności (SED) w latach 50-tych XX wieku nie były przedmiotem daleko idących badań regionalnych. Projekt związany z dworcem kolejowych nie może i nie chce wypełnić tych luk badawczych. Celem są „warsztaty

---

¹ Patrz także koncepcja miejsce pamięci wzgórza Seelow; stowarzyszenie Zeitreise Seelower Höhen, sierpień 2022

² Wyciąg z koncepcji ramowej dla „Dworca historii Seelow“; dr Christian Hirte, Christian Hernjockl; kwiecień 2019

historyczne” poszukujące dialogu, gromadzące świadectwa materialne, dokumentujące wspomnienia i prezentujące je za pomocą środków muzealnych do dyskusji. Na dworcu kolejowym w Seelow powstanie muzeum regionalne nowego typu, które jest unikalne w tej formie w skali kraju.

2.1.5.2 Centrum komunikacji "Willa Wagenera" w Kostrzynie nad Odrą

Powierzchnia użytkowa: ok. 725 m²

Inwestycja: ok. 1,1 mln euro

<https://www.cuestrin.de/wirtschaft-handel-handwerk-kuestrin/adolf-wagenermaschinenfabrik-kuestrin-neustadt.html>

Willa Wagenera to była willa fabrykanta, wzniesiona w Kostrzynie w XIX wieku przez rodzinę Wagener. Adolf Wagener założył w roku 1879 fabrykę Maschinen-, Dampfkessel-, Kupferfabrik Cüstrin-Neustadt (późniejsza nazwa między innymi Fortschritt Landmaschinen AG), która po jego śmierci była dalej prowadzona przez jego synów Fritza i Maxa. Willa znajdowała się w dzielnicy Neustadt przy Rackelmannstr. 19 (obecnie ul. Kopernika 1).

Historia willi jest o tyle szczególna, że jest ona jednym z kilku budynków, które prawie bez uszczerbku przetrwały bombardowanie Armii Czerwonej podczas oblężenia w lutym/ marcu 1945. Po zakończeniu wojny i przesiedleniu niemieckiej ludności willa była siedzibą nowych władz miejskich Kostrzyna nad Odrą.

Była dzielnica Neustadt (Nowe Miasto) została odbudowana i stanowi zręb dzisiejszego Kostrzyna, natomiast Altstadt (Stare Miasto) i twierdza Küstrin zostały zachowane w zniszczonym stanie jako pomnik nazywany „Pompejami nad Odrą”.

Urząd miasta w roku 2006 przeniesiony został do budynków byłego przejścia granicznego, a willę użytkowano już tylko częściowo jako urząd stanu cywilnego lub też stała ona pusta. Za pomocą środków projektu budynek zostanie gruntownie wyremontowany i będzie dostępny bez barier, stając się nowoczesnym polsko-niemieckim centrum komunikacji i kreatywności.

Główny akcent położony ma zostać na bogatą kulturę industrialną miasta i regionu Küstrin/Kostrzyn, która rozwinęła się przede wszystkim w okresie „wspólnej historycznej przestrzeni kulturowej” podczas rewolucji przemysłowej. Zalety lokalizacyjne pruskiego Küstrin jako trójmodalnego ośrodka położonego przy rzece, drodze i linii kolejowej w połączeniu z twierdzą przyczyniły się do ogromnego wzrostu. W regionie odnaleźć można wiele śladów ówczesnej kultury przemysłowej.

Zaleta lokalizacyjna wykorzystywana jest obecnie przez Kostrzyńsko-Słubicką Specjalną Strefę Ekonomiczną, chociaż na obecnym prowizorycznym moście na Odrze nie jest

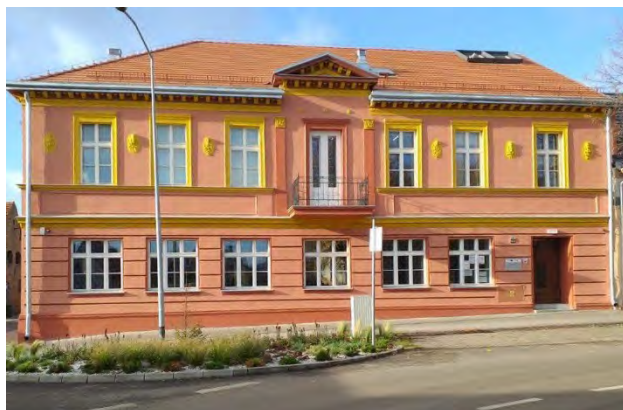
dopuszczony ruch pojazdów ciężarowych. Od roku 2025 powstać ma nowy most na Odrze, jeżeli partnerzy uczestniczący w budowie porozumieją się odnośnie do realizacji i finansowania.

Koncepcja użytkowania Willi Wagenera

Planowana oferta składać się ma między innymi z centrum wystawienniczego i informacyjnego poświęconego dziedzictwu przemysłowemu miasta Kostrzyn nad Odrą, obecnemu potencjałowi gospodarczemu oraz ofertom inwestycyjnym Kostrzyńsko-Słubickiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej. Poza tym powstać mają inkluzyjne warsztaty artystyczne, urząd stanu cywilnego, informacja turystyczna połączona z innymi ofertami turystycznymi regionu nad Odrą i Wartą, a w szczególności z partnerami w projekcie ze Słońska i Seelow. Bogaty program warsztatów uzupełnia ofertę i stanowi rozszerzenie tematyczne w zakresie kultury pamięci za pomocą nowoczesnych form komunikacji.

Willa Wagenera znajduje się obecnie w centrum miasta, w odległości ok. 500 m od dworca kolejowego Kostrzyn nad Odrą, kolejnego historycznego budynku. Twierdza Kostrzyn z muzeum i zniszczonym Starym Miastem położona jest bezpośrednio przy byłym przejściu granicznym, w odległości ok. 2 km i stanowi raczej ofertę dla turystów przybywających do Polski rowerem lub samochodem drogą federalną. Tym samym informacja turystyczna w Willi Wagenera jest ważnym turystycznym łącznikiem z twierdzą i służyć ma również jako brama do regionu pamięci nad Odrą i Wartą.

2.1.5.3 Centrum spotkań, kultury i krzewienia historii regionalnej w Słońsku

Były Dom Kultury w Słońsku

Inwestycja: ok. 1,1 mln euro

Niepozorna na pierwszy rzut oka gmina Słońsk (dawniej Sonnenburg) była świadkiem historycznych wydarzeń różnych epok, które wywarły trwały wpływ na region nad Odrą i Wartą.

Podobnie jak Seelow w Słońsku znajduje się **Muzeum Martyrologii** stanowiące miejsce poświęcone pamięci o ofiarach i przestrogi o międzynarodowej sile oddziaływania. Muzeum z miejscem pamięci znajduje się na terenie drugiego powstałego obozu koncentracyjnego. Sonnenburg był zatem prekursorem niezliczonych, powstałych później obozów zagłady. Tragicznym momentem zakończenia drugiej wojny światowej

w Słońsku była masakra 819 więźniów KZ Sonnenburg różnej narodowości w styczniu 1945 roku, w nocy poprzedzającej wyzwolenie obozu przez Armię Czerwoną.

Muzeum Martyrologii i pomnik upamiętniają te wydarzenia w różny sposób w ramach imprez okolicznościowych, wystaw, projektów uczniowskich i warsztatów, a rosnące liczby odwiedzających potwierdzają dobrą pracę wykonywaną w obszarze pamięci. Małe pod względem powierzchni muzeum ma jednak z uwagi na swą tematykę i ograniczone zasoby jedynie ograniczone możliwości rozszerzenia swej oferty.

Zabytkowy był dom kultury w północnej części gminy Słońsk dysponuje koniecznymi pomieszczeniami i został w ramach projektu uratowany przed dalszą dewastacją. Budynek, który od roku 1980 jest nieużytkowany, został w szerokim zakresie wyremontowany i urządzony. Mieści on obecnie dużą salę konferencyjną z kabinami dla tłumaczy i wyposażeniem technicznym, bibliotekę, pomieszczenia do pracy i badań, sale wystawowe, centrum komputerowe i archiwum, a na strychu nawet 4 małe pokoje gościnne z łazienkami.

Poza tym w Słońsku znajdują się inne miejsca pamięci:

- **Kościół joannitów** oraz ruiny **zamku joannitów** wzniesionego przez mistrza zakonu Jana Maurycego von Nassau-Siegen w XVII wieku (Wspólna Historyczna Przestrzeń Kulturowa)
- **Zabytkowy młyn wodny** z XIX wieku (Wspólna Historyczna Przestrzeń Kulturowa)
- Ruiny byłej tajnej **fabryki amunicji** (Przestrzeń Losu)
- **Muzeum** Parku Narodowego Ujście Warty (Przestrzeń Spotkań i Odkryć).

2.1.5.4 Koncepcja użytkowania byłego Domu Kultury w Słońsku

Nadrzędnym celem remontu budynku było stworzenie nowoczesnego **centrum konferencyjnego jako miejsca edukacji i spotkań** w uzupełnieniu do Muzeum Martyrologii w Słońsku.

Przemysłana koncepcja budynku umożliwi różnorodne jego wykorzystanie - począwszy od transgranicznych imprez i warsztatów, poprzez prace archiwalne i kwerendy, aż po wykorzystywanie pomieszczeń i wyposażenia przez grupy uczniowskie i stowarzyszenia. Na strychu dostępne są 4 pokoje gościnne dla personelu projektu i wspierających projekt studentów.

Na parterze powstać ma informacja turystyczna jako łącznik dla wszystkich atrakcji turystycznych Słońska, w odległości ok. 300 metrów od ruin zamku.

Już zimą 1945/46 powstał pierwszy pomnik Armii Czerwonej w Seelow, który w roku 1972 przez władze NRD został przemianowany na narodowe miejsce pamięci z muzeum informującym do dziś o bitwie. W historycznym budynku dworca kolejowego w pobliżu powstało w roku 2022 muzeum regionalne dokumentujące szczególnie brzemienny w skutkach okres czasu od 1933 do 1960 roku.

W ramach trasy zwiedzane są miejsca pamięci wzgórza Seelow, stanowisko

dowodzenia Reitwein oraz stacja historyczna Seelow.

2.1.6 Podsumowanie, mocne i słabe strony

Krajobraz pamięci nad Odrą i Wartą stanowi ogólnie przedmiot promocji z doskonałymi cechami go wyróżniającymi o walorach kulturowo-historycznych i społecznych. Charakteryzuje się on również wyjątkowymi warunkami naturalno-przyrodniczymi oraz położeniem na pograniczu w obszarze oddziaływania metropolii berlińskiej.

Schemat kontekstu historycznego krajobrazu pamięci nad Odrą i Wartą

Określenie treści/ filozofii turystycznej marki parasolowej
Kontekst historyczny

1. W dużej mierze homogeniczna historia regionu z istotnymi historycznymi produktami

2. Brutalne zakończenie wojny w roku 1945 z oblężeniem Küstrin, bitwą na wzgórzach Seelowskich (*jedna z większych w Europie*) itd. *Znaczenie w skali światowej*

3. Przesunięcie Polski na zachód:
- Region podzielony ostrą granicą i zainstalowanie bariery językowej
- Wspólna historia na wschód od Odry wymazana przez przesiedlenia
- Nowa kultura pamięci osiedlona na wschód od Odry z uwagi na przymusowe przesiedlenia

4. „Socjalistycznie poprawny” obraz historii oraz pamięć implementowane do Przestrzeni Losu

Unikalna cecha

5. Walka braterskich państw z wrogiem klasowym (RFN/ Berlin Zachodni)

6. Pokojowa rewolucja prowadząca do transformacji politycznej oraz zjednoczenie Niemiec

7. Powstanie Unii Europejskiej, akcesja Polski

8. Otwarte granice, powiązania gospodarcze i sąsiedztwo we wzajemnym szacunku i z obopólnymi korzyściami

9. Wspólna pamięć - pamięć łączy

Europäischer Fonds für Regionale Entwicklung

Europejski Fundusz dla Regionalnego Rozwoju

DE-PL PARTNERSHIP V.A. 2004-2019

Berliner-Museum - gemeinsame Stärken nutzen? / „Innovative Security - wir zeigen, wie es anders sein kann“

Z tego zestawienia wynika splot wydarzeń historycznych i powiązań, który stanowi ponadczasową i solidną podstawę dla pasjonujących ofert turystycznych w różnych segmentach.

Istnieją jednak obiektywne i subiektywne czynniki, które mogą stać na przeszkodzie skutecznej promocji.

2.1.6.1 Temat Przestrzeń Losu - przeszkoda czy szansa?

Na pierwszy rzut oka wydawać się może dziwnym fakt, iż region nad Odrą i Wartą obarczony pełną przemocy przeszłością miałby być w ogóle ożywiany turystycznie. Dlaczego mamy zajmować się tak przygnębiającymi tematami jak wojna, deportacje i wypędzenie? Tym bardziej, że tak okrutna wojna miała miejsce przed ponad 75 laty. Konfrontacja z tematem winy i odpowiedzialności za tak niezmiernie cierpienie nie sprawia radości i dla dzisiejszego pokolenia nie jest też już zrozumiała. Zapomnienie czy wyparcie nie są jednak rozwiązaniem, szczególnie gdy weźmiemy

pod uwagę obecne wydarzenia na świecie.

Spojrzenie na historię, szczególnie drugiej wojny światowej ujawnia tło, które pozwala zrozumieć większość obecnych działań politycznych lub kulturowych, szczególnie w Niemczech i Polsce.

Alianci doświadczyli napaści, prześladowań, ludobójstwa oraz ogromnych zniszczeń wraz z rabunkiem dóbr kultury. Dopiero związane z dużymi stratami bitwy w ramach szerokiej koalicji pozwoliły osiągnąć zwycięstwo nad barbarzyńskim nazistowskim reżimem i zakończyć wojnę światową. Jako zwycięzcy członkowie koalicji rozwinęli oczywiście własną, narodową perspektywę, interpretację i kulturę pamięci o tych czasach.

Jest ona zasadniczo wypełniona pamięcią o światowym dramacie i jego wymiarze narodowym, ale równocześnie uprawnioną patriotyczną dumą z wkładu ich narodu w zwycięstwo i wyzwolenie. Tym samym miejsca pamięci i edukacji mają w tych narodach duże znaczenie, stale znaczący oddźwięk i zasięg w całym społeczeństwie, a także w skali świata we wszystkich alianckich zwyciężkich państwach.

W obrazie historii Niemców należy bez wątpienia i bezwzględnie przyjąć ich rolę sprawców drugiej wojny światowej, upamiętnić tę historyczną winę i pielęgnować ją w kulturze upamiętniania. Rola ta jest zasadniczo zgodna z obrazem historii aliantów i ma odpowiednią siłę oddziaływania na międzynarodowych turystów.

Jednocześnie ten przytłaczający ciężar historyczny oraz podział Niemiec w jego wyniku zaburzą do dziś stosunek Niemców do własnej świadomości narodowej oraz do dumy narodowej.

Rozwój kultury upamiętnienia z punktu widzenia Niemców jest wyzwaniem łączenia obok ogromnych obciążeń także osiągnięć w historycznym odniesieniu i odpowiedniej relacji, bez fałszywego nacjonalizmu i neofaszystów, bez ksenofobii i podziałów społecznych. Upamiętnienie ruchu oporu (np. rodzeństwo Scholl, zamach na Hitlera 20 lipca 1944 itp.) jest już dalece rozwinięte. W wielu miejscach upamiętniono również w sposób wyjaśniający architektoniczne i techniczne osiągnięcia Trzeciej Rzeszy (np. Peenemünde), z odpowiednim odzewem ze strony zwiedzających. Wspomnienie wspólnego pokonywania bezpośrednich skutków wojny, powojenne migracje ludności itp. to kolejne międzynarodowo łączące i tworzące tożsamość tematy.

Starcia roku 1945 były z pewnością najbardziej brzemiennym w skutkach wydarzeniem w najnowszej historii regionu nad Odrą i Wartą. Nazwa miasta Seelow stała się znana na całym świecie. Ale sposób widzenia tej bitwy ujawnia zmienne nastawienie do tego wydarzenia. Dla byłej NRD radziecka pamięć o bitwie o wzgórze Seelow była częścią jej mitu założycielskiego. Republika Federalna Niemiec uznała granicę na Odrze i Nysie Łużyckiej dopiero w roku 1990.

Wspomniane kontrowersje nadają projektowi pociągającej kompleksowości. Wyzwaniem jest pozwolenie na spotkanie się tych światów pamięci kulturowej i ich interpretację. Właśnie to spotkanie jest bardzo cenne i ważne na przyszłość. Jeżeli Polska i Niemcy mają dalej zrastać się ze sobą w ramach Europy, to niezbędne są projekty wspierające wzajemne zrozumienie i dialog.

Aktywne podejmowanie także trudnych tematów wojny i jej następstw jest ogromnie ważne dla kształtowania wspólnej pokojowej przyszłości. Nauka historii ponad granicami jest właściwą drogą do europejskiej kultury pamięci.

Inteligentne transgraniczne sieci miejsc pamięci i tematów pozwolą na powstanie nad Odrą i Wartą „przestrzeni uczenia się”, która będzie oddziaływać w obszarze polityki edukacyjnej. Tkwi w tym wyraźnie więcej szans niż przeszkód oraz duży potencjał turystyczny, któremu daleko jest jeszcze do wyczerpania, zarówno indywidualnie, jak i w ramach sieci.

Atrakcyjność krajobrazu pamięci nad Odrą i Wartą oraz jego tworzące tożsamość oddziaływanie polegają, w szczególności z niemieckiego punktu widzenia, na **połączeniu wspólnej historycznej przestrzeni kulturowej, losu oraz spotkań i odkryć.**

2.1.6.2 Mocne i słabe strony przedmiotu promocji

Przegląd przeszkód i szans dla promocji

Przeszkody dla promocji	Szanse dla promocji
<p>Zdecentralizowane struktury obiektów</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ustalone miejsca pamięci rozmieszczone są z kilkoma wyjątkami decentralnie w raczej słabo zaludnionym regionie nad Odrą i Wartą. - Nie do każdego miejsca pamięci dotrzeć można komunikacją publiczną. - Infrastruktura transportowa rozwinięta jest tylko w obszarze głównych osi. - Wykonanie oznakowania na całym obszarze jest pracochłonne, kosztowne i prawdopodobnie niemożliwe do realizacji. 	<p>Zdecentralizowane struktury obiektów</p> <ul style="list-style-type: none"> - Wejście w kulturę pamięci może nastąpić prawie w całym regionie. - Tematy pamięci połączyć można z innymi turystycznymi tematami regionu, np. turystyką przyrodniczą i aktywną. Nawiązać można do już istniejących szlaków turystycznych i je rozbudować. <p>Istniejąca infrastruktura transportowa</p> <ul style="list-style-type: none"> - Infrastruktura transportowa rozwinięta jest w obszarze głównych osi. Dojazd do odległych polskich lokalizacji z Berlina trwa w większości poniżej 2 godzin. - Istnieje również wystarczająca komunikacja publiczna pomiędzy Berlinem i większymi miastami.
<p>Deficyty w infrastrukturze turystycznej</p> <ul style="list-style-type: none"> - Gastronomia i hotele regionu są dostosowane do aktualnej sytuacji rynkowej i skierowane są raczej do turystów indywidualnych. Możliwości zapewnienia noclegów i wyżywienia np. dla kilku grup turystycznych istnieją tylko w większych miastach i przy szczególnych atrakcjach turystycznych. 	<p>Deficyty w infrastrukturze turystycznej</p> <ul style="list-style-type: none"> - brakująca infrastruktura turystyczna może w zależności od sukcesów rynkowych być sukcesywnie rozwijana i dostosowywana bezpośrednio do potrzeb grup docelowych, np.: turystyka edukacyjna, turystyka zrównoważona łącznie z dostępem bez barier.

Przeszkody dla promocji	Szanse dla promocji
<p>Spektrum tematyczne</p> <ul style="list-style-type: none"> - Szeroki zakres tematyczny może rozwodnić tworzoną markę. - Temat Przestrzeni Losu jest na pierwszy rzut oka odstrasający i mógłby dla dużej części rynku turystycznego nie być istotny. 	<p>Spektrum tematyczne</p> <ul style="list-style-type: none"> - Szerokie spektrum tematyczne stwarza szansę dla selektywnego zwracania się do grup docelowych z dostosowanymi treściami. - Pasjonująco przedstawione wybrane tematy mogą obudzić zainteresowanie innymi tematami z historii regionalnej. - Kontrowersyjność może wspierać dialog i zwiększyć zainteresowanie publiczne. Przy prawidłowej moderacji ma ona działanie wspierające wizerunek.
<p>Otoczenie polityczne</p> <ul style="list-style-type: none"> - Zróżnicowane, utrwalone spojrzenia w Polsce i w Niemczech, szczególnie na okres Przestrzeni Losu mogą utrudniać powstanie marki lub wręcz je uniemożliwić. - Zróżnicowane zasadnicze nastawienie do Związku Radzieckiego/ Rosji (hasło „wyzwolenie“) oraz rosyjska napaść na Ukrainę prowadzić mogą do zerwania z wcześniejszymi kulturami pamięci i do nowego pisania historii. - Zróżnicowane nastawienie do Unii Europejskiej w związku z narodowymi i europejskimi celami rozwojowymi prowadzić mogą do upośledzenia lub instrumentalizacji marki. 	<p>Otoczenie polityczne</p> <ul style="list-style-type: none"> - Poprzez multi-perspektywy i dialog istnieje szansa pomijania i usunięcia dogmatów oraz dopuszczenia nowych zróżnicowanych sposobów myślenia. - Otwarta interpretacja z różnych perspektyw prowadzi do trwalszych efektów (edukacyjnych) niż nauka z podręczników historii. - Multi-perspektywy, dialog i zgodna z prawdą interpretacja prowadzą do takiej też podstawy wiedzy jako gruntu dla zwartych frontów przeciwko ekstremizmowi, nacjonalizmowi i wrogości wobec demokracji.
<p>Polityka edukacyjna</p> <ul style="list-style-type: none"> - Niedoskonałe transgraniczne sieci i komunikacja prowadzą do nieporozumień, umacniania się zróżnicowanych punktów widzenia i częściowego odrzucenia (turystycznych) ofert edukacyjnych. - Brak³ wspólnej interpretacji zaburza polsko-niemiecki konsensus, przede wszystkim w zakresie zimnej wojny, niemieckiej jedności i Unii Europejskiej. 	<p>Polityka edukacyjna</p> <ul style="list-style-type: none"> - Z uwagi na wielorakość tematów oraz perspektyw marka stwarza przestrzeń dla praktycznego przyjrzenia się, porównania i interpretacji tematów z planów nauczania. - Komunikacja prowadzi do wzajemnego zrozumienia, transferu wiedzy i know-how oraz wspólnej bazy dla wspólnej realizacji zadań edukacyjnych.

³ „Brak“ oznacza tu „brak wiedzy“ bądź „brak realizacji“. Istnieje przecież doskonałe wspólne dzieło do przekazywania i interpretacji historii Europy w postaci polsko-niemieckiej serii podręczników do historii „Europa. Nasza historia“. W chwili przedłożenia raportu tom 4 (XX wiek) nie był jednak w Polsce w jeszcze pełni zatwierdzony.

Przeszkody dla promocji	Szanse dla promocji
<p>Otoczenie społeczne</p> <ul style="list-style-type: none"> - Brak akceptacji i zainteresowania w częściach społeczeństwa, - Przesyt dysonansowymi tematami przy jednoczesnym braku przejrzystości zróżnicowanych punktów widzenia, - Deficyt informacyjny oraz rzekomy brak dostępu do pewnych faktów, - Wiele lokalnych podmiotów bez widocznego połączenia w sieć i kategoryzacji, - Duży region z wieloma tematami, które należy rozróżnić treściowo. 	<p>Otoczenie społeczne</p> <ul style="list-style-type: none"> - EHL (Znak Dziedzictwa Europejskiego) Kotlina Freienwaldzka jako przykład najlepszej praktyki i dowód na europejskie znaczenie historii regionalnej, - Wiele perspektyw umożliwia spojrzenie z wielu punktów widzenia, wymianę i dialog oraz efekty edukacyjne dla wspólnej przyszłości we wspólnej Europie, - Duża różnorodność tematyczna w dużym regionie umożliwia dokładnie zorientowane na grupy docelowe oferty oraz urozmaicenie.
<p>Struktura administracyjna</p> <ul style="list-style-type: none"> - Struktury administracyjne dla turystyki w Polsce i Niemczech są bardzo zróżnicowane, - Turystyczne struktury organizacyjne, stowarzyszenia przewodników, itp. nie są po polskiej stronie prawie widoczne, co - utrudnia tam wprowadzenie marki na rynek. 	<p>Struktura administracyjna</p> <ul style="list-style-type: none"> - Transfer wiedzy i know-how na bazie transgranicznej marki doprowadzić może do powstania odpowiednich struktur, - Transgraniczna organizacja i szkolenie przewodników turystycznych zapewnia - filozofię marki i cele oraz może pomóc w ugruntowaniu nowych struktur administracyjnych.

2.2 Cele promocji

Większość ośrodków odnotowuje niewielkie liczby odwiedzających turystów, co nie odpowiada wartości historycznej tych miejsc. Współpraca pomiędzy instytucjami jest bardzo nieznaczna. Na rynku turystycznym widoczność ograniczona jest do indywidualnej prezentacji. Sterowanie ruchem turystycznym jest na poziomie zanikowym. Niektóre placówki są wciąż dalece z tyłu w zakresie nowoczesnej komunikacji. Tracą grupy docelowe i udziały w rynku.

Przed wszystkim nie jest wyczerpany potencjał gospodarczo-turystyczny tych miejsc dla pogranicza. Stosunek nakładów do korzyści może zostać zasadniczo poprawiony. Znaczne szanse rozwojowe tkwią w nowej jakości transgranicznych sieci podmiotów, organizacji długofalowej współpracy w ramach klastra turystycznego, ale także w zastosowaniu nowoczesnych form komunikacji i we wspólnych skutecznych działaniach promocyjnych.

Można na tej podstawie sformułować następujące główne cele promocji:

- Zwiększenie atrakcyjności regionu dla turystów
- Zwiększenie zasięgu(ów) promocji
- Wzrost atrakcyjności doświadczeń
- Zwiększenie efektów edukacyjnych
- Pogłębienie porozumienia pomiędzy narodami we wspólnej Europie

W odniesieniu do przedmiotu promocji ustalić można krótkoterminowe, średnioterminowe oraz długookresowe cele promocji, które z kolei podzielić można na cele ekonomiczne, jakościowe lub operacyjne. Poza tym istnieją różne priorytety partnerów biorących udział w projekcie.

Przegląd celów promocji

Cele promocji	Ekonomiczne	Jakościowe	Operacyjne
Krótko-terminowe	<ul style="list-style-type: none"> - Wzrost liczby turystów w regionie - Wzmocnienie istniejących miejsc pamięci 	<ul style="list-style-type: none"> - Tworzenie wizerunku/ zyskanie wizerunku - Regionalna rozpoznawalność - Świadomość historii regionalnej - Akceptacja polityczna 	<ul style="list-style-type: none"> - Transgraniczne połączenie w sieć miejsc pamięci, poszerzenie zasięgu wycieczek - Struktury organizacyjne do wprowadzenia marki - zwiększenie atrakcyjności poprzez nowoczesną inscenizację i oddziaływanie na zewnątrz, - stworzenie i prowadzenie marki „Krajobraz pamięci” jako marki parasolowej - skuteczne instrumenty marketingowe

Średnioterminowe	<ul style="list-style-type: none"> - Wzrost liczby turystów - Przychody dla miejsc pamięci tworzących sieć - Wykorzystanie infrastruktury turystycznej - Przychody z podatków 	<ul style="list-style-type: none"> - Akceptacja społeczna - Konkurencyjność - Oddziaływanie międzynarodowe 	<ul style="list-style-type: none"> - Włączenie w międzynarodowe marki i sieci - Wsparcie polityczne - transgraniczne - struktury administracyjne - Inwestycje w rozbudowę regionalnej infrastruktury turystycznej
Długoterminowe	<ul style="list-style-type: none"> - Wzrost liczby turystów - Wykorzystanie infrastruktury turystycznej - Przychody z podatków 	<ul style="list-style-type: none"> - Znaczenie jako marki na globalnym rynku turystycznym 	<ul style="list-style-type: none"> - Inwestycje w rozbudowę regionalnej infrastruktury turystycznej i ofert

2.3 Grupy docelowe

W odniesieniu do przedmiotu promocji i celów istnieją najróżniejsze grupy i rynki docelowe.

Rynki docelowe	Opis	Grupy docelowe
Turystyka kulturowa	Podróże odbywane głównie w celu poznania i doświadczenia kultury docelowego obszaru	Grupowe wycieczki kulturowe, rodziny, dzieci, młodzież, turyści indywidualni
Turystyka edukacyjna	Dział turystyki kulturowej; podróże odbywane głównie w celu uzyskania wiedzy na dany temat	Szkoły, szkoły wyższe, uniwersytety, osoby na urlopie szkoleniowym (Niemcy)
Turystyka pamięci	Specjalna forma turystyki edukacyjnej do miejsc wydarzeń historycznych, o których należy pamiętać	Świadkowie historii bądź krewni, szkoły, szkoły wyższe, uniwersytety, osoby na urlopie szkoleniowym ⁴ (Niemcy)
Turystyka przyrodnicza i aktywna	Podróże mające głównie na celu aktywność ruchową (w przyrodzie)	Grupowe wyjazdy aktywne, rodziny, dzieci, młodzież, turyści indywidualni
Dark Tourism	Szczególne formy turystyki pamięci; podróże do miejsc związanych historycznie ze śmiercią i tragedią ludzką	Turyści indywidualni, grupy

⁴ Urlop szkoleniowy to szczególna forma urlopu służąca do doskonalenia zawodowego lub politycznego. Często nazywany jest także zwolnieniem w celu szkolenia, aby nie sprawiać wrażenia urlopu wypoczynkowego (Wikipedia). W Niemczech pracownicy mogą rocznie składać wnioski o maksymalnie 5 dni urlopu szkoleniowego.

3 KONCEPCJA TRANSGRANICZNEJ MARKI TURYSTYCZNEJ

Wychodząc z 3 nowych (turystycznych) centrów informacji w Seelow, Kostrzynie nad Odrą i Słońsku należy połączyć w sieć pozostałe miejsca pamięci na obszarze projektu i zaprezentować na rynku turystycznym pod wspólną marką.

Region nad Odrą i Wartą powinien być rozumiany jako *wspólna transgraniczna historyczna przestrzeń kulturowa*. Szczególna cecha projektu polega na promowaniu wymiany różnych perspektyw kultury pamięci z Niemiec, Polski i w skali międzynarodowej.

Miejsca pamięci, pomniki i muzea powinny aktywnie współpracować w ramach wspólnej marki regionalnej, aby rozwijać przestrzeń spotkań i odkryć, która wspiera zrozumienie wielopłaszczyznowych światów pamięci po obu stronach granicy.

Trzy projekty inwestycyjne w Seelow, Kostrzynie nad Odrą i Słońsku uzupełniają istniejące miejsca pamięci i stanowią będą w przyszłości centralne ośrodki jako wejście w nowy turystyczny temat regionu.

3.1 Ustalenie treści i filozofii jako marki parasolowej

Rozwój wspólnej identyfikującej marki parasolowej i filozofii dla „Miejsc pamięci w regionie nad Odrą i Wartą” wymaga konfrontacji z pojęciem „pamięci”, jak również konfrontacji z historią regionu we wszystkich płaszczyznach.

W tytule projektu i wyznaczonych zadaniach pojęcie *Erinnerung / Pamięć* celowo nie było obsadzone negatywnie, mimo wiedzy, że interpretacja szczególnie po stronie polskiej raczej stoi po stronie bolesnej pamięci.

Pamięć wg. Słownika języka niemieckiego Duden:

1. Zdolność, ożywienia w wyobrażeniu przeszłości poprzez wspomnienia
2. Rezerwuar, magazyn zapamiętanych wrażeń zmysłowych, wyuczonego materiału
3. Zachowane w pamięci wrażenia
[obrazowo] ... Wspomnienia
4. Upamiętnienie, wspomnienie
5. [Rzadko] upomnienie, aby o czymś nie zapomnieć
6. [prawo] środek zaskarżenia wobec rozstrzygnięcia niesędziowskiego
[przestarzałe] zastrzeżenie

Jeżeli weźmiemy pod uwagę trzy priorytety pamięci same w sobie, to definicja pojęcia i jego odgraniczenie są stosunkowo proste. Priorytety rozgraniczają jednocześnie także trzy istotne epoki. *Pamięć* jest przy tym przede wszystkim nacechowana we **wspólnej historycznej przestrzeni kulturowej** i do końca **przestrzeni spotkań i odkryć** technicznymi i społecznymi osiągnięciami i tym samym ma pozytywną konotację.

Przestrzeń losu niesie ze sobą w zależności od perspektywy raczej ambiwalentny potencjał pamięci. Koniec drugiej wojny światowej uderzył od stycznia 1945 roku w

postaci jednej z największych bitew Europy z całą siłą w region i pozostawił najgłębsze blizny.

Przede wszystkim jednak następujący następnie podział na polskie i niemieckie terytorium rozdzielił region i przerwał wspólny proces rozwoju na długi czas. Poza tym ukształtowały się następnie z uwagi na państwowe autorytarne wpływy częściowo zupełnie różne perspektywy i opinie na temat wspólnej historii, łącznie z nowymi barierami językowymi. Zwycięzcy, przegrani, bohaterowie, ofiary czy sprawcy są przy tym szeroko rozpowszechnionymi wzorcami interpretacyjnymi.

Nowa socjalistyczna Polska musiała skonfrontować się z przejętym niemieckim dziedzictwem na wschód od Odry i to pod presją doznanych przez naród polski ze strony reżimu narodowosocjalistycznego ludobójstwa, opresji i zniszczenia kultury. Ta konfrontacja trwa do dziś jako podstawowa kwestia polsko-niemieckiego pojednania oraz jako podstawowa kwestia w poszukiwaniu polskiej tożsamości i identyfikacji z byłymi terenami niemieckimi.

Z jednej strony pożądane są dystans i odrzucenie niemieckich pozostałości, z drugiej strony pełnią one bardzo pożyteczną funkcję dla polskiego społeczeństwa: budynki mieszkalne, fabryki, infrastruktura czy też zabytki. Projekt poszukuje więc także „wspólnej polsko-niemieckiej perspektywy” lub przynajmniej dialogu o wartościowych elementach historycznej przestrzeni kulturowej, o których zachowanie i wykorzystanie należy się wspólnie troszczyć i wokół tego zadania łączyć.

Zróżnicowane zrozumienie historii jest największym wyzwaniem, ale jednocześnie także najbardziej pasjonujące przy opracowywaniu wspólnie identyfikującej, transgranicznej turystycznej marki parasolowej „Miejsca pamięci”. Projekt przekraczać więc będzie nie tylko granice państw, ale także linie dzielące w obrębie kultury pamięci.

Przeważające zainteresowanie międzynarodowe dotyczy najwyraźniej znaczenia regionu nad Odrą i Wartą jako **krajobrazu pamięci dla końca drugiej wojny światowej w Europie** połączonej z rozbiciem dyktatury narodowosocjalistycznej u jej źródeł.

Zaskakującą wartość dodaną znaleźć można jednak w okolicznościach wymuszonego rozwoju społecznego **po zakończeniu wojny** i związanych z tym zróżnicowanych analizach i interpretacjach historii, których skutki trwają do dziś.

3.1.1 Region nad Odrą i Wartą - przestrzeń pamięci o wielu perspektywach

Ogromna szansa projektu „miejsca pamięci nad Odrą i Wartą” polega na tym, aby **pozwolić różnym perspektywom kultury pamięci na wymianę**. Region cieszy się wśród turystów zainteresowaniem w wymiarze regionalnym, krajowym, ale także międzynarodowym. Tworzenie sieci ponad polsko-niemiecką granicą otwiera możliwości wielorakich punktów widzenia, które razem przekazywać mogą zróżnicowany obraz historii.

Przepracowanie i objaśnienie w ramach kultury pamięci są tak zaawansowane, że możliwe jest zróżnicowane spojrzenie na historię i należy dążyć do niego w całej Europie. W kulturze pamięci nie ma „jednej prawdziwej narracji”, lecz należy dążyć do tego, aby dopuścić do możliwie obiektywnego sposobu postrzegania „z lotu ptaka”.

Można historycznie poprawnie pamiętać w różny sposób!

3.1.2 „Pamięć łączy” jako przesłanie marki

Wspólny interes, filozofię i merytoryczne wytyczne tworzonej marki parasolowej można zredukować do stwierdzenia „**pamięć łączy**” i mają one na celu wspólną pokojową przyszłość oraz głębokie wzajemne zrozumienie.

Znajomość indywidualnej przeszłości w kontekście wspólnej historii przez wszystkie trzy epoki pamięci, stwarza wzajemne podstawowe zrozumienie dla zachowania w Polsce i Niemczech. Poza tym wyjaśnić można znaczenie Europy oraz aktualną światową sytuację geopolityczną na podstawie historycznego rozwoju regionu nad Odrą i Wartą.

Wspólna pamięć, analizowanie wydarzeń historycznych z różnej perspektywy oraz prowadzenie na ten temat dialogu powinny doprowadzić do wniosków zapewniających wspólną przyszłość. W szczególności wniosek, że wspólna przyszłość nie jest bezpieczna, generuje bądź wzmacnia w najlepszym przypadku wolę, aby wspólnie nad tym pracować.

W tym sensie 3 projekty inwestycyjne wykorzystywane w przyszłości jako miejsca spotkań, informacji, komunikacji i wymiany stanowią ważne akcenty i wspierają rozwój wspólnego krajobrazu pamięci z integracją wszystkich miejsc pamięci regionu.

3.2 Docelowe funkcje transgranicznej marki turystycznej

Nowa marka „pamięć łączy“ ma wielorakie funkcje docelowe. Obok turystycznego oddziaływania zewnętrznego musi ona przede wszystkim działać do wewnątrz. Budowanie świadomości oraz akceptacja polityczna są przy tym ważnymi aspektami dla trwałego wprowadzenia transgranicznej marki turystycznej.

3.2.1 Zadanie edukacyjne

Jedną z najważniejszych dróg przekazania wartości i wydarzeń kulturowo-turystycznych kolejnym pokoleniom jest TURYSTYKA KULTUROWA.

„Pamięć łączy“ przekazywać powinna bogate w szczegóły i w najwyższym stopniu indywidualne spojrzenia na historię regionalną prawie wszystkim grupom docelowym. Prowadzi to poprzez wchłoniętą wiedzę do zdecydowanie lepszego zrozumienia roli regionu i jego mieszkańców podczas istotnych wydarzeń w regionie nad Odrą i Wartą, które często wynikały z rozwoju politycznego na świecie.

Turystyka edukacyjna i turystyka wspomnieniowa są elementami składowymi turystyki kulturowej oraz priorytetowym segmentem dla ukierunkowania nowej marki.

3.2.2 Brand „Krajobraz pamięci“ jako marka parasolowa

„Pamięć łączy“ powinna międzynarodowo reprezentować jako nowa marka parasolowa „przestrzeń pamięci nad Odrą i Wartą z wielu perspektyw“, zgodnie z opracowaną filozofią marki.

Obok wykorzystania logo, instrumentów i produktów marketingowych decydującym czynnikiem sukcesu jest **komunikacja marki**. Po kampanii wprowadzającej nastąpić musi przede wszystkim uzgodniona regularna komunikacja wszystkimi kanałami oraz ze wszystkimi interesariuszami marki.

3.2.3 Budzenie świadomości własnej historii regionalnej

Inaczej niż w przypadku indywidualnych kulturowych czy wspomnieniowych atrakcji turystycznych (np. Muzeum Aliantów w Berlinie) wizerunek krajobrazu pamięci uzależniony jest od *wspólnej* prezentacji wszystkich obiektów biorących udział w projekcie.

Kolejną, często niedocenianą płaszczyzną prezentacji są sami mieszkańcy regionu. Ich rola jako „ambasadorów kultury“ oddziałuje czasami nawet bardziej trwale na turystów niż same miejsca pamięci, ponieważ bezpośrednio i autentycznie. Zasadniczym celem marki powinno być stworzenie z mieszkańców regionu wszystkich pokoleń ambasadorów kultury, w szczególności w obszarze wymiany transgranicznej.

3.2.4 Akceptacja polityczna i długofalowe wsparcie

Istotne jest, aby „pamięć łączy“ została zaakceptowana politycznie jako marka i filozofia po obu stronach granicy i aby była długofalowo wspierana. Wprowadzenie marki oraz trwałe stworzenie koniecznej infrastruktury turystycznej w regionie nie są możliwe bez

politycznego wsparcia i subwencji publicznych. Dlatego tworzenie świadomości oraz regularna wymiana informacji na płaszczyźnie politycznej są jedną z najważniejszych docelowych funkcji.

3.2.5 Zrównoważona turystyka

Zrównoważona turystyka jest ważnym elementem Europejskiego Zielonego Ładu w walce o neutralność klimatyczną oraz przyszłość zachowującą zasoby. Beneficjenci programów wsparcia UE są więc zobowiązani realizować swe projekty w sposób zrównoważony i łagodny dla klimatu. „Pamięć łączy“ powinna więc:

- oddziaływać decentralistycznie, aby unikać zbyt masowej turystyki, np. w Berlinie,
- Tworzyć neutralne dla klimatu oferty turystyczne, np. w formie e-mobilności, wycieczek rowerowych, wykorzystania regionalnych tras kolejowych, komunikacji zbiorowej, itp.
- Tworzyć oferty turystyczne dla **Wszystkich**, czyli włączenie osób z niepełnosprawnościami.

3.3 Best Practice i konkurencja w zakresie „Turystyki pamięci“

Na całym świecie niezliczone lokalizacje i regiony prezentują oferty z zakresu turystyki pamięci w najróżniejszych tematach i na najwyższym poziomie. Dla „pamięć łączy“ wynikają z tego dobre przykłady strategii rozwoju, zwracania się do grup docelowych oraz instrumentów marketingowych. Dla własnego rozwoju decydujące jest przy tym to, aby zachować i ukształtować własną tożsamość i autentyczność.

Poniżej przedstawiono przykładowo kilka miejsc pamięci.

3.3.1 Berlin (DE): Światowa marka turystyki pamięci

Berlin jest światową marką turystyki pamięci, w szczególności dla epok Przestrzeni losu oraz Przestrzeni spotkań i odkryć. Berlin stwarza z uwagi na bliskość do regionu nad Odrą i Wartą pewną sytuację konkurencyjną z mocnymi argumentami:

- miejsce genezy i końca drugiej wojny światowej,
- podział Niemiec jako miasto podzielone na sektory po wojnie,
- znacząca linia demarkacyjna zimnej wojny,
- geneza i koniec Niemieckiej Republiki Demokratycznej (NRD), łącznie z budową i upadkiem muru,
- zjednoczenie Niemiec i Unia Europejska,
- dzisiejsza Republika Federalnej Niemiec, której jest stolicą.

Jako centrum turystyczne Berlin prezentuje imponującą ofertę dla turystyki pamięci w zakresie wyżej podanych tematów. Berlin wyróżnia się dobrą dostępnością, kompletną infrastrukturą oraz wszechstronnymi usługami turystycznymi.

Region nad Odrą i Wartą znajduje się w bezpośredniej bliskości Berlina. Może on

profitować z pozycji rynkowej Berlina za pomocą właściwej strategii. Zalety polegają na przyrodniczej atrakcyjności regionu oraz stosunkowo nieznanymi, ale nie mniej pasjonującymi tematami.

3.3.2 Verdun (FR): Krajobraz pamięci o pierwszej wojnie światowej

W i wokół Verdun istnieje realny krajobraz pamięci i doświadczeń poświęcony starciom pomiędzy Francją i Niemcami podczas pierwszej wojny światowej, który w wielu miejscach uzupełniony jest treściami cyfrowymi.

Verdun stanowi jako światowa marka turystyki pamięci przykład najlepszej praktyki dla rozwoju całego regionu jako krajobraz pamięci. W ramach sieci pola bitew, cmentarzy wojenne i miejsca pamięci oraz życia przekazują tę część historii powszechnej w wyrazisty sposób co roku milionom turystów.

„300 dni i 300 nocy walk bez zawieszenia broni, 300.000 ofiar i zaginionych, 400.000 rannych po stronie francuskiej i niemieckiej... Bitwa pod Verdun w roku 1916 była frontalnym starciem, najbardziej krwawym w historii pomiędzy Francją i Niemcami. Ta walka na wyniszczenie w towarzystwie nigdy wcześniej nie widzianego pojedynku artyleryjskiego jest symbolem i uosobieniem wojny totalnej.

Pole bitewne pod Verdun stanowi z uwagi na jego autentyczność i bogactwo reliktyw unikalne w skali światowej dziedzictwo historyczne. Ogromne pole walk „czerwonej strefy”, które zostało zaproponowane do wpisania na listę dziedzictwa kulturowego UNESCO, do dziś nosi widoczne ślady zaciekłych walk z roku 1916. Prezentuje ono szereg wzruszających świadectw historii, które sukcesywnie rozbudowywane są do narodowych miejsc pamięci.

Verdun jest jednak także symbolem możliwego i przykładowego pojednania pomiędzy wrogimi w przeszłości narodami, ponad wszystkimi grobami... Po spotkaniu Adenauera z De Gaulle w roku 1958, uścisk dłoni Kohla i Mitterranda w roku 1984 w Douaumont przypieczętował pojednanie Francji i Niemiec, dwóch filarów Unii Europejskiej.”

©<https://www.maas-tourismus.com/de/100-jahre-erster-weltkrieg/der-erste-weltkrieg-im-departementmaas/das-schlachtfeld-von-verdun.html>

3.3.3 Normandia (FR): Krajobraz pamięci o drugiej wojnie światowej

©<https://de.normandie-tourisme.fr/entdecken/geschichte/zweiter-weltkrieg-d-day/>

Żaden z regionów w Europie nie symbolizuje tak bardzo w świadomości społecznej początku końca drugiej wojny światowej jak Normandia. D-Day 6 czerwca 1944 zapowiedział lądowaniem zachodnich aliantów oficjalnie finalną walkę z nazistowską dyktaturą.

Normandia odgrywa odtąd w widoczny sposób centralną rolę w kulturze pamięci zachodnich aliantów i przyciąga licznych turystów. Wiele muzeów, pomników, cmentarzy wojennych i okolicznościowych imprez przypomina o ciężkich walkach i ich niezliczonych ofiarach. Liczne książki i filmy ukazują heroizm zakończony powodzeniem operacji wojskowej.

Normandia i D-Day są nierozłącznie połączonymi światowymi markami, a cały region stanowi krajobraz pamięci o takim też znaczeniu. Poza tym Normandia to także Mont-Saint-Michel, miasta i katedry oraz atrakcje przyrodnicze jak wybrzeże Atlantyku z imponującymi klifami i plażami.

Dla milionów turystów z całego świata w szczególności jednak miejsca pamięci należą do stałych punktów programu. Zgodnie z danymi organów prowadzących szczególnie wyróżniają się przy tym:

- Muzeum Plaży Juno w sektorze kanadyjskim miejsca lądowania,
- D-Day Experience: Historia skoczków spadochronowych D-Day,
- Muzeum Airborne w Sainte-Mère-Église,
- Pointe du Hoc - wyzwanie dla wspinaczy 6 czerwca 1944,
- Kino 360° w Arromanches-les-Bains.

Normandia udowadnia wielki i przede wszystkim trwały potencjał turystyki pamięci, w szczególności w regionach o dużym znaczeniu dla rozstrzygnięcia losów drugiej wojny światowej.

Nic nie stoi temu merytorycznie na przeszkodzie w regionie nad Odrą i Wartą.

3.3.4 Liberation Route Europe (NL): Europejski szlak kulturowy i marka turystyki pamięci

Europejski szlak kulturowy na temat wyzwolenia (Liberation Route Europe / LRE) to certyfikowany przez Radę Europy szlak kulturowy łączący ludzi, miejsca i wydarzenia. Został stworzony, aby upamiętnić wyzwolenie Europy spod okupacji podczas drugiej wojny światowej i pochylić się nad trwałymi skutkami i historią wojny poprzez multinarodowe podejście z wielu perspektyw. Szlak łączy setki miejsc i historii w dziewięciu państwach Europy oraz najważniejsze regiony na trasie przemarszu sił alianckich w latach 1943-1945.

We współpracy ze stowarzyszeniami turystyki pieszej w całej Europie opracowano szlaki piesze, które odtwarzają ten marsz przez Europę i rozciągają się na długości prawie 10 000 km. Wzdłuż szlaków liczne miejsca pamięci opowiadają z różnej perspektywy historię ostatniej fazy drugiej wojny światowej.

Słynny architekt Daniel Libeskind opracował w tym celu symboliczne oznakowanie tras nazwane "Wektorami pamięci" i upamiętniające ludzi, miejsca i historie w europejskim krajobrazie.

Wektory uzupełnione są ponad 200 stacjami „Audiospots” (w większości w Niemczech i Holandii), które efektownie łączą znane wydarzenia wojenne z osobistymi historiami i przeżyciami i w ten sposób pozostawiają na stałe wrażenia.

Wektor pamięci (bitwa pod Overloon, NL)

Liberation Route Europe w regionie nad Odrą i Wartą

Liberation Route Europe koncentruje się głównie na wyzwoleniu Europy Zachodniej przez siły alianckie, ale szlak Armii Czerwonej i jej sprzymierzeńców w kierunku Berlina staje się coraz bardziej przedmiotem jego zainteresowania. Znaczące miejsca pamięci w Polsce, jak obóz zagłady Treblinka czy miejsca pamięci i muzea w Warszawie i Gdańsku są już częściami tego szlaku.

Zidentyfikowane w Przestrzeni Losu regionu nad Odrą i Wartą miejsca pamięci oraz podejście uwzględniające wiele perspektyw dla krajobrazu pamięci nad Odrą i Wartą stanowią dobrą podstawę dla międzynarodowej turystyki edukacyjnej i wspomnieniowej w połączeniu z Liberation Route Europe.

W ramach projektu promocyjnego „miejsca pamięci nad Odrą i Wartą” podczas kilku warsztatów omawiano możliwości włączenia także miejsc pamięci regionu nad Odrą i Wartą w Liberation Route Europe i korzystania z doświadczeń i europejskiego zasięgu sieci pamięci.

EUROPE REMEMBERS (marka Liberation Route Europe)

„Europe Remembers 1944-1945“ to pierwsza europejska marka turystyki pamięci, która wspólnie prezentuje miejsca pamięci i wydarzenia na wspólnym inspirującym portalu turystycznym, co promuje refleksję nad kompleksowym dziedzictwem drugiej wojny światowej z różnych perspektyw historycznych. Udaj się z nami dzisiaj w podróż, aby odkryć historię, doświadczenia, wydarzenia i atrakcje turystyczne w całej Europie: www.euoperemembers.com

3.3.5 Inne marki regionalne i turystyczne koncepcje rozwojowe

Zasadniczo podmioty prowadzące projekt i partnerzy „pamięć łączy” po obu stronach Odry są dobrze połączeni w sieć, znają ważne marki regionalne i współpracują już długofalowo. Należy do nich np. marka „Kulturerbe-Orte im Oderbruch” posiadająca znak dziedzictwa europejskiego od 2022 roku.

Poza tym istnieją platformy i narzędzia jak aplikacja turystyczna „**West is the best**”.

...„West is the best” to przewodnik w postaci aplikacji na urządzenia mobilne, który prowadzi przez dwanaście atrakcyjnych turystycznie regionów Polski zachodniej. Można z nim zwiedzać najciekawsze zakątki województw zachodniopomorskiego, lubuskiego i wielkopolskiego – zarówno zabytki, jak i miejsca atrakcyjne pod względem przyrodniczym. Każdy turysta odwiedzający region znajdzie w aplikacji rozbudowaną bazę gastronomiczną i noclegową, obiekty sportowe i rekreacyjne, punkty z lokalnymi produktami i usługami, a także dane adresowe dobrze rozwiniętej sieci punktów informacji turystycznej, sklepów, urzędów i banków...Dodatkowym atutem aplikacji są propozycje tras turystycznych – pieszych, rowerowych, kajakowych, edukacyjnych oraz do nordic walkingu.

Źródło : <http://westisthebest.pl/de/uber-das-projekt>

3.3.5.1 Regionalne szlaki kulturowe i turystyczne w regionie nad Odrą i Wartą

W regionie nad Odrą i Wartą zidentyfikowano szlaki turystyczne i kulturowe z ponadregionalnymi odniesieniami, które są istotne dla „pamięć łączy”. Poniżej przedstawiono przykłady niektórych z nich.

Sieć dróg rowerowych

- Szlak rowerowy Odra Nysa
- Szlak rowerowy Kotliny Freienwaldzkiej
- Szlak Rowerowy R1 (Deutschlandroute 3)

Szlaki piesze

- Szlak pieszy Fryderyka Wielkiego
- Szlak pieszy Teodora Fontane
- Szlak pieszy 66 jezior Brandenburgii
- E11 Coswig - Frankfurt nad Odrą

Regionalne szlaki kulturowe

- Ślady joannitów
- Szlak parków przyrody Szwajcaria Saksońska <https://www.wanderbares-deutschland.de/wege/alle-wege/naturparkroutemaerkische-schweiz-44c429efa5>
- Szlak odrzański <https://www.wanderbares-deutschland.de/wege/alle-wege/oderlandweg38285b8a79>

3.3.5.2 Europejskie szlaki kulturowe i pielgrzymkowe

Poza tym przez region prowadzą europejskie szlaki kulturowe i pielgrzymkowe w tym:

- **FORTE CULTURA** – Europejski Szlak Kulturowy Zabytków Fortecznych (Np. twierdza Kostrzyn nad Odrą łącznie z fortami Gorgast, Sarbinów, Czarnów i Żabice ; MRU – Muzeum Fortyfikacji i Nietoperzy w Pniewie)
- **Liberation Route Europe** – Europejski Szlak Kulturowy Wyzwolenia (Frankfurt nad Odrą, Wzgórza Seelow)
- **Droga św. Jakuba**
podzielona na **Drogę Polską** od Olsztyna do Torunia oraz **Drogę Niemiecką**, obie zarządzane są regionalnie przez Uniwersytet Europejski Viadrina we Frankfurcie nad Odrą.

Poprzez integrację istniejących stacji podanych szlaków kulturowych w markę „pamięć łączy” osiągnąć można w zależności od zasięgu tych szlaków pożądane ponadregionalne efekty promocyjne.

3.4 Strategia multiperspektywicznego krajobrazu pamięci nad Odrą i Wartą

Rozwój *multiperspektywicznego krajobrazu pamięci nad Odrą i Wartą* wydaje się być obiecującą drogą do zrównoważonego wykorzystania historycznego znaczenia regionu nad Odrą i Wartą. W szczególności okresy Przestrzeni Losu oraz Przestrzeni Spotkań i Odkryć stanowią poprzez zagęszczenie i połączenie miejsc pamięci doskonałą unikalną cechą w skali historii europejskiej.

Temat „Pamięci” może dopiero teraz, ponad 75 lat po zakończeniu drugiej wojny światowej i ponad 30 lat po upadku socjalizmu w Polsce i NRD być naświetlany otwarcie i całościowo ze wszystkich stron. W związku z aktualną sytuacją i konfliktami Rosja-Ukraina czy Chiny-Tajwan hasło „nigdy więcej wojny” oraz walka o demokrację i wolność dla wszystkich ludzi są bardziej aktualne niż kiedykolwiek, przede wszystkim dla kolejnych pokoleń.

Połączenie w sieć i wspólna promocja regionalnych ofert turystyki pamięci jako *multiperspektywicznego krajobrazu pamięci* kreuje przy tym nowy potencjał turystyczny. Z oferty korzystać można w wielu miejscach indywidualnie lub w połączeniu, co wyraźnie podwyższa motywację do planowania nie podróży jednodniowych a kilkudniowych.

Podejście z wielu perspektyw zawiera w sobie wysoką odpowiedzialność, pozwala jednak także na atrakcyjny transgraniczny storytelling oraz wysoką różnorodność przy kształtowaniu treści. Można zwracać się dzięki temu indywidualnie do wielu grup docelowych z odpowiednio wysokimi szansami na sukces. **Pamięć łączy** stanowi przy tym rdzeń transgranicznej turystycznej marki (patrz punkt 4.2 i kolejne).

Poniższa koncepcja promocji łącznie z planem działań oraz koncepcją transgranicznej sieci turystycznej opisuje warunki ramowe dla realizacji strategii krajobrazu pamięci z wielu perspektyw.

Istotnym kryterium sukcesu jest gotowość możliwie wielu miejsc pamięci do bycia częścią nowej marki oraz odpowiednie wsparcie ze strony polityki, gospodarki oraz społeczeństwa regionu.

Z konsekwentnym planowaniem realizacji łącznie z finansowaniem region nad Odrą i Wartą może zająć stałą pozycję na rynku turystycznym jako miejsce edukacji o historii Europy.

4 KONCEPCJA PROMOCJI

4.1 Wizualizacja marki

Marka turystyczna „*Pamięć łączy*” powinna być skierowana do szerokiej grupy docelowej i uwzględniać przy tym historyczny rdzeń projektu.

Sytuacja polityczna oraz różne spojrzenia biorących udział w projekcie partnerów zdeterminowały formę, kolorystykę oraz typografię. Powstała marka, która prezentuje obrazowo cel projektu polegający na **porozumieniu**.

Kolorystyka głównej marki oraz obszary tematyczne zostały świadomie wybrane w tonacjach stonowanych, szczególnie ważny był tu odpowiedni dobór kolorów. Główny kolor marki (zielony) ma pozytywną konotację (nadzieja).

4.1.1 Logo

Logo przypomina swym kształtem godło. Analogia do form heraldycznych została tu świadomie wybrana, aby w jasny sposób przekazać płaszczyznę historyczną.

Centralnym celem marki jest wspólna pamięć i spojrzenie w przeszłość, zwrócone do siebie twarze z ikoną POI (Point of Interest) w środku marki tworzą tu jasny przekaz. Główny kolor logo wspiera historyczne aspiracje, jako kontrast do tego służy jasny, nowoczesny język formy wybranej czcionki.

4.1.2 Element branding

Przy projektowaniu materiałów komunikacyjnych dodatkowo wykorzystuje się element logo w zmienionej formie. Stylizowana forma twarzy stosowana jest we wszystkich materiałach komunikacyjnych jako separator lub obszar informacyjny. W szczególności na wielkoformatowych środkach reklamowych, jak np. rollup'y element ten można dobrze wykorzystać, aby zapewnić dobrą rozpoznawalność marki.

4.1.3 System kolorów

Dla orientacji i optycznego rozgraniczenia trzech okresów zdefiniowano trzy kolory, które stosowane są we wszystkich instrumentach marketingowych. (Patrz także designmanual marki).

Epoka	Kolor	Parametry koloru
Wspólna Historyczna Przestrzeń Kulturowa		C4 M49 Y76 K14
Przestrzeń Losu		C26 M8 Y4 K64
Przestrzeń Spotkań i Odkryć		C34 M82 Y48 K32

4.2 Komunikacja marketingowa

Komunikacja marketingowa jest ważnym instrumentem wprowadzenia marki i jej filozofii oraz służącym do dotarcia do pożądanych grup docelowych. Kształtuje ona tożsamość marki „Pamięć łączy” i tworzy ramy dla storytellingu i działań promocyjnych.

Poprzez strategię komunikacji marki definiuje się sposób, w jaki opinia publiczna będzie postrzegać markę „Pamięć łączy”, gdy się z nią spotka, obojętnie czy jako markę słowną czy graficzną, w tekście, w formie audio czy wideo.

Tak jak komunikacja marki oddziałuje na zewnątrz, działa ona także do wewnątrz i ustala ramy dla sposobu, w jaki członkowie (miejsca pamięci) mają reprezentować markę.

Komunikacja marki dzieli się zasadniczo na trzy główne komponenty: *idea przewodnia komunikacji*, *główne stwierdzenia* oraz *pojedyncze stwierdzenia* dotyczące marki.

4.2.1 Idea przewodnia komunikacji

Nadrzędna idea przewodnia komunikacji to zasadniczo stwierdzenie dotyczące marki, w tym przypadku jest to „*pamięć łączy*” z rozwinięciem „*Odra-Warta*” lub „*Region nad Odrą i Wartą*”.

Korzystne jest to, że jest to zarazem nazwa marki, która optymalnie oddaje filozofię marki oraz ideę przewodnią komunikacji dla wszystkich 3 epok.

4.2.2 Główne stwierdzenia

Główne stwierdzenia uzasadniają i konkretyzują ideę przewodnią komunikacji. Przy tym ideę przewodnią różnicować można na podmarki (np. 3 epoki pamięci) oraz na grupy docelowe. Możliwe główne stwierdzenia to:

- Region nad Odrą i Wartą - przestrzeń pamięci o wielu perspektywach
- Unikalny i zaskakująco różnorodny krajobraz pamięci
- Wspólna pamięć w regionie nad Odrą i Wartą
- Analiza wydarzeń historycznych z różnych punktów widzenia

- Nigdy więcej wojny i zniewolenia
- Dialog na rzecz wspólnej i pokojowej przyszłości
- Dialog na rzecz głębokiego wzajemnego zrozumienia
- Polsko-niemiecka przyjaźń
- Żywe, transgraniczne dziedzictwo kulturowe o wspólnym znaczeniu

4.2.3 Pojedyncze stwierdzenia

Pojedyncze stwierdzenia wyszczególniają główne stwierdzenia w ogólnym kontekście. Są one skierowane do konkretnych grup docelowych i są w związku z tym zmienne. Pojedyncze stwierdzenia udowadniają główne stwierdzenia oraz motyw przewodni. Możliwe pojedyncze stwierdzenia to:

- Około 200 miejsc opowiada o wyjątkowej historii regionu nad Odrą i Wartą.
- Obozy koncentracyjne i obozy pracy w regionie nad Odrą i Wartą, świadectwa bezprawia i samowoli podczas drugiej wojny światowej.
- Sieć 70 miejsc pamięci o drugiej wojnie światowej tworzy podstawę transgranicznego dialogu.
- Zrozumieć historię: polsko-niemiecka wymiana młodzieży w 80 miejscach pamięci o drugiej wojnie światowej w regionie nad Odrą i Wartą.
- Od zimnej wojny do Unii Europejskiej - zrozumieć historię w regionie nad Odrą i Wartą.
- Jak Seelow stało się jednym z największych pól bitewnych drugiej wojny światowej.
- Kto zniszczył twierdzę Küstrin?
- Jak Polska została przesunięta nad Odrę.

4.3 Kanały promocji

»Silna marka bazuje na doskonałych usługach. Nie wystarczy tylko komunikować tych dokonań. Konkretna korzyść musi być potwierdzana z każdym spotkaniem z miejscem, hotelem i gospodarzami.«

Christoph Ettlmayr, Institute for Brand Logic (www.austriatourism.com)

Marka „pamięć łączy“ musi w kontekście filozofii marki zostać multimedialnie osadzona i promowana. Możliwe kanały promocji różnią się w zależności od dostępnych instrumentów promocji, grup docelowych i celów promocji.

Poza działaniem na zewnątrz promocja może i powinna być także kierowana do wewnątrz. Potencjalni partnerzy w ramach sieci, ambasadory marki, osoby opiniotwórcze, sponsorzy czy udzielający wsparcia muszą być pozyskiwani i motywowani do współdziałania przy trwałym wprowadzeniu marki.

Pożądanane zasady promocji to:

1. Uzgodnione postępowanie,
2. Z rozsądnym wykorzystaniem wszystkich dostępnych kanałów i instrumentów,
3. Zorientowanie na potrzeby grup docelowych,
4. Z włączeniem wszystkich partnerów i osób opiniotwórczych,
5. Z konkretnymi celami promocji.

Możliwe kanały promocji obok promocji bezpośredniej kierowanej do wybranych grup docelowych (np. szkoły), to między innymi:

Kanał promocji	Opis	Cel promocji
Targi	Regionalne i ponadregionalne targi turystyczne	Stopień znajomości, motywacja do podróży, informacje podstawowe
Konferencje fachowe	Edukacja, turystyka, wymiana młodzieży, historia, kultura	Wizerunek, zaufanie, tożsamość, stopień znajomości, odsetek osób polecających
Warsztaty	Przewodnicy turystyczni, kultura, edukacja, badania, wymiana młodzieży, praca praktyczna (cmentarze wojenne), itp.	Wizerunek, tożsamość, zaufanie, stopień znajomości, odsetek osób polecających
Imprezy kulturalne	Imprezy związane z marką (odczyty, koncerty, warsztaty, itp.); Informacje o marce na imprezach zewnętrznych	Stopień znajomości, motywacja do podróży, informacje podstawowe, wizerunek, tożsamość
Materiały informacyjne	Wydrukowane materiały informacyjne (ulotki, plakaty, przewodniki, mapy, specjalistyczne broszury, itp.) w informacjach turystycznych, hotelach, restauracjach, urzędach, szkołach itp.	Stopień znajomości, motywacja do podróży, informacje podstawowe oraz ich pogłębianie, wizerunek
Działania public relations	Artykuły prasowe, artykuły specjalistyczne, materiały radiowe i telewizyjne, imprezy informacyjne	Wizerunek, zaufanie, stopień znajomości, motywacja do podróży, informacje podstawowe
Online	Strony internetowe, marketing w mediach społecznościowych łącznie z YouTube, kalendarz imprez	Wizerunek, zaufanie, stopień znajomości, motywacja do podróży, specyficzne informacje
Tworzenie sieci	Partnerzy w promocji (patrz punkt 4.5)	Stopień znajomości, motywacja do podróży, wizerunek, zaufanie

Zdefiniowana filozofia marki, zidentyfikowane grupy docelowe oraz wyznaczone cele promocji wpływają w końcu na wybór odpowiednich kanałów promocji i pasujących do

nich instrumentów w następujących obszarach:

- B2B (Business-to-Business),
- B2C (Business-to-Customer),
- B2G (Business-to-Government).

Ważnym aspektem marki „pamięć łączy“ jest zaufanie pokładane w „neutralnej i zgodnej z historią prezentacji i interpretacji“ wydarzeń.

Z uwagi na wysoką różnorodność tematyczną oraz częściowo kontrowersyjne perspektywy zaleca się więc, aby zbudować markę „pamięć łączy“ na szerokiej, łatwo dostępnej bazie informacyjnej w kilku językach. Poprzez transparentność i ciągłość we wszystkich obszarach (filozofia, tematy, partnerzy, ramy interpretacyjne, wsparcie pedagogiczne itp.) należy to konieczne zaufanie ukształtować transgranicznie.

Poza tym informacje o obiektach, godzinach otwarcia, dane kontaktowe i oferty muszą być aktualne i stale dostępne.

4.4 Instrumenty promocji w projekcie

W ramach projektu promocyjnego opracowane i wyprodukowane zostaną instrumenty marketingowe w kilku językach, aby reklamować markę „pamięć łączy“. Będą to produkty drukowane (np. przewodniki, ulotki itp.) oraz instrumenty online (np. strona internetowa).

Wyróżniają się tu przewodnik „Pamięć łączy“ oraz broszura informacyjna. Przewodnik prezentuje na 120 stronach krajobraz pamięci nad Odrą i Wartą i zostanie wydany w 3 językach.

Broszura informacyjna przekazuje filozofię nowej marki, opisuje projekt oraz strategicznie długoterminowe zadanie rozwojowe na temat krajobrazu pamięci nad Odrą i Wartą widzianego z wielu perspektyw.

4.4.1 Materiały drukowane

Przewodnik

Nie był jeszcze dostępny w chwili zamknięcia raportu	Treść	Miejsca pamięci w regionie nad Odrą i Wartą wg. kategorii; materiał kartograficzny; objaśnienia
	Grupy docelowe	Turyści (edukacja, przyroda, historia, architektura)
	Specyfikacja	21x21 cm, 120 stron klejonych
	Wersje językowe	Języki niemiecki, polski, angielski

Broszura wizerunkowa

	Treść	Epoki, przegląd strony, filozofia i metoda, projekt finansowania, funkcje docelowe itp.
	Grupy docelowe	Polityka i interesariusze
	Specyfikacja	15 x 29,7 cm, 20 stron
	Wersje językowe/ nakład	W języku: niemieckim 2 500, polskim 2 500, angielskim 1 000

Składana mapa

	Treść	
	Grupy docelowe	Turyści (edukacja, przyroda, historia, architektura)
	Specyfikacja	A2 złożone do DIN długie (20 stron)
	Wersje językowe/ nakład	W języku: niemieckim 2 500, polskim 2 500, angielskim 1 000

Ulotka projektu

	Treść	Informacje o projekcie
	Grupy docelowe	Partnerzy projektu, miejsca pamięci, polityka, instytucje udzielające wsparcia
	Specyfikacja	DIN podłużny, 6 stron składanych, 4/4 kolory, 170g/m ²
	Wersje językowe/ nakład	W języku niemieckim: 1 000 W języku polskim: 1 500 W języku angielskim: 1 000

Rollup'y (projekt)

	Treść	Informacje o projekcie
	Grupy docelowe	Partnerzy projektu, miejsca pamięci, polityka, instytucje udzielające wsparcia
	Specyfikacja	100 x 200cm
	Wersje językowe/ nakład	W języku niemieckim: 2 W języku polskim: 3 W języku angielskim: 1

4.4.2 Instrumenty online

4.4.2.1 Strona internetowa

W ramach projektu opracowano stronę internetową w trzech językach, która prezentuje istotne informacje turystyczne, ale także sieć oraz projekt promocji.

www.erinerung-verbindet.de

www.pamiec-laczy.eu

www.remembrance-connects.com

The screenshot shows the website 'ERINNERUNG ODER-WARTHE VERBINDET'. The header includes the logo and navigation menu: HOME, ERINNERUNGSLANDSCHAFT, TOUREN, VERANSTALTUNGEN, FORDERPROJEKT, NETZWERK. There are also flags for DE, PL, and GB.

STÄTTEN DER ERINNERUNG ODER-WARTHE

Die Oder-Warthe Region verfügt über eine einzigartige und überraschend vielseitige Erinnerungslandschaft. An der deutsch-polnischen Grenze östlich von Berlin gelegen, erzählen rund 200 Standorte die Geschichte einer Region, die durch Ritterorden, preußische Militärgeschichte, Agrar- und Industrieentwicklungen, den 2. Weltkrieg, die Westverschiebung Polens, sozialistische Diktatur und den Kalten Krieg, die deutsche Wiedervereinigung, die Gründung der Europäischen Union und den EU-Beitritt Polens geprägt ist.

Erfahren Sie aus unterschiedlichen Perspektiven, wie die Oder-Warthe Region der Natur abgetrotzt und besiedelt wurde. Wie sie landwirtschaftlichen und industriellen Aufschwung erlebte, Kriege und Auseinandersetzungen überwand. Wie sie im 2. Weltkrieg zum Schlachtfeld um den letzten Kampf vor Berlin wurde. Wie sie, zerrissen durch neue Grenzen, zur Demarkationslinie des Kalten Krieges wurde. Wie Glasnost und Perestroika Grenzen und Ideologien durchlöchernte und den Weg für ein gemeinsames Europa öffnete. Und wie die Menschen der Region all dies durchstanden, ob als Arbeiter oder Bauer, als Künstler oder Industrieller, als Sieger oder Verlierer, als Täter oder Opfer.

Darüber hinaus bietet die Region eine reizvolle Naturlandschaft an den Flüssen Oder und Warthe, die bei der ehemaligen Festung Küstrin zusammenfließen. Entdecken Sie einen faszinierenden Landstrich mit viel Raum für gemeinsames Erinnern aus unterschiedlichen Perspektiven, für offenen Austausch sowie Gestaltungsfreiheit für eine gemeinsame friedliche Zukunft.

Partner

Liberation Route Europe
 slow growth
 Deutsch-Polnisches Jugendwerk
 Polska-Niemiecka Współpraca Młodzieży

Reiseführer

Stätten der Erinnerung Oder-Warthe

EUROPÄISCHE UNION
Europäischer Fonds für regionale Entwicklung

UNIA EUROPEJSKA
Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego

BB-PL INTERREG V A 2014-2020

"Barrieren reduzieren - gemeinsame Stärken nutzen" / „Redukować bariery – wspólnie wykorzystywać silne strony“

Das Projekt wird durch die Europäische Union gefördert (2018-2022).
 ©2021 All rights reserved. Terms of Use | Privacy policy

Impressum Sitemap Kontakt

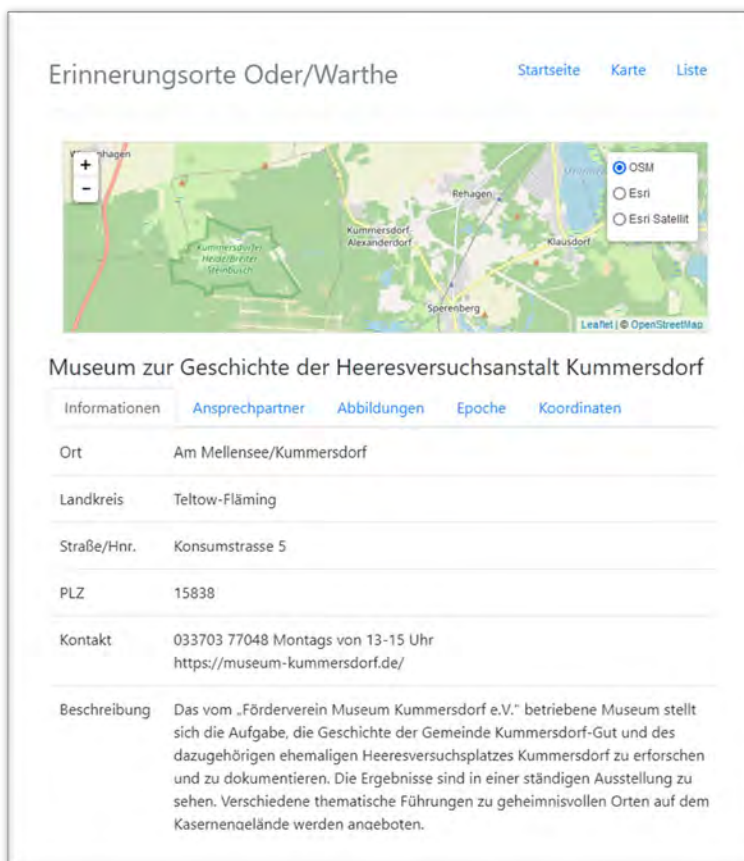
Lead Partner Stadt Seelow Küstriner Str. 61 15306 Seelow Tel.: +49 3346 / 802 152 Mail: thomas.drewing@seelow.de	Project Partner Gemeinde Słońsk ul. Sikorskiego 15 06-436 Słońsk Tel.: +48 505 536 306 Mail: muzeum@slonak.pl	Project Partner Stadt Kostrzyn nad Odrą ul. Graniczna 2. 68-470 Kostrzyn nad Odrą Tel.: +48 727 81 24 Mail: a.zurawka@kostrzyn.um.gov.pl	Cooperation Partner Liberation Route Europe www.liberationroute.com
--	---	--	--

© 2022 erinerung-verbindet.de

4.4.2.2 Baza danych obiektów z cyfrową mapą

Ustalone w toku analizy lokalizacje są w bazie danych obiektów podane w dwóch językach wraz z prezentacją istotnych danych, faktów, zdjęć i wydarzeń. Baza danych jest tematycznie podzielona i można ją w łatwy sposób administrować. Podczas projektu nawiązano kontakt z wszystkimi obiektami i poproszono o weryfikację i w razie potrzeby korektę treści w bazie danych.

Partnerzy w ramach sieci mogą z niej korzystać i tworzyć wspólnie oferty turystyczne. Bazę danych należy prowadzić dalej jako centralny instrument, aby osiągnąć jednolity stan wiedzy i zapewniać jakość informacji.

Erinnerungsorte Oder/Warthe Startseite Karte Liste

Museum zur Geschichte der Heeresversuchsanstalt Kummerdorf

Informationen	Ansprechpartner	Abbildungen	Epoche	Koordinaten
Ort	Am Mellensee/Kummerdorf			
Landkreis	Teltow-Fläming			
Straße/Hnr.	Konsumstrasse 5			
PLZ	15838			
Kontakt	033703 77048 Montags von 13-15 Uhr https://museum-kummerdorf.de/			
Beschreibung	Das vom „Förderverein Museum Kummerdorf e.V.“ betriebene Museum stellt sich die Aufgabe, die Geschichte der Gemeinde Kummerdorf-Gut und des dazugehörigen ehemaligen Heeresversuchsplatzes Kummerdorf zu erforschen und zu dokumentieren. Die Ergebnisse sind in einer ständigen Ausstellung zu sehen. Verschiedene thematische Führungen zu geheimnisvollen Orten auf dem Kasernenareal werden angeboten.			

4.4.3 Wydarzenia organizowane w ramach projektu

W projekcie przeprowadzono różnego rodzaju konferencje i mniejsze spotkania specjalistów. Pandemia koronawirusa uniemożliwiła jednak pełną realizację zaplanowanych w projekcie imprez. Poniżej podano większe wydarzenia.

➤ Marzec 2019, Schweizerhaus w Seelow (DE): Konferencja inauguracyjna projekt

53 przedstawiciele miejsc pamięci, polityki i regionalnych związków turystycznych wymieniało się informacjami na temat treści i celów projektu.

Następnie zainteresowani uczestnicy konferencji w małym zespole przeprowadzili *rozmowy warsztatowe*, aby przedyskutować i uzasadnić przedstawione treści projektu. Prowadzono ożywione dyskusje na temat pamięci i jej miejsc, które z punktu widzenia uczestników kształtują region i należałyby je uwzględnić w projekcie.

➤ **Luty 2020, Bruksela (BE): Forum LRE**

Przedstawiciele projektu zaprezentowali projekt i nawiązali kontakty na corocznej konferencji Liberation Route Europe.

➤ **Luty 2020, Słońsk (PL): Otwarcie domu kultury**

Wójt Janusz Krzyśków otworzył w obecności ponad 100 zaproszonych gości nowo wyremontowany dom kultury w Słońsku.

➤ **Lipiec 2021, Seelow (DE): Warsztaty projektowe rozwój turystyczny i współpraca międzynarodowa**

Partnerzy projektu oraz przedstawiciele 2 europejskich szlaków kulturowych (Liberation Route Europe i FORTE CULTURA) dyskutowali o perspektywach rozwoju turystycznego i współpracy międzynarodowej dla miejsc pamięci regionu nad Odrą i Wartą.

➤ **Marzec 2022, Kostrzyn nad Odrą (PL): Otwarcie Willi Wagenera**

Burmistrz Andrzej Kunt otworzył w obecności ponad 100 zaproszonych gości wyremontowaną Willę Wagener.

Wydarzenia planowane po zamknięciu raportu, w drugim półroczu 2022 roku:

- **Warsztaty dla przewodników turystycznych**
- **Otwarcie dworca historii w Seelow**
- **Konferencja kończąca projekt**

Poza tym polscy partnerzy zrealizowali różnego rodzaju warsztaty (np. ceramiczne, druku na papierze, fotografii) oraz mniejsze imprezy w swych nowych instytucjach kultury. Były one jednak mniej związane z wprowadzeniem marki „pamięć łączy“.

Przed wybuchem pandemii koronawirusa przeprowadzono poza tym kilka spotkań projektowych w miejscach pamięci, aby je poznać i rozwijać sieć. Były to między innymi Muzeum Kotliny Freienwaldzkiej w Altranft (patrz także punkt 4.6) czy też Muzeum Regionalne w Platkow.

4.5 Partnerzy promocji

4.5.1 Zewnętrzni partnerzy promocji

Dla skutecznego marketingu przydatne są często partnerstwa marketingowe. W zależności od celu promocji partnerzy o tych samych celach mogą się wzajemnie uzupełniać.

Dla marki „pamięć łączy” są to na przykład regionalne marketingowe spółki turystyczne. Wspólnym celem jest w tym wypadku zdobycie większej liczby turystów, noclegów/ większych obrotów oraz uzyskanie większej różnorodności oferty w regionie nad Odrą i Wartą, o co wspólnie się zabiega. „Pamięć łączy” profituje tu z wizerunku i zasięgu już istniejących marek turystycznych. Partnerzy w zakresie reklamy profitują w zamian za to z nowych ofert i tym samym uzyskują większą różnorodność dla większej liczby grup docelowych.

Zgodnie z tym należy dopasować do siebie komunikację marki i instrumenty między innymi pod względem wzornictwa marki oraz głównego przesłania partnera w promocji. Dla „pamięć łączy” dokonano tego przykładowo z partnerem *Liberation Route Europe*.

Następujące partnerstwa zostały sprawdzone i przygotowane w toku projektu:

 BRANDENBURG	TMB Tourismus-Marketing Brandenburg GmbH	www.reiseland-brandenburg.de
	Seenland Oder-Spree	www.seenland-oderspree.de
	Polska Organizacja Turystyczna	www.polen.travel/de/
	Szlak kulturowy Rady Europy „Liberation Route Europe“	www.liberationroute.com/de
	PNWM Polsko-Niemiecka Współpraca Młodzieży	https://dpjw.org/

	FORTE CULTURA Europejski Szlak Kulturowy Zabytków Fortecznych	www.forte-cultura.eu
	Turystyczna marka regionalna „Ślady joannitów”	
	Miejsca dziedzictwa kulturowego na terenie Kotliny Freinewaldzkiej	https://oderbruchmuseum.de

4.5.2 Wewnętrzni partnerzy promocyjni (sieć miejsc pamięci)

Marka „pamięć łączy” została opracowana, aby połączyć w klaster dużą liczbę miejsc pamięci w regionie nad Odrą i Wartą i aby wspólnie promować je tematycznie. Zakłada to zainteresowanie poszczególnych miejsc pamięci wspólną promocją jako krajobraz pamięci nad Odrą i Wartą w celu uzyskania większego zasięgu.

Biorące udział w projekcie miejsca pamięci profitują z marki „pamięć łączy” i z działań promocyjnych z nią związanych. W zamian za to reprezentują one u siebie markę „pamięć łączy” zgodnie z filozofią marki i opracowanymi instrumentami. Należy stworzyć sieć miejsc pamięci.

4.5.2.1 Przewodnicy turystyczni

Przewodnicy turystyczni tworzą jedno z najważniejszych ogniw łączących z konsumentem końcowym ofert turystycznych obiektów - turystą. Ich postawa ma decydujące znaczenie dla tego, jak turyści doświadczają, czują, smakują, słyszą, interpretują lub odczuwają dane miejsce. Przewodnicy są odpowiedzialni za to, czy przeżycia te są nacechowane pozytywnie czy negatywnie i tym samym za to, czy turyści wrócą i czy będą polecać danej daną lokalizację.

Przewodnicy z reguły bardzo dobrze znają historię i warunki danego obiektu. Znają oni historie, które sprawiają, że lokalizacja jest tak unikatowa i wiedzą, jak zaprezentować je publiczności. Wiedza i praca przewodników zapewniają trwałe wrażenia i wspomnienia turystów.

Marka „pamięć łączy” czy też *krajobraz pamięci z wielu perspektyw nad Odrą i Wartą* mają potencjał międzynarodowo uznanej marki turystyki kulturowej, wspomnieniowej i edukacyjnej. Poszczególne miejsca pamięci są elementami tej marki i tym samym nadrzędnego marketingu transgranicznej sieci. Turyści, którzy świadomie podróżują przez krajobraz pamięci lub przypadkowo tu trafią po raz pierwszy, oczekują odpowiednich informacji i efektów rozpoznawalności.

Wyszukoleni przewodnicy są ważną cechą jakościową. Przewodnicy są ambasadorami marki.

Zaleca się pilnie przeprowadzanie regularnych szkoleń i/ lub **programu certyfikacji** dla przewodników turystycznych. Szlaki kulturowe Rady Europy, jak Liberation Route Europe, wykorzystują ten instrument z powodzeniem z kilkoma efektami:

- Zapewnienie jakości,
- Przekazanie faktów, wiedzy, umiejętności, filozofii marki, itp.
- Motywacja i identyfikacja z marką.

Podejście uwzględniające wiele perspektyw do krajobrazu nad Odrą i Wartą pozostawia dużo przestrzeni do interpretacji, która jednak wymaga szczególnie w kontekście polityczno-historycznym **zasad**.

4.5.3 Osoby wspierające i opiniotwórcze

Obok zewnętrznych i wewnętrznych partnerów promocji istnieje szereg możliwych osób opiniotwórczych i interesariuszy, którzy mogą być zasadniczo zainteresowani wprowadzeniem marki i sieci „pamięć łączy”. Zaliczają się do nich przykładowo:

- Landestourismusverband Brandenburg e.V. (Brandenburska Organizacja Turystyczna)
- Tourismusnetzwerk Brandenburg (Brandenburska Sieć Turystyczna)
- Museumsverband des Landes Brandenburg e.V. (Brandenburski Związek Muzeów)
- Związki przewodników turystycznych
- Uniwersytet w Poczdamie; historia wojskowości/ historia kulturowa przemocy
- Liberation Route Germany e.V.
- Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge e.V. (Niemiecki Związek Opieki nad Grobami Wojennymi)
- Instytut Pamięci Narodowej - PL
- Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa - PL
- Fundacja „Pamięć, Odpowiedzialność i Przyszłość”
- Inicjatywa „pamiętać inaczej”
- Spółki kolejowe regionu (np. NEB - Niederbarnimer Eisenbahn)
- Niezależni eksperci
- Partnerzy edukacyjni (uniwersytety, szkoły wyższe, szkoły)
- Podmioty wspierające (inne): Fundacje, zrzeszenia, izby handlowe, ...
- Wyspecjalizowane biura podróży
- itp.

4.6 Konkurencja

Dla marki „Pamięć łączy“ jako marki regionalnej „Odra-Warta“ nie zidentyfikowano żadnych bezpośrednich konkurentów. Istnieją tematyczne regionalne lub lokalne sieci, które mają raczej status miejsca pamięci i powinny być traktowane jako potencjalni partnerzy w sieci.

Istotne sieci mające znaczenie dla marki „Pamięć łączy“ zostały wcześniej zidentyfikowane i od początku uwzględnione w opracowanie projektu, np.:

Liberation Route Europe

W kontekście międzynarodowym Liberation Route Europe z jej podmarką „Europe Remembers“ (<https://europe remembers.com/de/>) stanowi konkurencję, w szczególności w epoce Przestrzeni Losu.

Ta sytuacja konkurencyjna została jednak rozwiązana poprzez ścisłą współpracę już w fazie projektowej. Liberation Route Europe jest ważnym partnerem i multiplikatorem, który można zintegrować „pamięć łączy Odra-Warta“ jako markę regionalną pod określonymi warunkami.

Zaleca się, aby zrealizować członkostwo na poziomie krajów związkowych/ województw. Liberation Route Europe reprezentowane jest w Niemczech przez Liberation Route Germany utworzone w roku 2020 w Torgau.

Miejsca dziedzictwa kulturowego na terenie Kotliny Freienwaldzkiej

40 miejsc dziedzictwa kulturowego połączyło swe siły na terenie Kotliny Freienwaldzkiej i promuje z sukcesem swe usługi turystyczne.

Pod tytułem „Kotlina Freienwaldzka - ludzie tworzą krajobraz” prezentuje się krajobraz kulturowy jako wyjątkowy w historii Europy przykład antropogenicznego ukształtowania krajobrazu. Jako największy zasiedlony polder rzeczny Europy o wyraźnych granicach dysponuje on systemem wodnym, tak zwaną machiną krajobrazową, integrującą elementy techniczne z ponad 250 lat na obszarze prawie 1 000 kilometrów kwadratowych. Historia osadnictwa na terenie Kotliny Freienwaldzkiej widoczna jest w niezwykle wysokim zagęszczeniu zabytków architektury, a turyści odczytać ją mogą do dziś bardzo dobrze z rybackich wsi, osad kolonistów i samotnych gospodarstw...

Źródło : <https://oderbruchmuseum.de/kulturerbe-siegel/>

W roku 2022 Kotlina Freienwaldzka otrzymała jako pierwszy europejski krajobraz kulturowy Znak Dziedzictwa Europejskiego EHL (European Heritage Label).

Z punktu widzenia partnerów projektu „Pamięć łączy“ sieć w Kotlinie Freienwaldzkiej jest doskonałym przykładem regionalnego klastra turystycznego oraz ważnym partnerem dla reprezentacji epoki *wspólnej historycznej przestrzeni kulturowej*. Już w roku 2019 położono kamień węgielny pod przyszłą współpracę podczas wspólnego spotkania projektowego w Altranft. Obie sieci mają podobne cele i uzupełniają się wzajemnie.

5 KONCEPCJE SZLAKÓW TURYSTYCZNYCH W OBRĘBIE MARKI

Duża liczba miejsc pamięci najróżniejszych kategorii (patrz analiza) otwiera szerokie turystyczne spektrum tematów dla najróżniejszych grup docelowych. Dla rozwoju turystycznych podklastrow w obrębie marki „pamięć łączy“ możliwe są różne podejścia:

1. Według tematów: Tworzenie klastrow tematycznych,
2. Wg. regionów: Tworzenie klastrow miejscowych na raczej małej powierzchni wokół miejscowości lub wzdłuż cech geograficznych (rzeka, poziomica itp.)
3. Według grupy docelowej.

5.1 Tematyczne szlaki częściowe „pamięć łączy“

Zdefiniowane tematyczne kategorie główne i podkategorie raportu z analizy pokazały już wyczerpujący wybór turystycznych tematów w obrębie marki. Poniżej opracowano przykładowo kilka takich szlaków częściowych:

- **Ślady joannitów:**
Odkryj zamki, pałace i kościoły zakonu rycerskiego w regionie nad Odrą i Wartą
- **Ważne wydarzenia wojenne 1945 roku:**
Przebieg losu w regionie nad Odrą i Wartą
- **Miejsca zimnej wojny:**
Bunkry wojskowe, cywilne i rządowe w regionie nad Odrą i Wartą
- **Przebieg spotkań i odkryć nad Odrą i Wartą**
Pasjonujące regionalne historie po roku 1945

Jako formę wybrano 2-stronicową ulotkę informacyjną (format A4) Można ją łatwo dostosować, wydrukować dwustronnie lub rozesłać jako PDF. 3 główne epoki powinny być rozróżnione zgodnie z kolorystyką ustaloną w wytycznych dotyczących projektowania.

5.1.1 Szlak częściowy: Ślady joannitów

2-dniowa podróż studyjna: Wspólna Historyczna Przestrzeń Kulturowa nad Odrą i Wartą

Ślady Joannitów

Odkryj zamki, pałace i kościoły zakonu rycerskiego w regionie nad Odrą i Wartą

Zamek joannitów w Łagowie

Rycerski Zakon Szpitalników św. Jana Jerozolimskiego (joannici) to następcy prawni rozwiązanego w roku 1312 zakonu templariuszy. W roku 1382 powstał baliwat brandenburski jako samodzielna „regionalna gałąź” zakonu joannitów w centrum Sonnenburga, dzisiejszego Słońska. Działalność baliwatu koncentrowała się na gospodarowaniu dużym majątkiem ziemskim i tym samym oddalała się stopniowo od głównego zakonu, który jako zakon maltański do XVIII wieku prowadził wojnę. W roku 1538 baliwat brandenburski konwertował na protestantyzm, w przeciwieństwie do pozostałych zakonów.

Pod rządami joannitów powstał zamek w Słońsku, a także inne zamki, siedziby i kościoły po obu stronach Odry, na przykład we Friedland, Łagowie, Świebodzinie czy Sulęciniu. Działalność joannitów miała decydujący wpływ na rozwój regionu nad Odrą i Wartą. Po wojnie trzydziestoletniej zadbał oni o wprowadzenie nowego porządku i odbudowę. W XVIII wieku mieli znaczący udział w osuszaniu błot warciańskich i założyli około 40 nowych wsi i folwarków. Dawali pracę i przychody oraz dbali o pewną opiekę zdrowotną dla ludności.

W roku 1806 majątek ziemski zakonu został rozwiązany i przekazany Królestwu Prus. Joannici koncentrowali się od tego czasu na opiece nad chorymi i zadaniach charytatywnych, szczególnie podczas wojen światowych. Dziś prowadzą oni zakłady opiekuńcze dla seniorów i szpitale czy też organizacje pomocowe i ratownicze.

Historia zakonu joannitów w regionie nad Odrą i Wartą jest pasjonująca i wielopłaszczyznowa, a w wielu miejscach można ją dobrze zaobserwować. W ramach polsko-niemieckiego projektu w latach 2020-2022 „ślady Joannitów” w regionie nad Odrą i Wartą podzielono go na cztery obszary i włączono je w lokalne i regionalne szlaki. Centrum tej oferty stanowią turystycznie wykorzystywane ruiny byłego zamku joannitów Sonnenburg w dzisiejszym Słońsku.

Ceny i terminy dostępne są na zapytanie.
Kontakt: xxx www.erinnerung-verbindet.de

Wspólna Historyczna Przestrzeń Kulturowa
Przestrzeń Losu
Przestrzeń Odkryć i Spotkań

www.erinnerung-verbindet.de

EUROPEJSKA Unia Europejska

Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego

BB-PL INTERREGVA 2014-2020

2018-2022

2018-2022

Opracowane w ramach projektu Miejsca

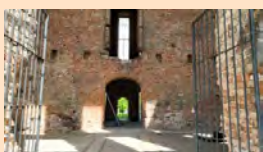
SdE Vermarktungskonzept_20221219_edit20230316.docx - 54 -

2-dniowa podróż studyjna: Wspólna Historyczna Przestrzeń Kulturowa nad Odrą i Wartą

Ślady Joannitów w regionie nad Odrą i Wartą

Słońsk (PL) - Łagów (PL) - Sulęcín (PL) - Friedland - Lietzen

Zamek joannitów i kościół w Słońsku

Zamek joannitów w Słońsku to była siedziba wielkiego mistrza zakonu joannitów baliwatu brandenburskiego, wzniesiona w roku 1668 w stylu niderlandzkiego baroku. W roku 1975 zamek prawie zupełnie spłonął i popadł w ruinę. Dopiero w latach 2019-2022 udało się częściowo zrekonstruować ruiny zamku i przygotować je do wykorzystania turystycznego. Dzisiaj turyści zwiedzać mogą magiczne miejsce, które z pomocą wystawy stałej, modelu 3S oraz augmented reality przenosi ich w odległe czasy.

Należący do zamku były kościół zakonu został ukończony przez joannitów w roku 1508, a w XVII wieku został częściowo przebudowany. Imponująca wieża kościelna powstała w roku 1818 według projektu Karla Friedricha Schinkla. Warte uwagi są również piękne witraże z herbami, renesansowy ołtarz oraz późnogatockie florystyczne polichromie wysokiego, gwiazdzistego sklepienia.

Zamek joannitów w Łagowie

Przy wjeździe do Łagowa przyciąga uwagę prezentowane wszędzie godło gminy, prezentujące krzyż joannitów. Zamek w Łagowie oraz należące do niego ziemie weszły w połowie XIV wieku w posiadanie zakonu joannitów. Następnie rozpoczęto budowę nowego zamku na wzgórzu znajdującym się na przesmyku dwóch jezior Trześniowskiego i Łagowskiego. Poniżej zamku powstała umocniona osada otoczona murami obronnymi i 2 bramami. Na zamku pod koniec XIV wieku powstała komandoria łagowska.

Zamek Friedland (StreleBurg)

Miasto zakonne Friedland oraz zamek wraz 14 okolicznymi wsiami były w latach 1518-1866 własnością zakonu joannitów. Zamek należy obecnie do najlepiej zachowanych zamków obronnych w Brandenburgii. Mieści on multimedialne centrum informacyjne z wystawami czasowymi o różnej tematyce i najwyższym poziomie. Różnorodny program wydarzeń dla młodych i starszych uzupełnia ofertę zamku StreleBurg we Friedland.

Komandoria Lietzen

Komandoria Lietzen została założona w XIII wieku przez zakon templariuszy. Po rozwiązaniu zakonu w roku 1312 przeszła na własność joannitów. Komandoria Lietzen jest od roku 1814 w posiadaniu rodziny von Hardenberg. W jej majątku ziemskim znajdują się jeden z najstarszych spichlerzy w Niemczech (z XIII wieku) oraz kamienny kościół templariuszy, a później joannitów.

Kolejne kamienne kościoły z tego okresu znajdują się w Neuentempel i Marxdorf.

Dom Joannitów i kościół w Sulęcín

Zielenzig (obecnie Sulęcín) był od XIV do XIX wieku w posiadaniu zakonu joannitów. Dzisiaj miasteczko zachwyca kościołem św. Mikołaja oraz byłym Domem Joannitów (dzisiaj dom opieki nad seniorami). Jednonawowy kościół był wielokrotnie przebudowywany, a dzisiejszą formę uzyskał około roku 1900. Po wkroczeniu Armii Czerwonej w roku 1945 również kościół został splądrowany i ograbiony przez zdobywców, a następnie został odbudowany w latach 50-tych XX w.

Niniejsza propozycja wycieczki jest niewiążąca i bez gwarancji treści

Wspólna Historyczna Przestrzeń
Kulturowa # Przestrzeń Losu
Przestrzeń Odkryć i Spotkań

www.erinnerung-verbundet.de

EUROPÄISCHE UNION
Europäischer Fonds für
regionale Entwicklung

UNIA EUROPEJSKA
Europejski Fundusz
Rozwoju Regionalnego

BB-PL
INTERREGVA
2014-2020

"Barriere reduzieren - gemeinsame Stärken nutzen" / Redukować bariery - wspólnie wykorzystywać silne strony

Opracowane w ramach projektu Miejsca
pamięci nad Odrą i Wartą; 2018-2022

ECCOFORT

5.1.2 Szlak częściowy: ważne wydarzenia wojenne 1945 roku:

Ważne wydarzenia wojenne 1945 roku

2-dniowa podróż studyjna: Przestrzeń losu w regionie nad Odrą i Wartą

31 stycznia 1945
Masakra w KZ Sonnenburg (Słońsk)

Luty-Marzec 1945
56 dni oblężenia i zniszczenie miasta-twierdzy Küstrin (Kostrzyn nad Odrą)

16-19 kwietnia 1945
Bitwa o wzgórze Seelow

Początki dyktatury nazistowskiej były jak wszędzie w Niemczech pełzające, a ze strony szerokich mas towarzyszyła im euforia i nadzieja. Przeciwnicy reżimu byli jednak wkrótce prześladowani i osadzeni, np. w więzieniu i obozie koncentracyjnym Sonnenburg (dziś Słońsk), jednym z pierwszych, które powstały.

Armia Czerwona i jej sprzymierzeńcy nadciągający ze wschodu w kierunku Berlina najpóźniej w styczniu 1945 realnie i z impetem sprowadzili wojnę do regionu nad Wartą i Odrą. Stał się on sceną wydarzeń wojennych, które w europejskiej skali w niewielu regionach były tak intensywne i kosztowały życie dziesiątki osób tuż przed końcem wojny. Były to masakra w KZ Sonnenburg w nocy przed jego wyzwoleniem, 56-dniowe oblężenie i zupełne zniszczenie Starego Miasta i twierdzy Küstrin, bitwa o wzgórze Seelow w kwietniu 1945 roku - jedna z największych bitew na europejskiej ziemi.

Nasza 2-dniowa podróż studyjna „Ważne wydarzenia wojenne 1945 roku w regionie nad Odrą i Wartą” ukazuje przebieg tych wydarzeń z różnych perspektyw i pozwala zapoznać się z przeżyciami żołnierzy i społeczeństwa.

Ceny i terminy dostępne są na zapytanie.
Kontakt: xxx www.erinnerung-verbundet.de

*# Wspólna Historyczna Przestrzeń
Kulturowa # Przestrzeń Losu
Przestrzeń Odkryć i Spotkań*

www.erinnerung-verbundet.de

„Barrieren reduzieren - gemeinsame Stärken nutzen“ / „Redukować bariery - wspólnie wykorzystywać siłę strony”

Opracowane w ramach projektu Miejsca pamięci nad Odrą i Wartą 2019-2022

2-dniowa podróż studyjna Przestrzeń losu nad Odrą i Wartą

Ważne wydarzenia wojenne 1945 roku

Słońsk - Kostrzyn nad Odrą - Seelow

Dzień 1: - Muzeum Martyrologii Słońsk - Stare Miasto i Twierdza w Kostrzynie nad Odrą

Muzeum Martyrologii Słońsk

Budynek wzniesionego w roku 1836 „Królewskiego Zakładu Karnego” Sonnenburg/Neumark już kilka tygodni po przejściu władzy przez nazistów został przekształcony we wczesny obóz koncentracyjny. Więziono tu przede wszystkim przeciwników politycznych (komunistów, socjaldemokratów czy związkowców, w tym deputowanych do landtagu i Reichstagu oraz działaczy partyjnych). W latach 1942-1944 w obozie Sonnenburg więziono ponad 1500 osób z okupowanej Europy Zachodniej i Norwegii. W nocy z 30 na 31 stycznia 1945 roku, tuż przed wkroczeniem oddziałów Armii Czerwonej do obozu, 17-osobowe komando SS rozstrzelało 819 więźniów. Dzisiaj małe muzeum upamiętnia los więźniów z Sonnenburga. Wraz z cmentarzem, na którym znajduje się 16 masowych grobów, Słońsk stanowi europejskie miejsce pamięci i przestrogi.

Stare Miasto i twierdza Küstrin (Kostrzyn nad Odrą) - Pompeje nad Odrą

Pruskie miasto rezydencjalne Cüstrin zostało w drugiej połowie XVI wieku otoczone potężnym pasem umocnień, który później rozbudowano o cztery forty zewnętrzne. Po zakończeniu pierwszej wojny światowej umocnienia straciły swoją funkcję, gdyż technika uzbrojenia prześcignęła istniejącą tu architekturę obronną.

Gdy w roku 1945 Armia Czerwona dotarła do Odry na wysokości Kostrzyna, Stare Miasto ponownie ogłoszono twierdzą, aby chronić tamtejszą przeprawę przez Odrę. Podczas 56-dniowego oblężenia z nieustannym ogniem artyleryjskim Armia Czerwona zupełnie zniszczyła Stare Miasto i twierdzę, a także prawie całe Nowe Miasto, z którego pozostało jedynie kilka budynków. Stare Miasto w obrębie twierdzy nie zostało odbudowane. Jako „Pompeje nad Odrą” przypomina ono dziś o okrucieństwie drugiej wojny światowej, a dwie wystawy informują o dramatycznej historii twierdzy.

Dzień 2: Bitwa o wzgórza Seelow

Ponieważ Armia Czerwona na zbyt długo zatrzymała się na wysokości Kostrzyna i tamtejszej przeprawy przez Odrę, nazistowskie Niemcy mogły wzdłuż Kotliny Freienwaldzkiej zbudować ostatnią linię obrony. Doszło tu 16 kwietnia 1945 na obszarze Küstrin-Seelow do jednej z ostatnich wielkich bitew, która bezsensownie kosztowała życie ponad 45 000 żołnierzy i cywilów. Po zaledwie 4 dniach droga na Berlin była wolna, a kilka dni później kapitulacja podpisana w dzielnicy Karlshorst zakończyła wojnę.

Już zimą 1945/46 powstał pierwszy pomnik Armii Czerwonej w Seelow, który w roku 1972 przez władze NRD został przemianowany na narodowe miejsce pamięci z muzeum informującym do dziś o bitwie. W historycznym budynku dworca kolejowego w jego pobliżu powstało w roku 2022 muzeum regionalne dokumentujące szczególnie brzemienny w skutkach okres czasu od 1933 do 1960 roku.

W ramach wycieczki zwiedzane są miejsce pamięci wzgórze Seelow, okolice stanowiska dowodzenia Reitwein oraz muzeum na dworcu w Seelow.

Niniejsza propozycja wycieczki jest niewiążąca i bez gwarancji treści

Wspólna Historyczna Przestrzeń
Kulturowa # Przestrzeń Losu
Przestrzeń Odkryć i Społkań

www.erinnerung-verbundet.de

EUROPÄISCHE UNION
Europäischer Fonds für
regionale Entwicklung

UNIA EUROPEJSKA
Europejski Fundusz
Rozwoju Regionalnego

BB-PL
INTERREG IYA
2014-2020

„Barrieren reduzieren - gemeinsame Stärken nutzen“ / „Redukować bariery - wspólnie wykorzystywać siłę strony”

Opracowane w ramach projektu Miejsca
pamięci nad Odrą i Wartą: 2018-2022

5.1.3 Szlak częściowy: Miejsca zimnej wojny

2-dniowa podróż studyjna Przestrzeń Spotkań i Odkryć

Miejsca zimnej wojny

Bunkry wojskowe, cywilne i rządowe w regionie nad Odrą i Wartą

- 1 Muzeum Bunkrów Fuchsbau
Centralne stanowisko dowodzenia 14 (ZGS-14) armii NRD
- 2 Seewerk Falkenhagen
Bunkier dowództwa Układu Warszawskiego
- 3 Bunkier atomowy Garzau
Centrum Organizacyjne i Obliczeniowe armii NRD
- 4 Wołkodar / Obiekt 3003
Radziecka baza raketowa
- 5 Obiekt 17/201 Strausberg

Stanowisko dowodzenia centralnego sztabu Poczty Niemieckiej

Wraz z końcem drugiej wojny światowej region nad Odrą i Wartą stał się polsko-niemieckim pograniczem. W ten sposób wspólna historia regionu doświadczyła prawie zupełnie nowego początku w wyniku radykalnej wymiany ludności na wschód od Odry. Przymusowo przesiedleni mieszkańcy Kresów przywieźli ze sobą własną historię, kulturę i język, co obok nowej granicy fizycznej zbudowało dodatkowo barierę językową.

Kultury pamięci zaczęły rozwijać się oddzielnie od siebie pod wpływem narracji zwycięskich mocarstw, które trwają do dziś. Dwie zasadniczo różne ideologie (kapitalizm/ socjalizm) osadziły się na niemieckiej ziemi (RFN/ Berlin Zachodni i NRD) i eskalowały prawie w zimnej wojnie. Także przepracowanie doświadczeń drugiej wojny światowej w RFN, NRD oraz PRL odbywało się pod wpływem ideologicznym w formie świąt i rocznic, zajęć szkolnych, pomników wojennych, cmentarzy wojskowych i muzeów.

W tej mieszance region nad Odrą i Wartą musiał się najpierw odnaleźć i napisać w ten sposób nową historię. W toku zimnej wojny powstały bunkry wojskowe, cywilne i rządowe do ochrony przed atakami jądrowymi bądź też do ich koordynowania i wykonywania. Powstała sieć instytucji służących kontrolowaniu społeczeństwa i zabezpieczeniu dyktatury komunistycznej, np. domy poprawcze i reedukacyjne dla młodzieży, więzienia wojskowe i placówki urzędów bezpieczeństwa.

Nasza 2-dniowa podróż studyjna prowadzi do czasów zimnej wojny, nacechowanych strachem przed atakami atomowymi, wyścigiem zbrojeń, prowokacjami i nieufnością. Podziemne bunkry z byłymi stacjami nasłuchowymi i telekomunikacyjnymi oraz scenariuszami pierwszego ataku i odpowiedzi pokazują w wyrazisty sposób kalkulację i szaleństwo zimnej wojny.

Ceny i terminy dostępne są na zapytanie.
Kontakt: xxx www.erinnerung-verbindet.de

Niniejsza propozycja wycieczki jest niewiążąca i bez gwarancji treści

Wspólna Historyczna Przestrzeń
Kulturowa # Przestrzeń Losu
Przestrzeń Odkryć Spotkań

www.erinnerung-verbindet.de

"Barrieren reduzieren - gemeinsame Stärken nutzen" / „Redukować bariery - wspólnie wykorzystywać siłę stron”
Opracowane w ramach projektu „Miejsca pamięci nad Odrą i Wartą: 2018-2022”

2-dniowa podróż studyjna Przeźrzeń spotkań i odkryć nad Odrą i Wartą

Miejsca zimnej wojny

Templewo (PL) - Bad Saarow - Falkenhagen - Garzau - Strausberg

Dzień 1: Falkenhagen - Templewo

„Seewerk“ Falkenhagen: od nazistowskiego bunkru fabrycznego do stanowiska dowodzenia Układu Warszawskiego

Budowany przez nazistów od końca lat 30-tych XX wieku zakład zbrojeniowy o kryptonimie »Seewerk« został po zakończeniu drugiej wojny światowej rozbudowany do jednego z najbardziej tajnych stanowisk armii radzieckiej w NRD. Najpóźniej w latach 70-tych nastąpiła przebudowa na stanowisko dowodzenia o dużym znaczeniu militarnym. Różne jednostki armii radzieckiej oraz oficerowie łącznikowi wszystkich istotnych państw Układu Warszawskiego przenieśliby się do Falkenhagen w przypadku eskalacji militarnej z udziałem wojsk NATO.

Obiekt 3003: Radziecka baza raketowa ataku raketowego przeciwko NATO

W roku 1970 ukończono w Polsce 3 kompleksy bunkrów, które od połowy lat 80-tych XX wieku wyposażone były w 178 głowic atomowych. Obiekt 3003 w lesie koło Templewa był jednym z trzech tajnych kompleksów, które chronione i prowadzone były przez radzieckie jednostki specjalne. Po rozpadzie Związku Radzieckiego w roku 1991 bunkier został w roku 1992 opróżniony i opuszczony przez armię radziecką.

Dzień 2: Bad Saarow - Garzau - Strausberg

Muzeum Bunkrów Fuchsbaue

Burzliwa historia podziemnej centrali wywiadowczej sięga od czasów nazistowskich poprzez komendanturę lotnictwa armii NRD aż do Bundeswehry. NRD reaktywowała w roku 1965 przeznaczony pierwotnie do wyburzenia historyczny bunkier i zaadoptowała podziemną nową budowlę do roli centralnego stanowiska dowodzenia 14 (ZGS-14). Po zjednoczeniu Niemiec nastąpiło krótkotrwałe użytkowanie przez Bundeswehrę zakończony w roku 1994 likwidacją stanowiska i zamknięciem bunkra.

Zabytek architektury bunkier Garzau

W latach 1972-1975 koło Garzau powstało nowe Centrum Organizacyjne i Obliczeniowe armii NRD. W zabezpieczonym przed atakiem atomowym podłożu na komputerach przetwarzano wszystkie ważne dane dotyczące stanu armii w ramach codzienny meldunków o siłach, zasobach i wydarzeniach z trzech rodzajów sił zbrojnych armii NRD. Centrum obliczeniowe udostępniało dane Ministerstwu Obrony Narodowej mającemu siedzibę w Strausberg i pełniło tym samym rolę „Operacyjnego systemu informacyjnego sztabu”.

Obiekt 17/201 Strausberg: Była zabezpieczona przed atakiem atomowym centrala wywiadowcza, obecnie Bunkier Kultury

Wraz z utworzeniem armii NRD w roku 1956 koszar z czasów nazistowskich w Strausberg zostały przeznaczone na siedzibę Ministerstwa Obrony Narodowej. Od końca lat 70-tych budowano tu »Obiekt 17/201 – Stanowisko dowodzenia centralnego sztabu Poczty Niemieckiej w Strausberg« Powstał tu ukryty przed społeczeństwem, jeden z najważniejszych i najnowocześniejszych bunkrów na terenie NRD. Od roku 2019 bunkier wraz z ponad 200 pomieszczeniami przekształcony jest stopniowo w „Bunkier Kultury Strausberg”.

Niniejsza propozycja wycieczki jest niewiążąca i bez gwarancji treści

Wspólna Historyczna Przeźrzeń
Kulturowa # Przeźrzeń Losu
Przeźrzeń Odkryć Spotkań
www.erinnerung-verbindet.de

„Buntwörter reduzieren - gemeinsame Stärken nutzen“ / „Redukować bariery - wspólnie wykorzystywać silne strony“

Opracowane w ramach projektu „Miejsca pamięci nad Odrą i Wartą 2018-2022”

5.1.4 Szlak częściowy: Miejsca spotkań

Wycieczka edukacyjna: Przestrzeń Spotkań i Odkryć

Miejsca spotkań

Pasjonująca historia regionu po roku 1945

1 Zamek Trebnitz

Spotkanie i pamięć
2 Las Pokoju Werbig
Znak sprzeciwu wobec wojny i wspólnej pamięci
3 Dworzec historii w Seelow
Historia regionu 1930 - 1960
4 Przejście graniczne Kostrzyn nad Odrą
Przemiana w miejsce spotkań

5 Park Drogowskazów
Witnica
Pasjonująca...

Wrz z końcem drugiej wojny światowej region nad Odrą i Wartą stał się polsko-niemieckim pograniczem. Wspólna dotychczas historia doświadczyła prawie zupełnie nowego początku. Przesunięcie Polski na zachód obok nowej granicy na Odrze pociągnęło za sobą także radykalną wymianę ludności po polskiej obecnie stronie Odry, co związane było z kolei z nową barierą językową.

Pod wpływem narracji zwycięskich mocarstw pamięć została „nadpisana”, a kultury zaczęły się od tego momentu rozwijać oddzielnie. Dwie zasadniczo różne ideologie (kapitalizm/ socjalizm) osadzały się na niemieckiej ziemi (RFN/ Berlin Zachodni i NRD) i eskalowały prawie w zimnej wojnie.

W tej mieszaneczce region nad Odrą i Wartą musiał się najpierw odnaleźć i napisać w ten sposób nową własną historię. Niemcy i Polacy kształtowali odbudowę po roku 1945 w pokojowym sąsiedztwie, pod czujnym okiem reżimu socjalistycznego. W warunkach niedoborów w zaopatrzeniu i prześladowań dysydentów rozwijał się po obu stronach granicy w latach 60-tych i 70-tych ukryty i otwarty sprzeciw przeciwko systemowi socjalistycznemu oraz ruch na rzecz zmian społecznych i demokracji.

Solidarność, głośność i pieriestrojka doprowadziły do pokojowej rewolucji, politycznej transformacji i zjednoczenia Niemiec. Utworzenie Unii Europejskiej w roku 1993 oraz akcesja Polski w roku 2004 ponownie połączyły region nad Odrą i Wartą.

Pasjonujące ślady tego rozwoju widoczne są w wielu miejscach pamięci, jak zamek w Trebnitz, Las Pokoju Werbig, na Dworcu Historii w Seelow, byłym przejściu granicznym w Kostrzynie nad Odrą czy też w Parku Drogowskazów w Witnicy. Nasza wycieczka edukacyjna porwie Was do czasów spotkań i odkryć oraz zrastania regionu nad Odrą i Wartą.

Zamek Trebnitz *

Las Pokoju Werbig

Muzeum Dworzec Seelow

Przejście graniczne w Kostrzynie nad Odrą

Park Drogowskazów Witnica

Ceny i terminy dostępne są na zapytanie.
Kontakt: xxx www.erinnerung-verbindet.de
Niniejsza propozycja wycieczki jest niewiążąca i bez gwarancji treści

Wspólna Historyczna Przestrzeń
Kulturowa # Przestrzeń Losu
Przestrzeń Odkryć Spotkań
www.erinnerung-verbindet.de

2022

Wycieczka edukacyjna przestrzeni spotkań i odkryć nad Odrą i Wartą

Miejsca spotkań

Trebnitz - Werbig - Seelow - Kostrzyn nad Odra - Witnica

Campus Zamek Trebnitz - ożywione miejsce w regionie

Na „Campusie Zamek Trebnitz” udaje się połączyć regionalne zaangażowanie z działaniami wszystkich powstałych tu instytucji w obszarach wymiany międzynarodowej, kształcenia pozaszkolnego, kształcenia dorosłych, sztuki i nauki.

Zapraszamy do spaceru po Campusie Zamek Trebnitz i wizyty w Muzeum Gustawa Seitza. Dzięki bezpłatnym audioprzewodnikom spacer (ok. 45 min) można samemu zaplanować. Poprowadzi Was głos znanego pieśniarza Rolfa Zuckowskiego, od którego dowiedziecie się ciekawych faktów o Gustawie Seitzu.

Las Pokoju Werbig - Znak sprzeciwu wobec wojny i wspólnej pamięci

Dnia 13 kwietnia 1991 na wzgórzu Krugberg w Werbig powstał za prywatnej inicjatywy pierwszy Las Pokoju Wzgórza Seelow w celu upamiętnienia największej bitwy drugiej wojny światowej na niemieckiej ziemi. W kwietniu 1945 roku zginęło tam ponad 40.000 żołnierzy. Obok Lasu Pokoju z 365 drzewami wzgórze zachwyca także wspaniałym widokiem na dolinę Odry oraz interesujące obiekty artystyczne.

Inicjatywa lasów pokoju stanowiła początek całego ich łańcucha - od Polski (na wschód od Odry w pobliżu małej wsi Górzycy) aż **do Rosji (Brześć).**

Dworzec historii w Seelow - pasjonująca historia regionu 1930 - 1960

Budynek byłego dworca kolejowego Seelow (Marchia) to przykład typowej dla kolei reprezentacyjnej architektury użytkowej z XIX wieku. Mimo iż przystanek przy linii kolejowej Frankfurt nad Odrą-Eberswalde jest jeszcze użytkowany, sam budynek dworca już od długiego czasu stał pusty. W ramach projektu został on w roku 2022 gruntownie wyremontowany i przystosowany do celów Muzeum Historii Regionalnej.

Prezentowane są tu obrazowo burzliwe wydarzenia z lat 1930-1960 z punktu widzenia mieszkańców Regionu nad Odrą i Wartą.

Byłe przejście graniczne w Kostrzynie nad Odrą - miejsce spotkań i wspólnej historii

Byłe przejście graniczne na drodze B1, tuż nad Odrą zachowane jest do dziś w swej pierwotnej formie. Jest to ostatni istniejący jeszcze budynek kontroli granicznej nad Odrą. W budynkach stojących obok zadaszonych pasów jezdni siedzibę ma dziś Urząd Miasta Kostrzyn nad Odrą, a p drugiej stronie Muzeum Twierdzy Kostrzyn.

Twierdza i byłe Stare Miasto Küstrin zostały w roku 1945 prawie zupełnie zmiecione z powierzchni ziemi przez Armię Czerwoną i nie zostały odbudowane. „Pompeje nad Odrą” oraz byłe przejście graniczne sprawiają, że miasto to było świadkiem wielu znaczących wydarzeń historii regionu i całego świata.

Park Drogowskazów Witnica

W kilkunastu hektarach parku miejskim zgromadzono oryginalne eksponaty związane z historycznym szlakiem Berlin-Królewiec, przy którym leżała Witnica. Eksponaty połączono w cztery strefy: kultura drogi, kamienie milowe cywilizacji, refleksja i fantazja. Park Drogowskazów jest oryginalnym sposobem na przekazanie wiedzy o historii techniki, ale też skłonienia do refleksji nad wielkimi zmianami na przestrzeni wieków, historią zachodnich terenów oraz towarzyszącym im cierpieniem mieszkańców.

<http://westisthebest.pl/de/2163-westisthebest-wegweiser-park>

Wspólna Historyczna Przestrzeń
Kulturowa # Przestrzeń Łosu
Przestrzeń Odkryć i Spotkań

www.erinnerung-verbundet.de

EUROPÄISCHE UNION
Europäischer Fonds für
regionale Entwicklung

UNIA EUROPEJSKA
Europejski Fundusz
Rozwoju Regionalnego

BB-PL
INTERREGVA
2014-2020

„Barrieren reduzieren - gemeinsame Stärken fördern” / „Redukować bariery - wspólnie wykorzystywać siłę stron”

Opracowane w ramach projektu „Miejsca
pamięci nad Odrą i Wartą:2018-2022

ECCOFORT

5.2 Regionalne szlaki częściowe „pamięć łączy“

Ponieważ w ramach niniejszego projektu wyremontowano trzy historyczne budynki, aby wykorzystać je do spotkań, wymiany i przekazywania informacji oraz celów turystycznych, miejsca te - Seelow, Kostrzyn nad Odrą i Słońsk - mają szczególne znaczenie w obrębie marki „Pamięć łączy“. Te trzy budynki są charakterystyczne dla regionu i same tworzą przestrzenne podklastry w obrębie krajobrazu pamięci nad Odrą i Wartą.

Tym samym można tworzyć klastry lokalne wokół tak zwanych *głównych obiektów z połączonymi lokalizacjami pobocznymi*, z czego wynikają atrakcyjne regionalne szlaki częściowe.

5.2.1 Seelow

Seelow jako miasto powiatowe z około 6.000 mieszkańców pełni wiele funkcji zaspakajania potrzeb bytowych, oferuje nieliczne miejsca noclegowe oraz połączenia autobusowe i kolejowe. Znaczące miejsca pamięci i wydarzenia historyczne w Seelow to:

- Muzeum Dworzec Historii w Seelow w byłym dworcu kolejowym,
- Bitwa o wzgórze Seelow,
- Miejsce pamięci, cmentarz wojenny i Muzeum Bitwy o Wzgórze Seelow,
- Kompleks Domu Szwajcarskiego,
- Kamienie pamięci w Seelow.

W promieniu 15 km wokół Seelow znajdują się inne interesujące obiekty, które połączyć można w szlaki tematyczne, np.:

- Pałac i park w Neuhardenberg,
- Golzow („Dzieci z Golzow“),
- Komandoria Lietzen oraz kościoły templariuszy w Marxdorf i Neuentempel,
- Reitwein z bunkrem Żukowa, Kotlina Freienwaldzka, ruiny kościoła,
- Fort Gorgast,
- Obóz koncentracyjny, podobóz Wulkow,
- Mogiły wojenne w Letschin,
- Podelzig (mogiły wojenne, kościół),
- Lebus (góra wieżowa, Kotlina Freienwaldzka, mogiły wojenne),
- Gusow-Platow (muzeum i miejsce pamięci),

Nowe muzeum z miejscem spotkań w Seelow (Mark) jest idealnym punktem początkowym i końcowym dla wycieczek dziennych, korzystnym z uwagi na bezpośrednią bliskość przystanków autobusowych i kolejowych.

5.2.2 Kostrzyn nad Odrą

Kostrzyn ma około 18 000 mieszkańców, należy do większych miast regionu i spełnia jako polskie miasto graniczne również liczne funkcje zaopatrzeniowe, ma wystarczającą liczbę miejsc noclegowych, restauracji, połączeń kolejowych i autobusowych.

Przed rokiem 1945 teren miasta rozciągał się po obu stronach Odry, a należały do niego

wyspa na Odrze oraz sołectwa Küstrin-Kietz i Gorgast.

Znaczące miejsca pamięci i wydarzenia historyczne w Kostrzynie to:

- Willa Wagenera,
- Była pruska twierdza Küstrin,
- Ścięcie Hansa Hermanna von Katte, przyjaciela Fryderyka II w twierdzy (tablica informacyjna) - oblężenie i zniszczenie Starego Miasta z twierdzą oraz Nowego Miasta w roku 1945,
- Przesiedlenia w roku 1945 w toku przesunięcia Polski na zachód,
- Przejście graniczne Kostrzyn (była placówka graniczna, muzeum Twierdzy Kostrzyn),
- Historyczny dworzec z dwupoziomowym, krzyżowym usytuowaniem peronów w Kostrzynie nad Odrą,
- Cmentarz wojenny Stalag IIIc Stare Drzewice.

W okolicach Kostrzyna znajdują się kolejne miejsca pamięci:

- Słońsk (patrz punkt 5.2.3)
- Forty zewnętrzne twierdzy Kostrzyn: Fort Gorgast, Fort Zorndorf w Sarbinowie, Fort Tschernow w Czarnowie i Fort Säpzig w Żabicach,
- Pałac i park Tamsel in Dąbroszynie,
- Park Drogowskazów i browar w Witnicy,
- Park Narodowy Ujście Warty,
- Kościół w Chwarszczanach (templariusze/ joannici).
- Także Kostrzyn nad Odrą nadaje się doskonale na punkt startowy i końcowy z uwagi na dobrą turystyczną infrastrukturę komunikacyjną.

5.2.3 Słońsk

Niepozorna na pierwszy rzut oka gmina Słońsk, licząca około 3 000 mieszkańców posiada na swym terenie pasjonujące obiekty z różnych epok o dużej wartości historycznej bądź turystycznej. Są to:

- Dom Kultury w Słońsku,
- Muzeum Martyrologii i miejsce pamięci KZ Sonnenburg,
- Ruiny zamku joannitów,
- Kościół katolicki pod wezwaniem Matki Boskiej Częstochowskiej w Słońsku,
- Przemysłowy młyn wodny z XIX wieku,
- Była tajna fabryka amunicji z czasów drugiej wojny światowej,
- Nowe Muzeum Parku Narodowego Ujście Warty (otwarte w 2022 roku),
- Pomnik ofiar pierwszej wojny światowej,
- Cmentarz ofiar więzienia,
- Historyczny budynek (były „ponadwyznaniowy” dom opieki z krzyżem maltańskim, gwiazdą Dawida i krzyżem katolickim w szczycie).

W szczególności Muzeum Martyrologii oraz zabezpieczone w ramach projektu „Ślady joannitów” ruiny zamku z kościołem przyciągają wielu zagranicznych turystów.

Wokół Słońska znajdują się przede wszystkim tereny cenne przyrodniczo oraz „Nowa

Ameryka” z małymi wsiami i kościołami, historyczną stacją pomp i mechanizmami nastawczymi, powstałymi w wyniku osuszania doliny Warty w XVIII wieku.

5.3 Szlaki częściowe według grup docelowych

Liczne miejsca pamięci w regionie nad Odrą i Wartą oraz duże tematyczne zróżnicowanie umożliwiają opracowanie dopasowanych ofert dla poszczególnych grup docelowych. Poniżej podano przykładowo kilka grup docelowych.

5.3.1 Turystyka edukacyjna

Turystyka edukacyjna to jeden z segmentów turystyki kulturowej. Ma ona na celu informować turystów intensywnie, specyficznym, obrazowo i w autentycznych miejscach o danym temacie. Wynikające z tego korzyści edukacyjne wykraczają dalece poza ogólną podróż kulturową. Tak zwane wyjazdy studyjne skierowane są w większości do zorganizowanych grup, jak uczniowie, studenci, eksperci i specjaliści lub też do określonych grup zawodowych jak wojskowi.

Turystyka edukacyjna ma w Niemczech szczególną pozycję z uwagi na *Ustawę o czasie przeznaczonym na kształcenie*, co ma na celu wspieranie społecznego zadania edukacyjnego. Pracownicy mogą przez 2 lata wziąć maksymalnie 10 dni urlopu szkoleniowego na wyjazdy studyjne. W zależności od kraju związkowego istnieją różne regulacje odnośnie do uznawania wyjazdu za szkoleniowy oraz certyfikacji podmiotów organizujących wyjazdy szkoleniowe. Pod określonymi warunkami koszty wyjazdu szkoleniowego są nawet w 50% zwracane.

Z uwagi na duże zagęszczenie istotnych dla edukacji tematów historycznych oraz miejsc pamięci, region nad Odrą i Wartą jest predestynowany do wyjazdów szkoleniowych.

Możliwe tematy to np.:

- Druga wojna światowa w regionie nad Odrą i Wartą,
- Obiekty i metody obronne podczas drugiej wojny światowej i zimnej wojny,
- Rozwój ochrony przeciwpożarowej i techniki przeciwpożarowej,
- Osuszanie gruntów i historia rolnictwa w regionie nad Odrą i Wartą,
- Pruskie twierdze,
- Następstwa przesunięcia Polski na zachód,
- Oblężenie Küstrin oraz bitwa o wzgórza Seelow.

Usługodawcy edukacyjni odpowiedzialni są za prezentowanie historii bez upiększeń i poprawnie historycznie, wskazywanie na skutki oraz przekazywanie wniosków społecznych, które można wyciągnąć z tej historii.

5.3.2 Turystyka wspomnieniowa

Autorzy interpretują turystykę wspomnieniową w pierwszym rzędzie jako podróż do własnej przeszłości turysty bądź jego rodziny, znajomych czy przyjaciół. Na całym świecie dużym zainteresowaniem cieszy się badanie często zagmatwanych losów przodków oraz ich śledzenie. Popularne są w szczególności pola bitew, historyczne

ruchy wojsk, szlaki uchodźców bądź osób deportowanych.

Także w tym zakresie region nad Wartą i Odrą charakteryzuje się wybitnie dużym zagęszczeniem wydarzeń historycznych, np.:

- Bitwa pod Kunowicami w roku 1759,
- Emigracja i deportacja mieszkańców pochodzenia żydowskiego 1933-1945,
- Bitwa o wzgórza Seelow w roku 1945,
- Migracje w wyniku przesunięcia Polski na zachód 1945-46,
- Jeńcy wojenni i prześladowani przez Trzecią Rzeszę do roku 1945,
- Jeńcy wojenni i przeciwnicy reżimu ZSRR po roku 1945,
- Przeciwnicy reżimu i prześladowani w byłej NRD do roku 1989 - ucieczki z NRD do roku 1989 itp.

Obok z reguły indywidualnych podróży zgodnie z powyższą interpretacją, turystyka wspomnieniowa interpretowana jest poza tym często także jako *Dark Tourism*.

Dark Tourism prowadzi do miejsc tragedii ludzkich z dużą liczbą ofiar, jak miejsca katastrof lub miejsca ludzkiego okrucieństwa. To z kolei trafia znów bardziej do grup turystycznych najróżniejszego pochodzenia i składu. Także w tym zakresie region nad Wartą i Odrą charakteryzuje się dużym zagęszczeniem miejsc i wydarzeń historycznych, np.:

- Ponownie różne bitwy z różnych epok,
- Osobiste losy jak ścięcie Hansa Hermanna von Katte w twierdzy Küstrin,
- Eutanazja w Meseritz-Obrawalde (Międzyrzecz Obrzyce) i kształcenie lekarzy obozów koncentracyjnych,
- Masakra w KZ Sonnenburg w roku 1945,
- Więzienie we Frankfurcie nad Odrą w Trzeciej Rzeszy i młodzieżowe hufce pracy w NRD itp.

5.3.3 Turystyka bez barier

Oferty turystyki bez barier mają coraz większe znaczenie w świadomości społecznej, przynajmniej w Niemczech. Dotyczy to w pierwszym rzędzie dostępności miejsc pamięci dla wszystkich osób oraz ofert specjalnych możliwości informowania i zwiedzania.

Możliwe oferty bez barier powinny być skierowane do następujących grup docelowych:

- o osoby o ograniczonej mobilności (utrudnione chodzenie, osoby na wózkach inwalidzkich itp.),
- o osoby niedowidzące i niewidome,
- o osoby niedosłyszające,
- o osoby z niepełnosprawnością intelektualną.

Odpowiednie środki i instrumenty to przykładowo rampy dla wózków inwalidzkich, wystawy dostosowane do osób na wózkach (np. wysokość gablot, eksponatów i opisów), audio-przewodniki, opisy w alfabecie Braille'a i modele dotykowe, informacje w prostym języku oraz w kilku językach (co najmniej języki polski, niemiecki i angielski), strony internetowe z e-dostępnością itp.

5.3.4 Zrównoważona turystyka

Ochrona klimatu i zrównoważony rozwój są znaczącymi wyzwaniami naszego czasu i osadzone są już w międzyczasie w świadomości społecznej. W turystyce przyjazne dla klimatu środki transportu, zrównoważone miejsca noclegowe czy wydarzenia odgrywają coraz większą rolę w dotarciu do odpowiednich grup docelowych.

Turystyka przyrodnicza jest obecnie najmocniejszym motywem podróży nad Odrą i Wartą i odpowiednio świadomi klimatycznie są też goście regionu. Odpowiednia do tego infrastruktura transportowa składa się z połączenia linii kolejowych i szlaków rowerowych, którymi dotrzeć można do prawie wszystkich lokalizacji.

Wzdłuż linii kolejowej RB60, która prowadzi w osi północ-południe wzdłuż krawędzi Kotliny Freinwaldzkiej pomiędzy Frankfurt nad Odrą i Eberswalde, opracować można atrakcyjne propozycje turystyczne pod hasłem „Pamięć łączy“.

Aktualny operator tej linii NEB (Niederbarnimer Eisenbahn), prezentuje na swojej stronie internetowej www.neb.de liczne i dobrze opracowane propozycje wycieczek wzdłuż tej i innych linii, które może wykorzystać marka „Pamięć łączy“. Poza tym udostępniane są obszerne informacje o usługach, np. o informacji turystycznej czy wypożyczalniach rowerów.

Rysunek - wyciąg z mapy połączeń kolei regionalnych na wschód od Berlina; źródło NEB

6 KONCEPCJA TRANSGRANICZNEJ SIECI TURYSTYCZNEJ

Trwałe wprowadzenie marki „Pamięć łączy“ do *krajobrazu pamięci nad Odrą i Wartą z wielu perspektyw* zawiera wielki potencjał i stanowi niezwykle możliwości dla regionu oraz biorących udział w projekcie obiektów i partnerów.

Istotnym warunkiem dla jej trwałego wprowadzenia jest stworzenie transgranicznej sieci turystycznej z następującymi parametrami/ treściami:

- Wystarczająca liczba zainteresowanych i aktywnych miejsc pamięci (w każdej epoce),
- Struktury kierowania i komunikacji (polsko-niemieckie),
- Opracowanie wspólnych ofert turystycznych (trasy częściowe),
- Obecność marki i uzgodniona wspólna promocja.

Ponieważ jest to sieć ofert turystycznych, sukces marki turystycznej „Pamięć łączy“ oraz całej sieci zależą w dużej mierze od wszystkich członków. Tylko w takim stopniu, w jakim wszystkie uczestniczące miejsca pamięci publicznie reprezentują logo marki, filozofię marki i ideę sieci, marka ma szansę na trwały sukces.

Turyści mogą poprzez nadrzędny marketing być motywowani do odwiedzenia regionu. Pozytywne wrażenia z wizyty zwiększają motywację do ponownej podróży bądź do pogłębienia wizyty w innych miejscach pamięci.

W przeciwnym wypadku obowiązuje zasada najłabszego ogniwa w łańcuchu. Już jedno negatywne doświadczenie zainteresowanego turysty może przynieść szkodę całemu wizerunkowi marki. Działania mające na celu odpowiednie zapewnienie jakości (szkolenia, certyfikacja przewodników itp.) powinny być więc opracowane i realizowane we wczesnej fazie.

Poza tym marka powinna być lansowana publicznie dopiero wtedy, gdy podstawowa liczba miejsc pamięci jest odpowiednio wyposażona i przeszkolona. Należy w tym zakresie zweryfikować i ewentualnie adaptować strategie wprowadzania na rynek Europejskich Szlaków Kulturowych.

6.1 Struktura organów prowadzących sieci

Transgraniczna sieć *krajobrazu pamięci z wielu perspektyw nad Odrą i Wartą* mieć będzie prawdopodobnie charakter interdyscyplinarny i składać się będzie z najróżniejszych partnerów. Będą to np. stowarzyszenia, osoby prywatne, gminy lub powiaty/ województwa jako organy prowadzące miejsca pamięci oraz firmy, związki, instytucje marketingowe, serwisy turystyczne, podmioty zajmujące się historią, architekturą, ochroną zabytków itp.

Zasadniczo nie jest konieczne zakładanie dla nowej sieci osobnej osoby prawnej. Doświadczenie pokazuje jednak, że prawnie samodzielne osoby prawne z konkretnymi osobami wyznaczonymi do kontaktów i kompetencjami osiągają trwalsze efekty zewnętrzne i wewnętrzne niż wspólnoty robocze, w szczególności przy negocjacji

umów czy pozyskiwaniu środków pomocowych.

W każdym razie sieć należy założyć na bazie odpowiednich dokumentów (np. statut, filozofia itp.) oraz na podstawie pisemnych porozumień.

Merytoryczny główny cel sieci warunkuje jednak możliwe formy prawne. Podczas gdy wspólnota turystyczna jest bardziej zorientowana gospodarczo, cele takie jak transgraniczna wymiana młodzieży, edukacja i pamięć pozwalają na bardziej niekomercyjną orientację.

Z uwagi na filozofię marketingową zaleca się założenie nowej sieci w **formie osoby prawnej pożytku publicznego**. W zależności od dostępności kapitału najlepszymi formami prawnymi są tu zarejestrowane wg. prawa niemieckiego **stowarzyszenie** lub spółka z ograniczoną odpowiedzialnością pożytku publicznego (**gGmbH**).

Należy przy tym sprawdzić możliwość udziału instytucji publicznych jak kraje związkowe, województwa, powiaty, miasta itp. Wdrożenie dalekosiężnej strategii, takiej jak *krajobraz pamięci nad Odrą i Wartą z wielu perspektyw*, wymaga długofalowego współdziałania wszystkich interesariuszy, a szczególnie polityki, aby móc osiągnąć trwałe sukcesy.

Z uwagi na oczekiwaną interdyscyplinarność w obrębie sieci należy utworzyć odpowiednie organy i gremia, które reprezentują istotne grupy interesów, np. radę naukową, radę etyczną, radę przewodników, miejsca styku z regionalną gospodarką lub polityką itp.

6.2 Struktura finansowania sieci

Każda aktywna sieć potrzebuje mniej lub więcej środków finansowych do bieżącej realizacji działań sieci. Są to standardowe koszty osobowe oraz koszty rzeczowe np. wydarzeń lub instrumentów marketingowych.

Uwzględnić należy zasadniczo dofinansowanie ze środków UE, z których finansowany był projekt. Przychody w okresie trwałości projektu (5 lat po zakończeniu projektu) wynikające z wyników projektu, są kompensowane z dofinansowaniem, np. sprzedaż sfinansowanego ze środków projektowych przewodnika. Tym samym wyklucza to generowanie dochodów.

W zależności od struktury organów prowadzących sieć „Pamięć łączy“ istnieją odnośnie do pokrycia kosztów różne podejścia. Poniżej nakreślono niektóre z nich.

6.2.1 Składki członkowskie

Najprostszą formą finansowania podstawowych zadań sieci jest pobieranie składek członkowskich, np. w ramach stowarzyszenia pożytku publicznego. Każdy członek płaci składkę roczną zgodnie z regulaminem składek uchwalonym przez zgromadzenie członków. Jednocześnie generuje się zainteresowanie członków efektami działalności sieci, których oczekuje się w zamian za składkę.

Z uwagi na oczekiwaną strukturę członków sieci „Pamięć łączy“ (np. w większości małe

muzea, izby regionalne, stowarzyszenia historyczne itp.) nie uda się prawdopodobnie przeforsować wysokich składek. Poza tym trudno jest wyegzekwować składki od pasywnych miejsc pamięci, jak cmentarze wojenne czy pomniki.

Dlatego należy zasadniczo postawić pytanie, kto ma być *członkiem* „Pamięć łączy“ i na tej podstawie skonstruować regulamin składek. Jednym z wariantów może być koncentracja na samorządach z miejscami pamięci. Składka obliczana jest w zależności od liczby miejsc pamięci. Można także kategoryzować miejsca pamięci według liczby rocznych odwiedzin/ przychodów z biletów itp.

Składki członkowskie są sprawdzoną podstawą finansowania dla homogenicznych sieci. Rozwój wyważonej struktury składek członkowskich stanowi wyzwanie. W zależności od liczby członków generowane są wyższe nakłady administracyjne na coroczną transgraniczną rachunkowość i ewentualne upomnienia płatnicze. Poza tym transgraniczny obrót płatniczy/ wymiana walut mogą powodować wysokie opłaty.

6.2.2 Udziały publiczne

Udziały publiczne, np. poprzez udziały w spółce pożytku publicznego (gGmbH) oraz coroczne subwencje są również sprawdzoną metodą. Szczególnie w przypadku tematów takich jak *wspólna pamięć i transgraniczna współpraca* istnieje duże zainteresowanie funkcjonującymi, trwale stabilnymi strukturami.

Transgraniczna, prawnie możliwa realizacja powinna być jednak z wyprzedzeniem szczegółowo sprawdzona. Wkalkulować należy jednak w każdym razie długie procesy decyzyjne publicznych organów prowadzących.

Po wprowadzeniu sieć może jednak bazować na relatywnie pewnej podstawie finansowania, przynajmniej do następnych wyborów.

6.2.3 Darowizny i sponsoring

Prywatne i publiczne dotacje w formie darowizn i sponsoringu lub crowd funding są zasadniczo sprawdzonymi środkami pozyskiwania środków finansowych dla struktur pożytku publicznego. W tym celu należy w sieci stworzyć odpowiednie kompetencje i środki reklamowe. Można poza tym promować miejsca na reklamę na produktach drukowanych, stronie internetowej lub w mediach (audio/ wideo).

6.2.4 Opłaty licencyjne i działalność gospodarcza

Marka „Pamięć łączy“ może przy konsekwentnym kreowaniu stać się czynnikiem gospodarczym dla regionu, z którego profitować będą między innymi restauracje, firmy turystyczne. W zakresie, w jakim osoby trzecie czerpią korzyści z marki generować można przychody dla sieci, np. poprzez opłaty licencyjne lub prowizje.

Poza wspólnym i transparentnym systemem pomiaru liczby turystów oraz jednolicie ustalonymi „kanałami dystrybucji” biletów, imprez, zwiedzania dla grup i turystów indywidualnych itp. generować można także „prowizję za każdego gościa” dla sieci.

6.2.5 Dofinansowanie pracy projektowej

Do finansowania merytorycznie wymagających tematów i projektów pilotażowych sprawdzonym środkiem są zawsze transgraniczne projekty. Można w ich ramach finansować seminaria, koszty podróży i osobowe, a w zależności od tła dofinansowania także długoterminowo.

Wkalkulować należy wysokie nakłady administracyjne.

Wniosek:

Finansowa podstawa sieci określa zasadniczo jej pole działania. W zależności od struktury organów prowadzących i statusu (pożytek publiczny) wykluczyć można określone instrumenty finansowe. Warunki dofinansowania projektu UE „Miejsca pamięci” wymagają starannego sprawdzenia planowanych źródeł przychodów w okresie trwałości projektu przez 5 lat.

6.3 Działania sieci podczas fazy projektu

Podczas trwania dofinansowanego projektu nie udało się z uwagi na pandemię koronawirusa zrealizować wielu planowanych działań w ramach sieci. Komunikacja z poszczególnymi miejscami pamięci, organizacjami turystycznymi i przewodnikami przebiegała do chwili złożenia raportu raczej niezadowolająco i w przeważającej części były to kontakty nieosobiste. Udało się zrealizować następujące działania:

Data, miejsce	Działanie	Uczestnicy
Maj 2019, Seelow	Konferencja inauguracyjna projektu	Patrz raport w załączniku
2019	Spotkanie projektowe w Muzeum Kotliny Freienwaldzkiej w Altranft	Partnerzy projektu oraz przedstawiciele Muzeum Kotliny Freienwaldzkiej
2019	Prezentacja projektu podczas <i>Polenstammtisch</i> MSZ w Berlinie	Zgłoszeni goście <i>Polenstammtisch</i> zgodnie z rozdzielnikiem
2019-2021	Wywiady z miejscami pamięci podczas fazy analizy, np. miejsce pamięci wzgórza Seelow, gmina Słońsk, gmina Łagów, miasto Lebus, Muzeum MRU	Organy prowadzące miejsca pamięci (patrz notatki z rozmów w załączniku)
2019-2021	Wywiady z potencjalnymi partnerami w ramach sieci, np. Polsko-Niemiecka Wymiana Młodzieży, Uniwersytet Poczdam, Martin Kaule Reisen	Osoby odpowiedzialne w tych instytucjach (patrz notatki z rozmów w załączniku)

2020-2022	Prezentacje projektu, np. Rada Miasta Seelow, Liberation Route Europe (Bruksela), FORTE CULTURA (Moguncja, Germersheim, Kowno, Wenecja, Region Górnego Renu, Region Łaby)	Partnerzy projektu, goście
2020-2022	Imprezy inauguracyjne w wyremontowanych historycznych obiektach - Dom Kultury w Słońsku, Willa Wagenera w Kostrzynie nad Odrą, dworzec kolejowy Seelow	Partnerzy projektu, lokalni i regionalni politycy, prasa, goście
Kwiecień 2022	Targi Turystyczne we Wrocławiu	Partnerzy projektu Seelow i Słońsk
Sierpień - grudzień 2022	Wydarzenia planowane po złożeniu raportu: Warsztaty dla przewodników turystycznych oraz konferencja końcowa projektu	Partnerzy projektu, prasa, goście

Poza tym rozpoczęto w czerwcu 2022 roku szeroką kampanię komunikacyjną z miejscami pamięci. Nawiązano kontakt ze wszystkimi miejscami, które ujęte są w bazie danych obiektów, aby potwierdzić treści zawarte w bazie danych. W związku z tym poinformowano również o projekcie i sieci oraz zaproszono na konferencję kończącą projekt.

Zaleca się pilnie realizowanie działań tworzących sieć także po zakończeniu projektu. W tym celu należy pozyskać dodatkowe środki pieniężne i sprawdzić zasoby osobowe.

7 ZALECENIA I KATALOG DZIAŁAŃ

W celu stabilizacji i trwałego wprowadzenia młodej marki „Pamięć łączy Odra-Warta“ konieczne są po zakończeniu projektu dalsze działania.

Dotyczy to w kontekście transgranicznym następujących priorytetów:

- **Sieć miejsc pamięci**
(Statuty, koordynacja i rozbudowa, wewnętrzne wprowadzenie marki, administracja, komunikacja, celowe włączenie istniejących klastrów regionalnych)
- **Zarządzanie dofinansowaniem**
(Kolejne projekty w celu pogłębienia poszczególnych tematów pamięci, aktualizacji instrumentów marketingowych, organizacji spotkań i komunikacji itp.)
- **Turystyka**
(Opracowanie i promocja wyjazdów, połączenie w sieć przewodników i podmiotów turystycznych, jakość oferty, zrównoważony rozwój, oferty przyjazne dla klimatu, inkluzja, oferty dostosowane do grup docelowych itp.)
- **Kultura i wydarzenia**
(Kalendarz wydarzeń, inicjowanie i koordynacja imprez kulturalnych itp.)
- **Marketing**
(Wewnętrzne i zewnętrzne wprowadzenie marki, kampanie, zwracanie się do grup docelowych, partnerstwa strategiczne, monitoring, rozbudowa narzędzi marketingowych itp.)
- **Wsparcie fachowo-merytoryczne**
(transfer wiedzy, serie warsztatów, partnerzy edukacyjni, wsparcie i odpowiedzialność pedagogiczno-muzealne itp.)
- **Praca z młodzieżą**
(Transgraniczne/ transnarodowe spotkania młodzieży, inkluzja)
- **Wsparcie polityczne**
(Rozbudowa infrastruktury turystycznej, kształtowanie świadomości u polityków i wśród społeczeństwa, budżety itp.)

Z punktu widzenia zespołu projektowego potrzebne jest poza tym *centralne kierownictwo* na bazie stałych etatów oraz *interdyscyplinarna stała grupa robocza*.

7.1 Działania krótko- i średnioterminowe

7.1.1 Faza zakończenia projektu

W obrębie ostatniej fazy projektu do końca 2022 roku należy zrealizować już działania dla kolejnego okresu.

Konferencja kończąca projekt ma przy tym ważne zadanie zaprezentowania wyników projektu szerokiej fachowej publiczności, położenia fundamentu pod sieć miejsc pamięci i powiązania partnerów dla zrównoważonego wprowadzenia sieci i marki. Motywować należy także politycznych decydentów regionu i poszczególnych lokalizacji, do wspierania sieci w przyszłości.

W tym celu należy sformułować możliwie wiążący **list intencyjny**, który z jednej strony jest niezależny od wyboru przyszłej struktury organów prowadzących sieć, a z drugiej strony zawiera jednak konkretne wymagania stawiane przyszłym partnerom sieci (np. reprezentacja marki i uznawanie filozofii marki).

Ważnym aspektem z aktualnym odniesieniem jest pozyskanie w przyszłości dofinansowania. Rozpoczęcie nowego programu współpracy **Interreg VI A** w regionie wsparcia Lubuskie-Brandenburgia pokrywa się z fazą zakończenia projektu i należy w związku z tym intensywnie mieć to na uwadze. Kończący się projekt daje marce „Pamięć łączy“ bazę koncepcyjną oraz „podstawowe wyposażenie” w instrumenty promocji. Należy to jednak pogłębić. Tematy takie jak oznakowanie, opracowanie szlaków, rozbudowa sieci, spotkania, inkluzja czy przyjazność dla klimatu mogą uzyskać wsparcie i być wykorzystane do osadzenia i wzmocnienia marki.

Poszczególne działania powinny być realizowane w końcowej fazie projektu w następujący sposób.

Cel: Prezentacja wyników projektu, związanie partnerów, utworzenie sieci i promocja

Obszar	Działania
Sieć	<ul style="list-style-type: none"> - Symboliczny akt założycielski na konferencji końcowej (patrz także punkt 6), uchwalenie wspólnych statutów - Utworzenie gremiów sieci i obszarów tematycznych - Powołanie „stałej grupy roboczej” oraz uchwalenie planu pracy na rok 2023, łącznie z kompetencjami - Oficjalne deklaracje przystąpienia/ listy intencyjne miejsc pamięci bądź odpowiedzialnych za nie organizacji (np. groby wojenne) - Powiązanie podmiotów turystycznych i partnerów edukacyjnych w regionie wsparcia - Wprowadzenie struktur do administrowania siecią i komunikacji (wielojęzycznych)

Działania public relations	<ul style="list-style-type: none"> - Komunikacja o zakończeniu projektu - Komunikacja na temat nowych instrumentów marketingowych
Turystyka	<ul style="list-style-type: none"> - Przygotowawcze planowanie wycieczek edukacyjnych na rok 2023 łącznie z włączeniem potencjalnych partnerów turystycznych - Informacje dla przewodników, jak mogą w przyszłości wykorzystać markę „Pamięć łączy” (przygotowanie programu certyfikacji przewodników)
Dofinansowanie	<ul style="list-style-type: none"> - Przygotowanie kolejnych projektów z programu Interreg VI A, które umożliwiają wprowadzenie marki oraz stabilizację sieci

7.1.2 Faza post-projektowa

W fazie post-projektowej należy podjąć rozpoczęte w fazie zakończenia projektu działania i je pogłębić.

Nacisk musi być położony na **wprowadzenie marki w obręb sieci** (patrz punkt 6), co obejmuje co najmniej rozpowszechnianie instrumentów marketingowych (logo, tablice, materiały informacyjne itp.) oraz merytoryczną kwalfikację osób odpowiedzialnych biorących udział w projekcie miejsc pamięci w kwestii filozofii marki i strategii.

Dopiero, gdy powstanie wyposażona merytorycznie, wykwalifikowana i zmotywowana baza w miejscach pamięci, marka i sieć będą miały szansę na sukces. Należy organizować **coroczną konferencję wszystkich miejsc pamięci** jako imprezę informacyjną i motywacyjną.

Stała grupa robocza powinna ściśle sterować tym procesem, a poza tym spotykać się (online) co kwartał. Należy przy tym wyjaśniać takie kwestie jak zarządzanie, komunikacja i tłumaczenia, planowanie realizacji, finansowanie itp.

Poza tym należy wprowadzić na trwale **zorientowane na realizację rutynowe działania**, bez obciążania tym sieci. Obejmują one takie praktyczne instrumenty jak wspólny kalendarz wydarzeń, opracowanie wspólnych, specyficznych dla grup docelowych ofert (np. tematyczne wycieczki szkolne lub imprezy obejmujące całą sieć) oraz regularne warsztaty dla przewodników.

Koncentracja na konkretnych tematach „roboczej codzienności” miejsca pamięci szybko uwidocznić może wartość dodaną z połączenia w sieć pod marką „Pamięć łączy” dla wszystkich partnerów.

Poszczególne działania powinny być realizowane w fazie post-projektowej w następujący sposób.

Cel: Stabilizacja sieci i jej rozbudowa, rozwój produktów, pozyskanie partnerów strategicznych

Obszar	Działania
Sieć	<p>Wewnętrzne wprowadzenie marki</p> <ul style="list-style-type: none"> - Rozpowszechnienie projektu graficznego marki i instrumentów w miejscach pamięci - materiały drukowane i online (logo na stronie internetowej, linki, wskazówki i materiały informacyjne itp.) - Warsztaty w celu szkolenia osób odpowiedzialnych z miejsc pamięci oraz w celu informowania interesariuszy
Sieć	<p>Pozostałe</p> <ul style="list-style-type: none"> - Rozbudowa sieci poprzez integrację kolejnych miejsc pamięci - Praca w sieci z innymi tematycznymi lub specjalistycznymi sieciami (szlaki kulturowe, placówki edukacyjne, inkluzja itp.) - Początek uzgodnień i działań w ramach stałej grupy roboczej oraz gremiów merytorycznych, np. praca z młodzieżą, pedagogika muzealna, turystyka edukacyjna - Prowadzenie strony internetowej
Działania public relations	<ul style="list-style-type: none"> - Komunikacja wewnętrzna i zewnętrzna na temat marki i prowadzonych działań (regionalne i ponadregionalne podmioty turystyczne) - Kampania informacyjna na temat marki i ofert turystycznych na regionalnych i ponadregionalnych targach, warsztatach itp.
Imprezy	<ul style="list-style-type: none"> - Wprowadzenie ankiet na temat imprez w miejscach pamięci - Wprowadzenie wspólnej corocznej imprezy lub wspólnej serii imprez, np.: dzień muzeów, regionalny dzień pamięci itp. - Organizacja i realizacja serii tematycznych imprez/ warsztatów (współpraca transgraniczna, wymiana młodzieży itp.)
Turystyka	<ul style="list-style-type: none"> - Realizacja wycieczek edukacyjnych 2023 łącznie z „pętlą uczenia się i ewaluacji” w roku 2024. - Wprowadzenie programu certyfikacji dla przewodników, połączenie w sieć regionalnych przewodników
Dofinansowanie	<ul style="list-style-type: none"> - Przygotowanie i złożenie wniosków o projekt(y) w ramach Interreg VI A (np. fundusz małych projektów na treści strony internetowej, oznakowanie, opracowanie wycieczek, warsztaty specjalistyczne itp.) - Sprawdzenie innych możliwości uzyskania dofinansowania (LEADER, Aktion Mensch itp.)

7.2 Działania długofalowe

W przypadku działań długofalowych chodzi o działania, które muszą być długofalowo planowane, realizowane i kierowane, aby osiągnąć ich skutki. Są to na przykład kształtowanie świadomości i włączenie regionalnego społeczeństwa i gospodarki lub realizacja działań infrastrukturalnych.

Mają one duże znaczenie dla utrzymania potencjału rozwoju sieci i marki. Jeżeli weźmie się pod uwagę, że Liberation Route Europe po pomyślnym wprowadzeniu w udokumentowany sposób generuje co roku w samym tylko regionie Arnheim około 2 miliony turystów, to można na tej podstawie ustalić, co region nad Wartą i Odrą musi jeszcze rozwinąć w zakresie infrastruktury, aby móc obsłużyć taki popyt.

Należy rozważyć następujące długofalowe działania.

Cel: Zrównoważone warunki ramowe

Obszar	Działania
Sieć	<ul style="list-style-type: none"> - Rozbudowa sieci i networking - Kształcenie i doskonalenie zawodowe w zakresie tematów fachowych i umiejętności (zapewnienie jakości)
Polityka	<ul style="list-style-type: none"> - Wsparcie finansowe/ etaty - Monitoring przepływu turystów i punktowa poprawa infrastruktury regionalnej (regionalna koncepcja rozwoju) - Kampanie informacyjne w celu kształtowania świadomości regionalnego społeczeństwa (tożsamość marki)
Działania public relations	<ul style="list-style-type: none"> - Komunikacja wewnętrzna i zewnętrzna na temat marki i prowadzonych działań - Ciągłe informacje na temat marki i ofert turystycznych
Wydarzenia	<ul style="list-style-type: none"> - Serie wydarzeń i warsztatów - Imprezy upamiętniające
Turystyka	<ul style="list-style-type: none"> - Stała oferta wyjazdów edukacyjnych - Program edukacyjny dla przyszłych przewodników - Oferty turystyki bez barier - Oferty przyjazne dla klimatu
Dofinansowanie	<ul style="list-style-type: none"> - stała weryfikacja możliwość uzyskania wsparcia
Promocja	<ul style="list-style-type: none"> - stała aktualizacja i zagęszczenie spektrum instrumentów promocji

8 ZAŁĄCZNIKI

8.1 Mapa lokalizacji

8.2 Raport z analizy miejsc pamięci (60 stron)

8.3 Styleguide marki (6 stron)

8.4 Protokoły (12 stron)

8.4.1 Raport z konferencji inauguracyjnej (12 stron de/pl)

8.4.2 Raport z warsztatów LRE (10 stron de/pl)

8.4.3 Notatki z rozmów (10 stron de)

- Gmina Lebus
- Miejsce Pamięci Wzgórza Seelow
- Muzeum Viadrina, Miejsce Pamięci „Ofiary reżimu politycznego“
- Muzeum Kotliny Freienwaldzkiej w Altranft
- Muzeum Martyrologii w Słońsku

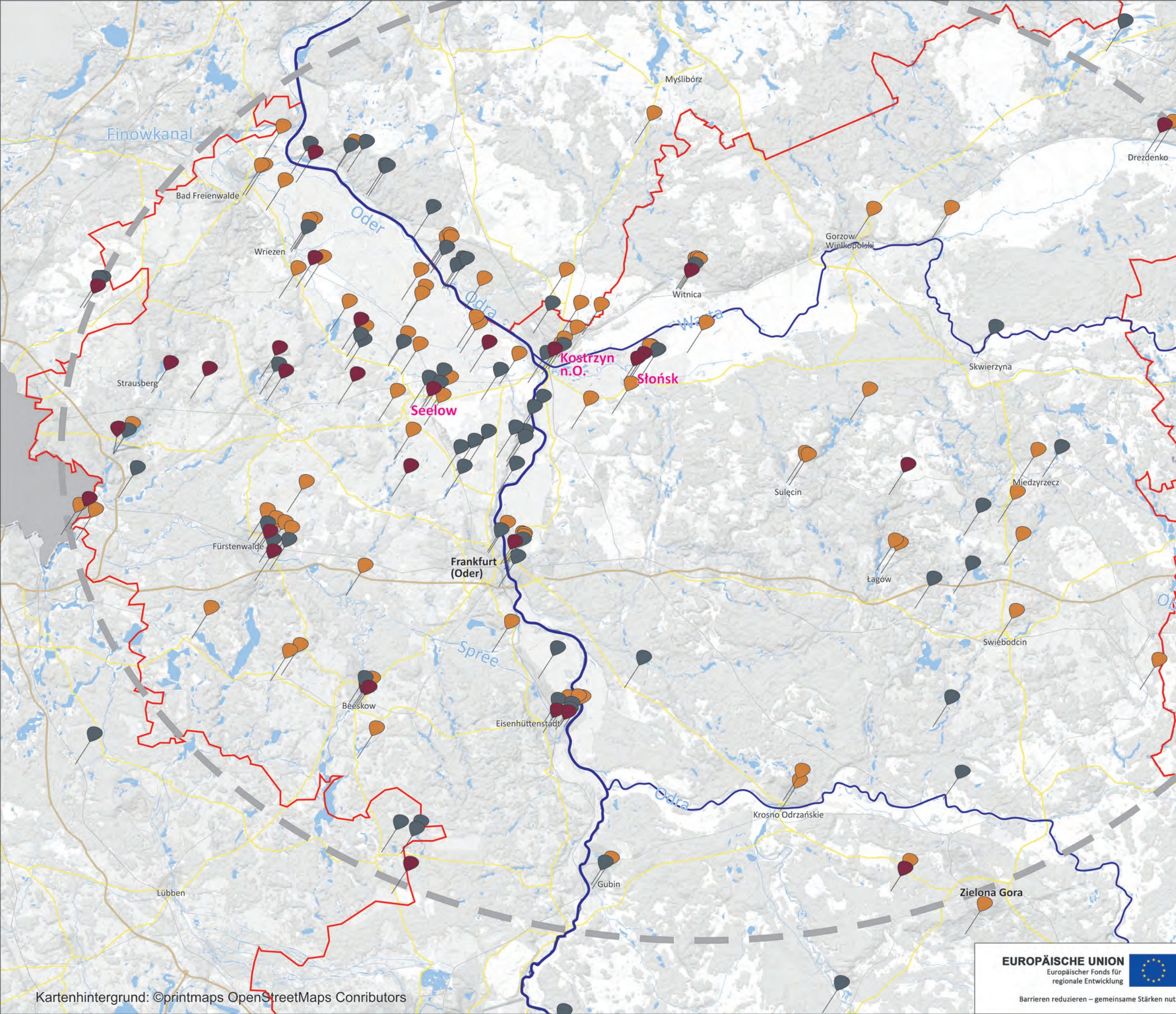
8.5 Instrumenty marketingowe

8.5.1 Przewodnik (120 stron)

8.5.2 Ulotka (4 strony)

8.5.3 Broszura wizerunkowa (24 stron)

Stätten der Erinnerung Oder-Warthe

Legende

- Projektpartner
- Bundesland / Woiwodschaft
- Untersuchungsgebiet
- Interreg VA Fördergebiet Brandenburg-Lubuskie

Erinnerungsstätten nach Epochen

- Gemeinsamer Historischer Kulturraum
- Schicksalsraum
- Begegnungs- und Entdeckungsraum

©ECCOFORT e.V.
August 2022

Projekt miejsca pamięci nad Odrą i Wartą

Miejsca pamięci
w krajobrazie pamięci nad Odrą i Wartą

Analiza

Czerwiec 2019, aktualizacja sierpień 2022

Opracowane przez:

ECCOFORT e.V.
Albertinenstr. 1
13086 Berlin

Na zlecenie

Urzędu Miasta Seelow
Küstriner Straße 61
15306 Seelow

Przy wsparciu Unii Europejskiej w ramach Programu Współpracy INTERREG VA Brandenburgia-Polska 2014-2020.

EUROPÄISCHE UNION
Europäischer Fonds für
regionale Entwicklung

UNIA EUROPEJSKA
Europäischer Fonds für
regionale Entwicklung

BB-PL
INTERREG VA
2014-2020

Barrieren reduzieren – gemeinsame Stärken nutzen“ / „Redukować bariery – wspólnie wykorzystywać silne strony“

Spis treści

	strona
1 OPIS PROJEKTU I METODYKA	3
1.1 Opis projektu	3
1.2 Cele projektu	3
1.2.1 Cele szczegółowe	4
1.2.2 Konkretne działania i wyniki	5
1.3 Stawiane zadania	6
1.4 Obszar badawczy	8
2 METODYKA WYBORU MIEJSC	9
2.1 Definicja miejsc pamięci w rozumieniu stawianego zadania	9
2.1.1 Interpretacja stawianego zadania „miejsc pamięci“	10
2.1.2 Podejście metodologiczne	10
2.2 3-fazowy model stworzenia priorytetów pamięci	10
3 ANALIZA MIEJSC WEDŁUG MODELU 3-FAZOWEGO	12
3.1. Faza 1: Wspólna Historyczna Przestrzeń Kulturowa	12
3.1.1 Historia regionalna ogólnie	13
3.1.2 Pokojowe pozyskanie ziemi	15
3.1.3 Historia wojskowości	16
3.1.4 Miejsca industrializacji i rozwoju przemysłu rolnego 1830-1933	18
3.1.5 Miejsca pamięci o słynnych osobach z regionu	22
3.1.6 Miejsca joannitów	24
3.1.7 Podsumowanie fazy 1: Wspólna Historyczna Przestrzeń Kulturowa	26
3.2. Faza 2: Przestrzeń Losu	27
3.2.1 Miejsca narodowego socjalizmu: Bezprawie i samowola	28
3.2.2 Miejsca oporu	30
3.2.3 Miejsca drugiej wojny światowej	31
3.2.4 Okres powojenny i nowy porządek	35
3.2.5 Podsumowanie fazy 2: Przestrzeń Losu	37
3.3. Faza 3: Przestrzeń Spotkań i Odkryć	38
3.3.1 Miejsca odbudowy w pokojowym sąsiedztwie	39
3.3.2 Miejsca pamięci o zimnej wojnie	41
3.3.3 Dyktatura i demokracja	43
3.3.4 Wspólna Europa	44
3.3.5 Podsumowanie fazy 3: Przestrzeń Spotkań i Odkryć	45
4 BAZA DANYCH OBIEKTÓW I CYFROWA MAPA	46

1 OPIS PROJEKTU I METODYKA

Niniejsza analiza jest częścią projektu nr 8501564 Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, programu współpracy transgranicznej (INTERREG VA BB-PL 2014-2020).

Nazwa projektu: Miejsca pamięci nad Odrą i Wartą
Partnerzy projektu: Miasto Seelow (partner wiodący), miasto Kostrzyn nad Odrą, gmina Słońsk
Wsparcie z EFRR 3.290.303.23 euro
Czas trwania: 01.07.2017 – 31.12.2022

1.1 Opis projektu

XX wiek pozostawił w Euroregionie Pro Europa Viadrina szczególnie głębokie blizny - trwałe ślady w krajobrazie. W fascynującym krajobrazie wokół Kotliny Freienwaldzkiej oraz Doliny Warty istnieje obecnie znacząca oferta muzeów, miejsc pamięci, wystaw i pomników, które prezentują przede wszystkim najnowszą historię. Są to Miejsca Pamięci Wzgórza Seelow, ostrzegające ruiny wspaniałej niegdyś starówki w twierdzy Kostrzyn („Pompeje nad Odrą”), 4 forty zewnętrzne układu umocnień, Muzeum Martyrologii w Słońsku, groby i cmentarze wojenne, ale także niezliczone ślady walk w krajobrazie. Również obiekty w Umocnionym łuku Odry i Warty cieszą się międzynarodowym zainteresowaniem.

Należy jednak stwierdzić, że obecność tematów historycznych jest jeszcze niepełna, a przede wszystkim ich oddziaływanie na rynku turystycznym i wśród społeczeństwa może zostać wyraźnie poprawione. Projekt „Miejsca pamięci nad Odrą i Wartą” przekraczać będzie nie tylko granice państw, ale także linie dzielące w obrębie kultury pamięci.

Większość obiektów odnotowuje niewielkie liczby odwiedzających je turystów, co nie odpowiada wartości historycznej tych miejsc. Współpraca pomiędzy instytucjami jest nieznaczna. Na rynku turystycznym widoczność ograniczona jest do indywidualnej prezentacji. Sterowanie ruchem turystycznym jest na poziomie zanikowym. Niektóre placówki są wciąż dalece z tyłu w zakresie nowoczesnej komunikacji. Tracą grupy docelowe i udziały w rynku.

Przed wszystkim nie jest wyczerpany **potencjał gospodarczo-turystyczny** tych miejsc dla pogranicza. Stosunek nakładów do korzyści może zostać zasadniczo poprawiony. Znaczne szanse rozwojowe tkwią w nowej jakości **transgranicznych sieci podmiotów**, organizacji długofalowej współpracy w ramach **KLASTRA turystycznego**, ale także w zastosowaniu nowoczesnych **form komunikacji** i we wspólnych skutecznych działaniach promocyjnych.

Pod wspólną marką parasolową „Miejsca pamięci nad Odrą i Wartą” tematyka ta ma być punktowo rozwijana i w nowoczesny sposób inscenizowana.

1.2 Cele projektu

Zachowanie, nadanie wartości i celowe uzupełnienie całego dziedzictwa kulturowego miejsc pamięci w euroregionie poprzez nową jakość transgranicznej współpracy, celowe inwestycje w celu umożliwienia doświadczania i komunikacji dziedzictwa kulturowego miejsc pamięci, bazując na średnioterminowym programie współpracy, nowych produktach turystycznych oraz długofalowych porozumieniach.

Projekt realizować ma szczegółowy cel programu **wzrostu atrakcyjności transgranicznego wspólnego dziedzictwa kulturowego**, w odniesieniu do „miejsc pamięci”.

Podniesie to atrakcyjność pogranicza w zgodzie z kulturowo-przestrzenną specyfiką regionu. Chodzi głównie o zachowanie, lepszą dokumentację i komunikację wspólnego dziedzictwa kulturowego oraz wzmocnienie już istniejących ofert turystycznych, w połączeniu z tworzeniem nowych uzupełniających ofert wzdłuż istniejących turystycznych połączeń komunikacyjnych.

Grupy docelowe

Główne grupy docelowe to turyści i goście regionu, w szczególności turyści zainteresowani kulturą i historią z sąsiadujących państw i z całej Europy.

Grupą docelową jest także społeczeństwo euroregionu, które charakteryzuje się wysokim poziomem tożsamości i wiedzą w odniesieniu do własnej przestrzeni kulturowej.

Dodatkowe korzyści dla obszaru wsparcia (wyniki projektu)

Ważne wyniki projektu to:

- Wzmocnienie i uzupełnienie istniejących miejsc pamięci w Seelow, Kostrzynie nad Odrą i Słońsku
- Zgodna z duchem czasu, **nowoczesna komunikacja i inscenizacja miejsc pamięci**
- Wymiana **perspektyw** na bazie kultury pamięci
- **Wzrost aktywności** poprzez **rozszerzenie spektrum tematów** nowych ofert turystycznych.
- **Połączenie w sieć i tworzenie klastrów** poprzez zainstalowanie trwałej **transgranicznej sieci i zarządzania siecią**
- Bardziej skuteczne rozpowszechnianie i popularyzacja poprzez **tworzenie bądź wzmocnienie marki z nowym produktem turystycznym** i marką turystyczną o międzynarodowym oddziaływaniu (wielojęzyczną)
- Większa liczba turystów i dłuższe pobyty
- Lepsze wykorzystanie miejsc pamięci i infrastruktury turystycznej
- Efekty dla efektywności ekonomicznej miejsc pamięci

1.2.1 Cele szczegółowe

Projekt składa się z czterech połączonych ze sobą projektów częściowych.

- 1 **Stworzenie transgranicznego klastra turystycznego „Miejsca pamięci nad Odrą i Wartą”** - nowa jakość transgranicznych sieci współpracy oraz efektywnej promocji poprzez:
  - Powiązanie w sieć miejsc i podmiotów oraz opracowanie i wprowadzenie transgranicznej marki turystycznej „Miejsca pamięci nad Odrą i Wartą”,
  - Wspólny program promocji mający na celu wzrost ruchu turystycznego oraz rozpowszechnienie szczególnego dziedzictwa kulturowego w ramach wspólnoty promocyjnej.

Projekty inwestycyjne mające na celu wzmocnienie i rozbudowę „miejsc pamięci” w regionie przygranicznym, aby zachować, zmodernizować bądź rozbudować istniejące obiekty kultury w Seelow, Kostrzynie i Słońsku:

- 2 **Warsztaty historyczne i centrum dokumentacji w Seelow**
Miejsce edukacji i doświadczenia, dokumentacji i prowadzenia badań na temat kultury pamięci w regionie nad Odrą i Wartą, także w uzupełnieniu i we współpracy z Miejscem Pamięci Wzgórza Seelow
- 3 **Centrum Komunikacji „Willa Wagenera” poświęcone historii kultury przemysłowej w Kostrzynie nad Odrą**

- Rozszerzenie tematyczne o kulturę pamięci z nowoczesnymi formami komunikacji
- 4 **Centrum edukacji historycznej w Słońsku**
Centrum konferencyjne oraz miejsce spotkań i edukacji jako uzupełnienie Muzeum Martyrologii

1.2.2 Konkretnie działania i wyniki

Partner wiodący miasto Seelow:

Projekt inwestycyjny: „**Warsztaty historyczne i centrum dokumentacji**”

W mieście Seelow znajdują się dwa miejsca pamięci, żałoby i przestrogi - cmentarz wojenny oraz Miejsce Pamięci Wzgórza Seelow. Tematykę tę chcielibyśmy podjąć, aby uwypuklić aspekt regionalny i czasowy i stworzyć to jako uzupełnienie do spojrzenia międzynarodowego.

Dworzec kolejowy Seelow znajdujący się w odpowiedniej odległości (ok. 300m) oferuje te możliwości, które mogą być wykorzystane poprzez remont i rozbudowę historycznego budynku. Poza tym biuro nowej turystycznej sieci „Miejsca pamięci nad Odrą i Wartą” powinno zostać tu na stałe stworzone.

Planowane są również różnego rodzaju działania w celu stworzenia i wprowadzenia marki turystycznej i sieci „Miejsca pamięci nad Odrą i Wartą”, łącznie z opracowaniem i produkcją instrumentów marketingowych.

Partner Kostrzyn nad Odrą:

Projekt inwestycyjny: **Centrum komunikacji na temat historii kultury przemysłowej w Kostrzynie nad Odrą „Willa Wagenera”**

Zniszczone stare miasto w byłej twierdzy Küstrin stanowi w Kostrzynie jedyny w swoim rodzaju pomnik wojenny. W twierdzy informują o tym Muzeum Twierdzy Kostrzyn nad Odrą oraz punkt informacyjny. Miasto Kostrzyn ma jednak także szczególną historię

kultury przemysłowej, która rozpoczęła się tu w połowie XIX wieku. „Willa Wagenera” jest jednym z niewielu zachowanych budynków z tego czasu.

Była willa fabrykanta wykorzystywana była ostatnio jako siedziba urzędu miasta. W ramach projektu zabytkowy budynek ma zostać wyremontowany i pozbawiony barier architektonicznych oraz przygotowany do użytkowania w celach związanych z turystyką kulturową. Prace obejmują między innymi stworzenie centrum wystawowego i informacyjnego na temat przemysłowego dziedzictwa miasta Kostrzyn, obecnego potencjału gospodarczego oraz ofert inwestycyjnych Kostrzyńsko-Słubickiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej, inkluzyjnych warsztatów artystycznych, urzędu stanu cywilnego, informacji turystycznej oraz połączenie w sieć z innymi ofertami regionu nad Wartą i Odrą, a szczególnie z partnerami projektu ze Słońska i Seelow.

Partner gmina Słońsk

Projekt inwestycyjny: „Centrum spotkań, kultury i krzewienia historii regionalnej w Słońsku”

Słońsk posiada miejsce pamięci, żałoby i przestrogi w postaci Muzeum Martyrologii i pomnika. Sukces poprzedniego projektu doprowadził do wzrostu liczby odwiedzających, ale również do wzrostu potrzeb odnośnie doświadczenia, które na bazie tematycznego ukierunkowania i ograniczonych możliwości muzeum nie mogą być tam realizowane.

W ramach projektu dostosowana ma zostać infrastruktura turystyczna w Słońsku do rosnących potrzeb, aby poza z reguły jednorazową wizytą w miejscu pamięci można było opracować atrakcyjne oferty. Brakuje pomieszczeń z nowoczesną techniką komunikacyjną do organizacji imprez, warsztatów, informacji turystycznej, archiwum, wystaw itp.

Zabytkowy byłby Dom Kultury w Słońsku oferuje te możliwości i może poprzez remont i wykorzystanie być zachowany przed dalszym niszczeniem.

1.3 Stawiane zadania

ECCOFORT e.V. analizuje i ocenia istniejące miejsca pamięci na obszarze projektu pod względem zdefiniowanych aspektów i na bazie opracowanej metodyki. Faza analizy składa się z:

Niniejszy raport z analizy odzwierciedla w formie raportu pośredniego wyniki pierwszej i drugiej fazy analizy.

Faza 1. analizy:

Wybór odpowiednich miejsc pamięci zgodnie ze stawianym celem

1. Opracowanie praktycznej definicji „miejsca pamięci”, która odpowiada jak najlepiej celom projektu.
2. Opracowanie metodyki kwerendy i metod komunikacji do wyboru poszczególnych miejsc pamięci (między innymi odpowiednia ankieta i rodzaj komunikacji kierowanej do grupy docelowej).
3. Analiza wyników kwerendy, ocena i wypracowanie listy propozycji do wyboru miejsc jako „miejsca pamięci”.
4. Kategoryzacja miejsc pamięci zgodnie z tematycznymi, czasowymi i turystycznymi aspektami.
5. Konferencja strategiczna z wybranymi miejscami pamięci w celu przygotowania i organizacji współpracy transgranicznej.

Faza 2. analizy:

Pogłębiona kwerenda odnośnie do wybranych miejsc pamięci - stworzenie elektronicznego zbioru informacji

1. Wypracowanie cyfrowego narzędzia do kwerendy w celu pogłębionego gromadzenia informacji o wybranych miejscach pamięci, które z jednej strony tworzy podstawę faktyczną, a jednocześnie także jest podstawą do analizy SWOT.

2. Przeprowadzenie pogłębionej kwerendy w ramach bezpośredniej i elektronicznej komunikacji
3. Dokumentacja wyników kwerendy

Faza 3. analizy: Analiza SWOT

1. Analiza wyników pogłębionej kwerendy, w szczególności odnośnie do
  - Informacji ustalonych odnośnie do planowanego transgranicznego klastra turystycznego,
  - Identyfikacji słabych i mocnych stron w odniesieniu do przyszłej, skutecznej marki turystycznej,
  - Wypracowania możliwości (szans) poszczególnych miejsc, aby prezentować się lepiej turystycznie i tym samym wzmocnić łącznie klastr turystyczny,
  - Rozpoznania ryzyka/ problemów, które mogą być ewentualnie szkodliwe dla transgranicznego klastra turystycznego i turystycznej marki.
2. Opracowanie matrycy SWOT
3. Raport i dokumentacja odnośnie do analizy SWOT
4. Konferencja analizująca z partnerem wiodącym i partnerami projektu

Wypracowanie instrumentów do dalszej organizacji projektu

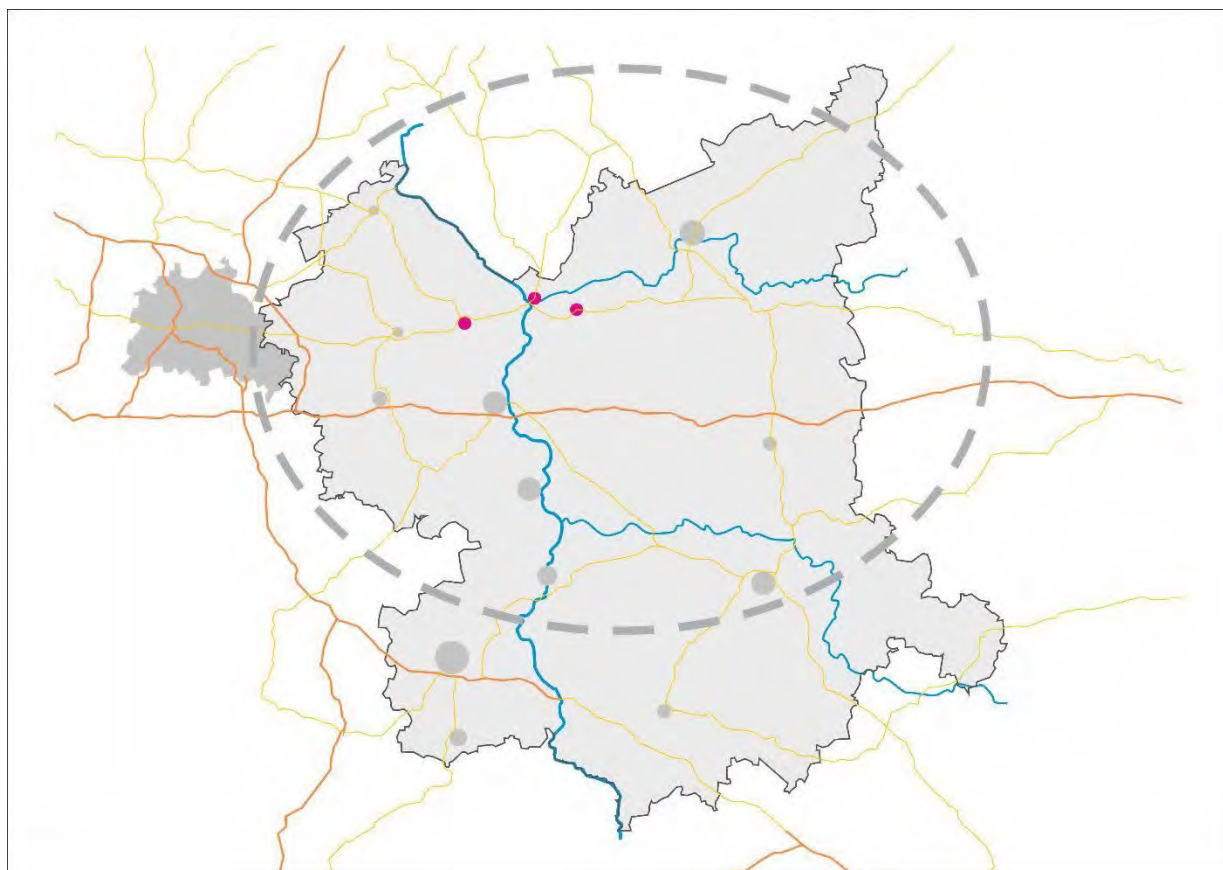
1. Założenie **spisu** włączonych podmiotów
2. Założenie **elektronicznej dokumentacji podstawowej** u partnera wiodącego

1.4 Obszar badawczy

Obszar badawczy zdefiniowany został w pierwszym rzędzie granicami administracyjnymi obszaru wsparcia programu Interreg VA Brandenburgia-Lubuskie, na wschód od Berlina. Granica ta jest jednak w kontekście historycznym nieistotna.

Obszar projektu „Miejsca pamięci nad Odrą i Wartą” koncentruje się na **regionie nad Odrą i Wartą** jako obszarze badawczym. Historyczny rozwój terenów nad Odrą i Wartą, Nowej Marchii, Ziemi Lubuskiej, Marchii Środkowej/ Nowej, pruskiej prowincji Brandenburgia pozwala na wyznaczenie tych granic (patrz rysunek).

Rysunek: Obszar wsparcia i obszar projektu „Miejsca pamięci nad Odrą i Wartą” (©ECCOFORT e.V.)

2 METODYKA WYBORU MIEJSC

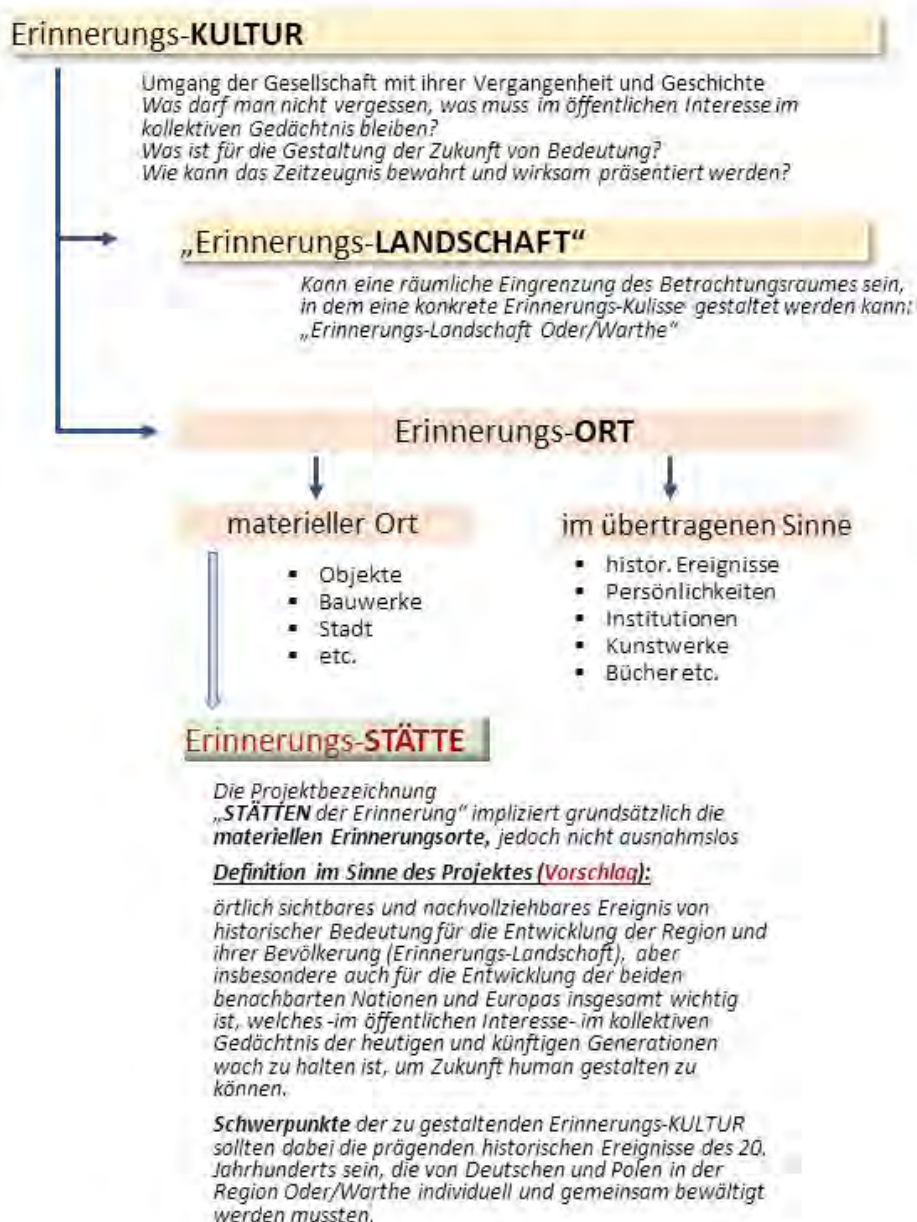
2.1 Definicja miejsc pamięci w rozumieniu stawianego zadania

W nauce i praktyce ostatnich dziesięcioleci przyjęło się pojęcie „**MIEJSCE PAMIĘCI**”. Jest ono szeroko interpretowane i nie może zostać ostatecznie zdefiniowane, ponieważ z każdego punktu widzenia wynika inne rozłożenie priorytetów. Kulturoznawcy rozkładają przykładowo inne priorytety niż politycy czy ekonomiści.

Projekt „miejsca pamięci nad Odrą i Wartą” musi więc znaleźć samodzielną interpretację tego pojęcia i jego granic. Nadrzędnym pojęciem jest tu „**KULTURA pamięci**”, która obejmuje krajobrazy, miejsca pamięci.

Überlegungen zur Begriffsauslegung und -abgrenzung
im Sinne des Projektes „Stätten der Erinnerung Oder/Warthe“

ECCOFORT

2.1.1 Interpretacja stawianego zadania „miejsca pamięci“

Wniosek o dofinansowanie formułuje jako główny przedmiot **istniejące miejsca** z XX wieku, w których wraz z narodowym socjalizmem i jego następstwami, takimi jak Holokaust, wojna i eksterminacja oraz przymusowe migracje, przekazany jest najbardziej znaczący ciężar pamięci w regionie.

Przy wyborze miejsc pamięci:

- analizowane są zasadniczo **materiałne miejsca pamięci**,
- w których ważne jest **miejscowo widoczne i możliwe do prześledzenia wydarzenie o znaczeniu historycznym** dla rozwoju regionu i jego społeczeństwa (krajobraz pamięci), ale szczególnie także dla rozwoju obu narodów i Europy,
- **Które należy zachować**, w interesie publicznym, **w pamięci** zbiorowej obecnego i przyszłych pokoleń, aby móc w humanitarny sposób kształtować przyszłość.

Priorytetami kształtowanej KULTURY pamięci powinny być przy tym **istotne historyczne wydarzenia XX wieku**, które muszą być przewyższane przez Polaków i Niemców w regionie nad Odrą i Wartą indywidualnie i wspólnie.

2.1.2 Podejście metodologiczne

Z tego punktu widzenia formułowane i dyskutowane są najpierw **potencjalnie odpowiednie i możliwe** tematy miejsc pamięci w historycznej chronologii.

W pierwszej fazie kwerendy zbadano **odpowiedniość i wydajność** poszczególnych tematów, sprawdzono praktyczność grup tematów i dokonano dopasowania tematów.

2.2 3-fazowy model stworzenia priorytetów pamięci

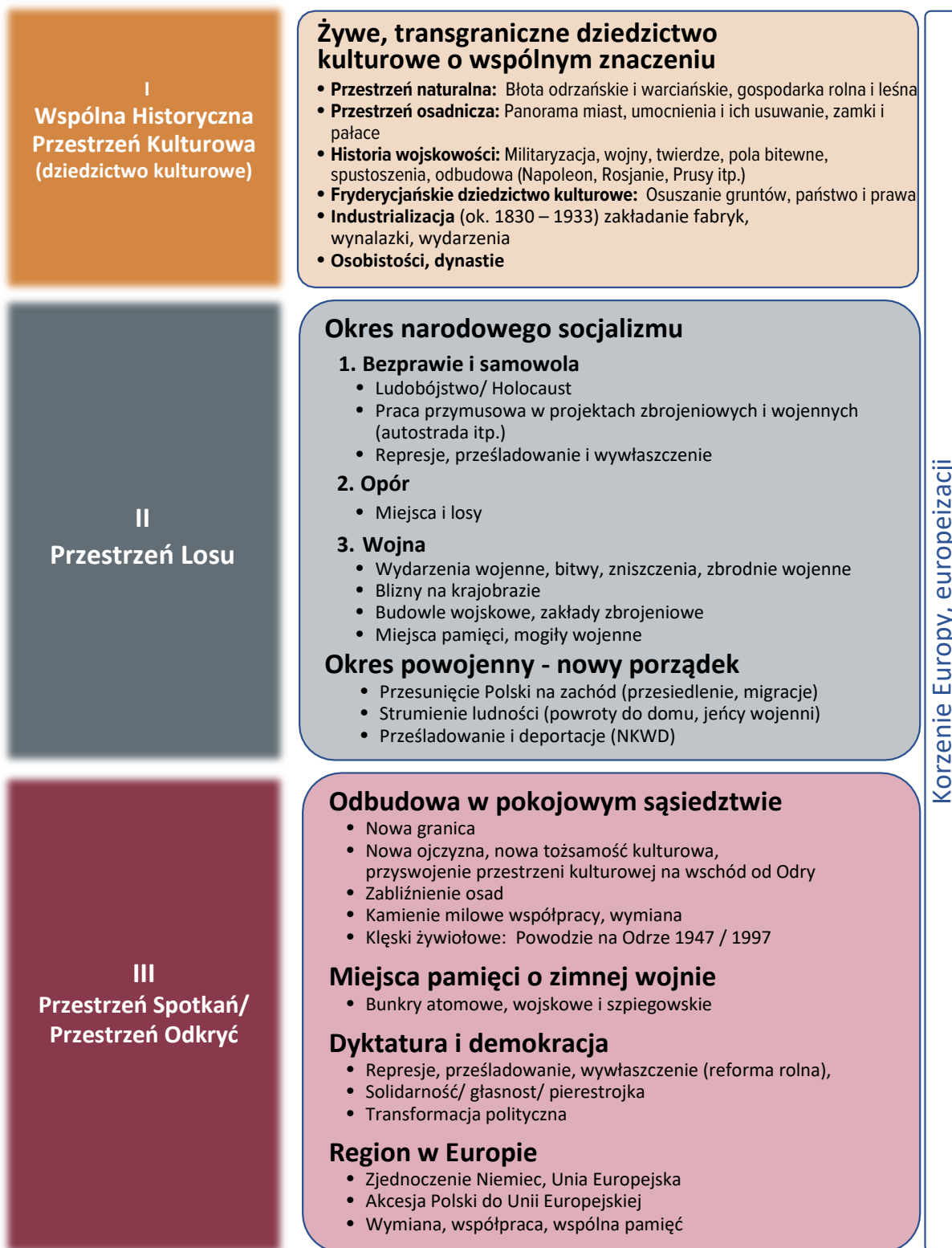
Zgodnie z podejściem metodycznym dla dzisiejszego polsko-niemieckiego pogranicza regionu projektu wynikają trzy priorytety pamięci zgodnie z epokami historycznymi:

- Ok. XVI-XIX wiek: „**Wspólna historyczna przestrzeń kulturowa**” po obu stronach Odry
- Od 1933 do ok. 1947 roku: „**Przestrzeń losu**” nieludzki czas dyktatury nazistowskiej i jej następstwa
- Od około 1946 roku: „**Przestrzeń spotkań i odkryć**” jako przetóm w kierunku pokojowego sąsiedztwa w zjednoczonej Europie

Priorytety pamięci można dalej tematycznie dzielić i dają one przestrzeń i możliwości różnicowania, aby odzwierciedlać kształtujące region projektu wydarzenia i epoki (patrz schemat na kolejnej stronie).

Rozgraniczenie definicji: KULTURA pamięci/ MIEJSCE pamięci (instytucja) / MIEJSCE pamięci (materialnie)

Miejsca pamięci nad Odrą i Wartą: Fazowy model priorytetów

3 ANALIZA MIEJSC WEDŁUG MODELU 3-FAZOWEGO

Zgodnie z podejściem metodycznym i definicją, poniżej dokonano analizy i kategoryzacji miejsc pamięci na obszarze badawczym.

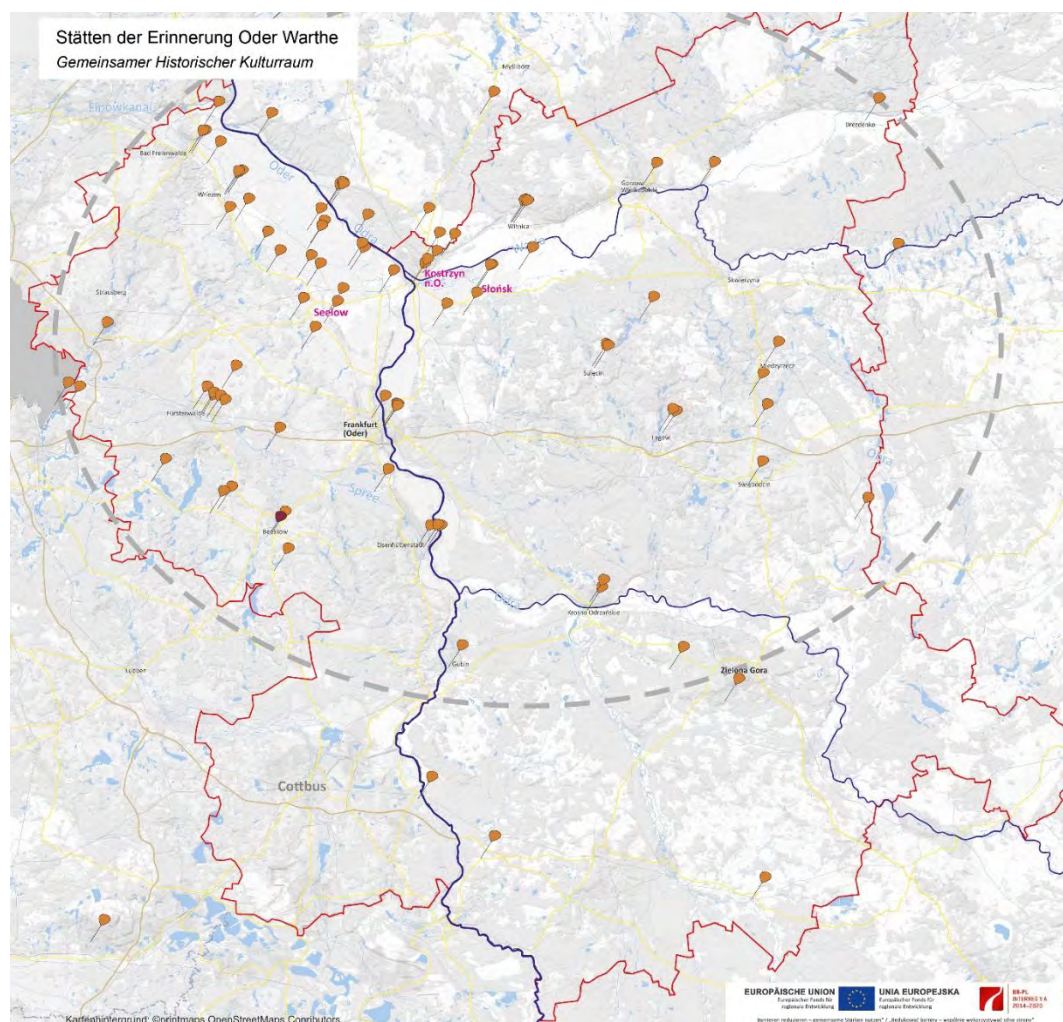
3.1. Faza 1: Wspólna Historyczna Przestrzeń Kulturowa

Wspólną Historyczną Przestrzeń Kulturową definiuje żywe, transgraniczne **dziedzictwo kulturowe o wspólnym znaczeniu** z czasów przed rokiem 1933.

Podczas analizy w 1. fazie wyłoniły się przede wszystkim takie tematy pamięci jak „Pokojowe pozyskanie ziemi”, „Historia wojskowości”, „Miejsca industrializacji i rozwoju przemysłu rolnego 1830-1933”, „Miejsca pamięci o znanych osobach z regionu” oraz „Miejsca joannitów”. Znaleźć można tu liczne historyczne miejsca bądź obiekty upamiętniające wydarzenia w związku z podanymi tematami.

Poza tym istnieje szereg interesujących muzeów, które podejmują całościowo kwestie historii regionalnej.

Rysunek: Miejsca pamięci faza I - Wspólna Historyczna Przestrzeń Kulturowa (@ECCOFORT e.V.)

Dla epoki „Wspólnej Historycznej Przestrzeni Kulturowej” zidentyfikowano w sierpniu 2022 około **90 miejsc pamięci** na obszarze projektu (patrz rysunek). Proces identyfikacji pozostaje otwarty, ponieważ w toku głębokiej kwerendy pojawić się mogą nowe pola tematyczne i lokalizacje.

3.1.1 Historia regionalna ogólnie

Opis: Muzea z raczej całościowymi informacjami na temat historii regionalnej

Region nad Odrą i Wartą dysponuje wieloma większymi i mniejszymi muzeami. Poniższe muzea są miejscami pamięci regionalnej lub lokalnej historii o raczej całościowym podejściu.

Muzea regionalne prezentujące określone epoki lub wydarzenia, podane są przy danych kategoriach i epokach.

Przegląd obiektów Wspólnej Historycznej Przestrzeni Kulturowej: Muzea regionalne

* *miejsca pamięci poświęcone kilku tematom pamięci*

Nazwa, lokalizacja	Krótki opis	Oferta
Muzeum Viadrina Frankfurt nad Odrą	Muzeum Viadrina to największe kulturalno-historyczne muzeum we Wschodniej Brandenburgii, z siedzibą główną w domu junkierskim, fascynującym zabytku architektury o znaczeniu ponadregionalnym.	Muzeum zwiedzać można od wtorku do niedzieli w godzinach 11.00-17.00 oraz po uprzednim uzgodnieniu terminu, zwiedzanie z przewodnikiem
Muzeum Ziemi Międzyrzeckiej, Międzyrzecz (PL)	Muzeum historii regionu w byłym dworze starostwa obok ruin zamku, którego historia sięga XI wieku. Oferta muzeum obejmuje: wystawę stałą „Tysiąc lat Międzyrzecza”, unikalny zbiór portretów trumiennych z XVII/XVIII wieku, wystawę stałą „Niemcy i inni mieszkańcy Meseritz“	Obszerne wystawy i zwiedzanie z przewodnikiem, oferty cyfrowe
Muzeum Miejskie Eisenhüttenstadt	Stała wystawa opowiada o interesujących epizodach wczesnego osadnictwa na łęgach odrzańskich, średniowiecznym mieście Fürstenberg nad Odrą, tradycyjnym rzemiośle oraz rozwoju przemysłowym. Moduły wystawowe poświęcone historii hutnictwa szkła w Fürstenberg nad Odrą oraz drugiego co do wielkości obozu dla jeńców wojennych w Brandenburgii STALAGU III B to wyniki prac badawczych, wspieranych przez Stowarzyszenie Kulturland Brandenburg e.V.	Praca muzealna ze stałymi ekspozycjami i oprowadzaniem przez przewodników, galeria prezentująca co roku 6 wystaw sztuki z naciskiem na artystów nowych krajów związkowych, Galeria Sztuki NRD: malarstwo, grafika i mała plastyka.
Muzeum Lubuskie w Gorzowie Wielkopolskim *	Muzeum Lubuskie w willi Schröderów (1903) należącej w przeszłości do gorzowskiego właściciela fabryki kabli Gustawa Schrödera, historia osadnictwa i rozwoju miasta oraz regionu lubuskiego	Muzeum, zwiedzanie z przewodnikiem, historyczne festyny, ścieżka dendrologiczna w parku należącym do willi
Dom Brandenburski, Fürstenwalde Nad Sprewą	Dom Brandenburski - jedyne muzeum regionalne Wschodniej Brandenburgii: dom należący do fundacji służy przekazywaniu i dokumentacji historii regionu Wschodnia Brandenburgia z takimi obszarami jak biblioteka, archiwum, muzeum oraz wystawy i wydarzenia.	Ekspozycje: modele historycznych budowli, stroje ludowe, historyczne grafiki, porcelana oraz numizmatyki i pieniądze zastępcze pochodzące ze spadków oraz rozwiązanych izb regionalnych
Muzeum archeologiczne Grodu Santok z wieżą, Santok (PL)	Muzeum w historycznym budynku otwarto w czerwcu 1978 roku i wyremontowano w roku 2008. Muzeum położone jest obok przystani promu nad Wartą.	Nowoczesna, multimedialna ekspozycja, wycieczki z przewodnikiem wokół Santoka, gra muzealna, warsztaty garncarskie

Izba Muzealna Stowarzyszenia Przyjaciół Ziemi Gubińskiej Gubin (PL)	Pod hasłem „Ocalić od zapomnienia” Stowarzyszenie Przyjaciół Ziemi Gubińskiej podjęło się zadania zaprezentowania historii Górnych Łużyc w kontekście dzisiejszych miast granicznych Guben i Gubin.	Około 1000 eksponatów na trzecim piętrze budynku przy Baszcie Ostrowskiej, pl-de. Noc muzeów i liczne oferty kulturalne i spotkań.
Spichlerz sztuki Friedersdorf	Muzeum historii regionalnej z wystawami stałymi na temat rzemiosła piekarskiego i Friedricha Augusta Ludwiga v. d. Marwitz. Różnorodne wydarzenia.	Muzeum, sklep, gospoda, imprezy
Zamek Piastowski w Krośnie Odrzańskim (PL)	Zamek z XIII wieku, zniszczony w roku 1945. Budynek bramy odrestaurowany ze wspinałym pomieszczeniem z dobrze zachowanymi elementami gotyckich portali i sklepieniami, bogaty zbiór eksponatów z byłego Crossen an der Oder, które znajdują się w średniowiecznych i renesansowych komnatach, w piwnicy winiarzy, pszczelarzy, lapidarium i komnatach.	Ruiny zamku, muzeum w odrestaurowanym budynku bramy
Pałac i zamek książąt Lubomirskich w Lubniewicach	Pałac, zamek i kompleks parkowy po obu stronach malowniczego jeziora Lubiąż w Lubniewicach. Pałac książąt Lubomirskich został wzniesiony w końcu XVIII wieku w stylu klasycystycznym. Był siedzibą rodziny von Waldow und Reitzenstein. Zamek jest budynkiem neorenesansowym, który naśladuje podobne budynki powstałe w drugiej połowie XIX wieku w Wielkiej Brytanii.	Prywatny zamek książąt Lubomirskich, częściowo otwarty dla turystów
Klasztor cysterski w Gościkowie-Paradyżu	Kompleks klasztorny z XIII wieku zakonu cysterskiego w Lehnin. W XVIII wieku przebudowany w stylu barokowym - rokoko. We wnętrzu kościoła znajduje się wiele cennych historycznych skarbów.	Muzeum, festiwal muzyki barokowej „Muzyka w raju”
Klasztor cysterek Altfriedland	Średniowieczny klasztor (XIII wiek), z którego zachowała się część zachodniego skrzydła z krużgankiem i refektarzem oraz gotycki pierwotnie kościół klasztorny. W XVI wieku klasztor został przekształcony w świeckie dobra rycerskie, o czym przypomina dom Roebela z XVII wieku - dom pierwszego osiadłego tu rodu rycerskiego - oraz barokowy dwór z pierwszej połowy XVIII wieku.	Ewangelicki kościół parafialny, krużganek i refektarz z imponującym sklepieniem gwiaździstym, serie koncertów „Muzyka w klasztorze”, „Artystyczna Jesień w klasztorze”
Muzeum Etnograficzne - Skansen w Zielonej Górze	Jedynе muzeum tego rodzaju w środkowej części polsko-niemieckiego pogranicza. Ma ono powierzchnię 13 hektarów, na której prezentowane jest prawie 8 000 zabytków i eksponatów kultury ludowej.	Muzeum
Muzeum w Platkow, Gusow-Platkov	Otwarte w roku 2008 z inicjatywy stowarzyszenia Geschichts- und Heimatvereins Gusow-Platkov e.V. Prezentuje eksponaty paleontologiczne i archeologiczne z regionu.	Muzeum, warsztaty archeologiczne

3.1.2 Pokojowe pozyskanie ziemi

Opis: Osuszanie błot odrzańskich i warciańskich jako doskonałe osiągnięcie techniczne z długofalowymi skutkami dla regionu.

Wśród wybranych miejsc pamięci znajdują się także obiekty upamiętniające wybitne osobistości i prekursorów zagospodarowania tych terenów, a także zabytki techniki i architektoniczne strefy zabytkowe projektowanych osad fryderycjańskich. Szeroką prezentację i dokumentację kolonizacji krajobrazów nad Odrą i Wartą, które przez stulecia były pod władaniem sił natury, oferują odkrywcom regionu Muzeum Nadodrza i Muzeum Kotliny Freienwaldzkiej w Altranft.

Przegląd obiektów Wspólnej Historycznej Przestrzeni Kulturowej: pozyskanie ziemi

* miejsca pamięci poświęcone kilku tematom pamięci

Nazwa, lokalizacja	Krótki opis	Oferta
Muzeum Nadodrza Bad Freienwalde	Zbudowana w roku 1774, późnobarokowa kamienica przy rynku w Bad Freienwalde mieści założone w roku 1889 muzeum historii miasta Bad Freienwalde - Muzeum Nadodrza Organ prowadzący muzeum: Fundacja Alberta Heydena	30 000 eksponatów na temat prehistorii i wczesnej historii Nadodrza, osuszania błot Odrzańskich w XVIII wieku, kultury i sposobu życia mieszkańców, dokumenty polityczne z ostatnich 150 lat, archiwum prasy regionalnej od 1849 roku, obszerne archiwum zdjęć, czytelnia naukowa
Muzeum Kotliny Freienwaldzkiej w Altranft Bad Freienwalde, sołectwo Altranft	Nowoczesne miejsce edukacji, doświadczania, spotkań na temat osuszania łągów odrzańskich oraz ich unikalnego w światowej skali systemu wodnego	Wystawa „Witryna łągi odrzańskie” z miniaturami różnych miejsc; 20 stacji na temat historii osuszania odrzańskich błot
Muzeum Wsi Friedrichsaue Historia rolnictwa	Historia rolnictwa i osadnictwa od Królewskiej Pruskiej Domeny Państwowej Friedrichsaue aż do czasów kolektywizacji i utworzenia Friedrichsaue LPG z pokazowymi procesami przeciwko nowym rolnikom	Wystawa w byłym domu kultury Friedrichsaue z imponującym zbiorem sprzętu rolniczego z różnych epok
Kanał Fryderyka Wilhelma, Groß Lindow *	W latach 1662-1668 powstała jedna z pierwszych sztucznych dróg wodnych Niemiec - kanał Fryderyka Wilhelma, łączący Odrę ze Sprewą. Został on nazwany imieniem brandenburskiego elektora Fryderyka Wilhelma i w jego obecności kanał otwarto. Aż do powstania Kanału Odra-Sprewa w roku 1891 Kanał Fryderyka Wilhelma był główną arterią handlu pomiędzy Wrocławiem, Berlinem i Hamburgiem.	Rejs łodzią wzdłuż zabytkowego, historycznego kanału w rajskim otoczeniu Groß Lindow, spacery wzdłuż kanału, zwiedzanie z przewodnikiem, bogactwo gatunków zwierząt i roślin
Centrum Informacji śluza Kersdorfer Schleuse, Briesen (Marchia)	Centrum informacji w zabytkowym domu śluzowego śluza Nordschleuse Kersdorf, obejmującej 2 śluzy i 4 bramy śluzowe, 1 stary zbiornik oszczędnościowy, lewar hydrauliczny Hotoppa, maszynownię (patrz także Kanał Odra-Sprewa)	Wystawa o historii Kanału Odra-Sprewa z tablicami informacyjnymi, świadectwami historycznymi i filmami; codzienność szyprów, budowniczych kanału i śluzowych na kanale, doświadczanie 125 lat inżynierii hydrotechnicznej
Pomnik króla Fryderyka II pruskiego, Letschin	Pomnik Fryderyka II wzniesiony został w roku 1905 na cześć pruskiego króla, aby uczcić jego zasługi związane z osuszaniem odrzańskich błot. Od roku 1990 pomnik stoi ponownie przed gospodą "Zum alten Fritz" w Letschin.	Pomnik

Przepompownia „Warniki“	Zbudowana w roku 1911 w celu regulacji stosunków wodnych w rozległej delcie Warty pomiędzy Kostrzynem i Witnicą. Bardzo dobrze zachowana architektura i technika pośród parku przyrody.	Historyczny budynek, przyroda
Kamień pamiątkowy Van Haerlem-Blick, Letschin sołectwo Sophienthal	Pomnik "Von Haerlem-Blick" upamiętnia Simona Leonarda von Haerlem (1701-1775), który od roku 1732 jako nadinspektor ds. wałów był rzeczoznawcą w zakresie regulacji Odry i Warty. Od roku 1747 kierował poza tym jako radca ds. wojny i domeny osuszaniem dolnej części błot odrzańskich.	Kamień pamiątkowy z tablicą informacyjną, wiata przy szklaku rowerowym Odra-Nysa, widok z wałów odrzańskich na obszar ujścia rzeki Mietzel (Mysła) oraz łągi odrzańskie
„Nowa Ameryka“ w Parku Narodowym Ujście Warty	Na południe do Warty, pomiędzy Kostrzynem, Słońskiem i Rudnicą leży obszar „Nowej Ameryki”. Znajduje się tu wiele miejscowości z w historii wdzięcznymi nazwami jak Jamajka, Cejlon, Hampshire, Pensylwania czy Malta, które założono tu w toku osuszania błot warciańskich w XVIII wieku.	Park krajobrazowy z małymi osadami i ich atrakcjami (np. kościoły).

3.1.3 Historia wojskowości

Opis: „architectura militaris“, pola bitew i operacji wojskowych, konfliktowe wydarzenia z militarnymi skutkami dla regionu projektu

Region nad Odrą i Wartą przez wiele epok był świadkiem wydarzeń wojskowych. Dzisiaj słowiańskie obwałowania, ruiny grodów i nowożytnie zabytkowe twierdze przypominają o tych wydarzeniach jako kamienni świadkowie.

W szczególności powstanie i umocnienie się Prus doprowadziło do głębokich, także militarnych ingerencji i zmian w regionie. Wojna trzydziestoletnia, siedmioletnia, wojny napoleońskie, podboje i okupacje oraz częściowo pierwsza wojna światowa pozostawiły wiele cierpień i spustoszeń. W związku z potrzebami wojska w zakresie ochrony i obrony, kształcenia, zakwaterowania i zaopatrzenia rozwijały się także aż do początku XX wieku całe łańcuchy przemysłu jak cegielnie i odlewnie dział oraz infrastruktura przemysłowa.

Regionalną pamięć o tych wydarzeniach wspierają obecnie kamienie pamiątkowe i różnorodne muzea. Świadectwa archeologiczne, relacje historyczne, broń i eksponaty techniki militarnej ukazują napięcia panujące w regionie pomiędzy narodami i domami panującymi.

Przegląd obiektów Wspólnej Historycznej Przestrzeni Kulturowej: Historia wojskowości

* miejsca pamięci poświęcone kilku tematom pamięci

Nazwa, lokalizacja	Krótki opis	Oferta
Twierdza Küstrin w Kostrzynie nad Odrą	Byłe Stare Miasto i twierdza Küstrin (była stolica regionu Nowa Marchia), zbudowane w XVI wieku, w roku 1945 prawie zupełnie zniszczone, częściowa restauracja (np. Bastion Filip, Brama Berlińska, przystań na Odrze)	Różnego rodzaju tematyczne zwiedzanie z przewodnikiem, Muzeum Twierdzy Kostrzyn; Festyn twierdzy w ostatni weekend sierpnia; hotel Bastion
Fort Gorgast, Gorgast	Fort zewnętrzny twierdzy Kostrzyn, wzniesiony w latach 1883-89	Oprowadzanie, obozy, wystawy
Fort Zorndorf, Sarbinowo (PL)	Fort zewnętrzny twierdzy Kostrzyn, wzniesiony w roku 1883	ruina
Fort Säpzig, Żabice (PL)	Fort zewnętrzny twierdzy Kostrzyn, wzniesiony w latach 1887-90	ruina

Fort Tschernow, Czarnów (PL)	Fort zewnętrzny twierdzy Kostrzyn, wzniesiony w latach 1888-90	ruina
Była renesansowa twierdza Drießen, Drezdenko (PL)	Renesansowa twierdza Drießen została zbudowana w roku 1603 przez brandenburskiego elektora Joachima Fryderyka i była kilkakrotnie oblężona podczas wojny trzydziestoletniej, a przez 10 lat okupowana przez Szwedów. Podczas wojny siedmioletniej zdobyta przez Rosjan, którzy przy odroczu w dużym stopniu ją zniszczyli.	Muzeum Puszczy Drawskiej i Noteckiej im. Franciszka Grasia w dawnej prochowni informuje o historii miasta, twierdzy i regionu.
Pole bitwy pod Kijami, między Kijami i Paćkiem (PL)	23 lipca 1759: Pole bitwy z wojny siedmioletniej: bitwa między Prusami i Rosją, w której udział brało łącznie 75 000 żołnierzy (prawdopodobnie ponad 10 000 poległych)	Nie są znane.
Pole bitewne pod Kunowicami, Kunowice (PL):	12 sierpnia 1759: jedna z największych bitew wojny siedmioletniej Sojusz Rosji i Austrii przeciwko Prusom pod dowództwem Fryderyka II, 11 000 poległych, 23 000 rannych	Nie są znane. W przeszłości wystawa (2009) w Muzeum Viadrina we Frankfurcie nad Odrą
Pole bitewne pod Sarbinowem, Sarbinowo (PL):	25 sierpnia 1758: Pole bitwy z wojny siedmioletniej: Prusy przeciwko Rosji. Zwycięstwo Prus zatrzymało wkroczenie Rosji do Marchii Brandenburskiej. Z wzniesienia Fuchsberg pomiędzy Sarbinowem i Chwarszczanami król zobaczył po raz pierwszy szyki przeciwnika.	Wieża widokowa i pomnik na wzniesieniu.
Lubuskie Muzeum Wojskowe w Zielonej Górze z/s w Drzonowie *	3 000 eksponatów ukazujących historię wojskowości od średniowiecza do czasów nowożytnych w zabytkowym pałacu z XIX wieku, ciężka broń, ciężki sprzęt wojskowy oraz wyposażenie samolotów	Pawilon wystawienniczy w parku pałacowym i wystawa plenerowa, Zwiedzanie z przewodnikiem na zamówienie
Muzeum w Platkow, Gusow-Platkow	Otwarte w roku 2008 z inicjatywy stowarzyszenia Geschichts- und Heimatvereins Gusow-Platkow.	Obok eksponatów paleontologicznych i archeologicznych z regionu przedmiotem wystawy jest czas wojny i powojnia.
Majątek ziemski Neuendorf im Sande, Steinhöfel/ Neuendorf im Sande *	Żydowski ośrodek edukacji, który od roku 1932 kształcił żydowską młodzież i przygotowywał ją na emigrację. W roku 1941 majątek przekształcono w obóz pracy przymusowej Neuendorf. Stowarzyszenie „Zusammen in Neuendorf S.A.N.D.E.” kontynuuje dziś tradycję żydowskiego majątku ziemskiego.	Tablica pamiątkowa upamiętniająca żydowską kolonię pracy, miejsce kształcenia i hachszary oraz ofiary deportacji późniejszego obozu pracy przymusowej Neuendorf
Byłe pruskie koszary artyleryjskie *	Wzniesione w latach 1901-1903 koszary artyleryjskie (General- von- Lotterer- Kaserne), z początkiem narodowego socjalizmu rozbudowane jako koszary szkoleniowe, w roku 1945 zniszczone, po zakończeniu wojny wyremontowane na siedzibę policji brandenburskiej, od roku 1950 wykorzystywane przed armię radziecką, cała wyspa na Odrze była do roku 1991 zamkniętym terenem wojskowym.	Ruiny, rezerwat przyrody
Cmentarz wojenny Gronenfelde	Wielonarodowe groby wojenne jeńców wojennych z pierwszej wojny światowej na byłym cmentarzu jenieckim (1915-1922)	Pomnik

3.1.4 Miejsca industrializacji i rozwoju przemysłu rolnego 1830-1933

Opis: prekursorskie wynalazki, nowe technologie, nowe procesy produkcyjne w przemyśle czy reformy w gospodarce rolnej i wodnej pozostawiły trwałe ślady w regionie.

Dopiero stale dostępne, sztuczne drogi żeglowne, rekultywacja i osuszanie łągów, a wreszcie połączenie koleją i kolejkami miejskimi umożliwiły szybki, przemysłowy rozwój regionu nad Odrą i Wartą. Inwestycje, wynalazki, wydarzenia i technologiczne kamienie milowe, typowe gałęzie przemysłu regionu jak przemysł włókienniczy, przemysłowe rolnictwo oraz rozwój ochrony przeciwpożarowej i pożarnictwa podsumowują ten okres.

Przegląd obiektów Wspólnej Historycznej Przestrzeni Kulturowej: Industrializacja

* *miejsca pamięci poświęcone kilku tematom pamięci*

Nazwa, lokalizacja	Krótki opis	Oferta
Willa Wagenera Kostrzyn, Kostrzyn nad Odrą (PL)	Była willa fabrykancka rodziny Wagener (Fortschritt Landmaschinen AG; fabryka maszyn, kotłów parowych, wyrobów miedzianych Adolfa Wagenera w Cüstrin-Neustadt); jeden z niewielu zachowanych budynków po zdobyciu Kostrzyna w roku 1945; była siedziba urzędu miasta Kostrzyn nad Odrą	Od roku 2021 informacja turystyczna i centrum komunikacji i spotkań na temat historii regionalnej kultury przemysłowej.
Dworzec kolejowy Kostrzyn nad Odrą (PL)	Historyczny dworzec kolejowy Cüstrin został wzniesiony w latach 1872-74 i jako jeden z nielicznych budynków miasta nie został zniszczony w roku 1945. Jest to jeden z dwóch dworców w Polsce, na których 2 tory krzyżują się na różnych poziomach.	Dworzec kolejowy
Wiatrak koźłowy Wilhelmsaue, Letschin- Wilhelmsaue	Zabytek techniki, ostatni zachowany na terenie Kotliny Freienwaldzkiej wiatrak koźłowy, wzniesiony w roku 1880, użytkowany do roku 1964	Zwiedzanie po uprzednim zgłoszeniu
Młyn wodny Worin, Vierlinden-Worin	Zabytek techniki, jeden z niewielu zachowanych młynów wodnych w Brandenburgii	
Pomnik Alberta Mahlera Wriezen	Pomnik burmistrza Wriezen Alberta Mahlera, który założył w roku 1855 ochotniczą straż pożarną we Wriezen, pierwszą w Brandenburgii. Uznawany jest tym samym za założyciela ochrony przeciwpożarowej w Brandenburgii.	Pomnik z tablicą
Miejsce pamięci Albrechta Daniela Thaer, Reichenow-Möglin *	Wystawa informuje o życiu i dokonaniach medyka, męża stanu i agronoma Albrechta Daniela Thaera (1752–1828). Thaer przygotował grunt pod szeroko zakrojone reformy w celu industrializacji rolnictwa Królestwa Prus. W roku 1806 założył Rolniczy Zakład Naukowy w dobrach rycerskich Möglin (od roku 1819 Akademia Królewska)	Pawilon wystawienniczy w pobliżu parku dworskiego Möglin i wystawa w kościele wiejskim, grób Thaera z popiersiem w parku dworskim
Schweizerhaus Seelow	Pełna zwrotów historia od lokalu dla wycieczkowiczów po wzorcowe gospodarstwo rolne, miejsce spotkań artystycznej elity Republiki Weimarskiej aż do dzisiejszego miejsca z bogatą historią. Berliński bankier Hugo Simon kupił w roku 1919 Schweizerhaus wraz z towarzyszącym budynkiem i stworzył tu wzorcowy majątek rolny. W roku 1933 Simon musiał opuścić Niemcy. Po roku 1949 majątek został upaństwowiony, a gospodarstwo ogrodnicze prowadzone było dalej aż do lat 90-tych XX wieku. Miasto Seelow nabyło majątek i prowadzi dalej obiekt i park razem ze stowarzyszeniem "Heimatverein Schweizerhaus-Seelow e.V."	Dokumentacja historycznego rozwoju majątku, kawiarnia ze zbiorem filizanek, różnego rodzaju oprowadzania i wystawy, imprezy kulturalne

Muzeum Miejskie w Eisenhüttenstadt i jego oddział Muzeum Techniki i Pożarnictwa	Zbór Muzeum Techniki i Pożarnictwa został zgromadzony z inicjatywy zaangażowanych strażaków z Fürstenberg, którzy bezpośrednio po zakończeniu drugiej wojny światowej zachowali świadectwa materialne historii pożarnictwa.	Wystawa stała prezentuje eksponaty gaśnicze z XVI-XX wieku, pojazdy pożarnicze z imponującymi drabinami.
Julius Pintsch AG - Pionierzy światła (VEB Gaselan), Pintschviertel Fürstenwalde *	Otwarty w roku 1872 zakład produkujący gazomierze i reduktory gazu. Od roku 1936 zakłady zbrojeniowe zatrudniające 12 000 pracowników, w tym licznych robotników przymusowych i jeńców wojennych. Po drugiej wojnie światowej zakłady zostały rozebrane. Na dawnym terenie fabryki powstał państwowy zakład Gaselan, późniejsze zakłady VEB Chemie- und Tankanlagenbau Fürstenwalde. Po roku 1989 kombinat został podzielony na różnego rodzaju zakłady. W roku 1998 zmiana nazwy na Chemie- und Tankanlagenbau Reuther.	Na terenie zakładu w dzielnicy Pintschviertel Fürstenwalde znajdują się do dziś zabytkowe budynki.
Fürstenwaldzkie Muzeum Browarnictwa w Starym Ratuszu	Muzeum informuje o regionalnej historii browarnictwa i najważniejszych dostawcach (bednarzach, garncarzach, cynkarzach). Oferta muzealna na temat uprawy chmielu, rolnictwa i fürstenwaldzkich młynów.	Muzeum browarnictwa z interaktywną historią warzenia piwa (stacje wideo i audio), Orowadzanie, degustacje, prezentacje
Muzeum Kolejnictwa Letschin	Stowarzyszenie Kolejowe Letschin e.V.: Technika bezpieczeństwa kolei i maszyny rolnicze z XIX i XX wieku, kształtowanie błot odrzańskich przez kolej i rolnictwo	Zwiedzanie z przewodnikiem, pokazy, obok techniki sygnalizacyjnej kolei i mundurów prezentowane są modele kolejowe i maszyny rolnicze
Muzeum Lubuskie W Gorzowie Wielkopolskim*	Muzeum Lubuskie w willi Schröderów (1903) należącej w przeszłości do gorzowskiego właściciela fabryki kabli Gustawa Schrödera, historia osadnictwa i rozwoju miasta oraz regionu lubuskiego	Muzeum, zwiedzanie z przewodnikiem, historyczne festyny, ścieżka dendrologiczna w parku należącym do willi
Muzeum Wsi	Historia rolnictwa i osadnictwa	Wystawa w byłym
Friedrichsaue – historia rolnictwa, Zechin, gmina Golzow	od Królewskiej Pruskiej Domeny Państwowej Friedrichsaue aż do czasów kolektywizacji i utworzenia Friedrichsauer LPG z pokazowymi procesami przeciwko nowym rolnikom, w byłym domu kultury Friedrichsaue	Dom Kultury Friedrichsaue z imponującym zbiorem sprzętu rolniczego z różnych epok
Pieca Wapienne we Wriezen	Zbudowany w roku 1860 wapiennik we Wriezen należy do symboli miasta. Do roku 1926 wypalano tu wapień z Rüdersdorf produkując wapno palone.	Zabytek techniki, Festyn Portowy, zawody wioślarskie i wyścig kaczek, piwo z pieca wapiennego
Kanał Fryderyka Wilhelma, Groß Lindow *	W latach 1662-1668 powstała jedna z pierwszych sztucznych dróg wodnych Niemiec - kanał Friedricha Wilhelma, łączący Odrę ze Sprewą. Został on nazwany imieniem brandenburskiego elektora Fryderyka Wilhelma i w jego obecności kanał otwarto. Aż do powstania Kanału Odra-Sprewa w roku 1891 Kanał Fryderyka Wilhelma był główną arterią handlu pomiędzy Wrocławiem, Berlinem i Hamburgiem.	Rejsy wzdłuż zabytkowego, historycznego kanału Wśród rajskiej przyrody Groß Lindow, spacer wzdłuż kanału, zwiedzanie z przewodnikiem, bogactwo gatunków zwierząt i roślin
Kanał Odra-Sprewa	Zbudowany w latach 1886-91 przez Prusy, obejmuje starsze odcinki np. Kanał Fryderyka Wilhema*	Śluzę jako „zabytki techniki”, centrum informacyjne

	<ul style="list-style-type: none"> • Kamień upamiętniający zbudowanie w latach 1887-90 odcinka kanału przez Gosener Heide • Śluza Wernsdorfer Schleuse, uruchomiona w roku 1891 jako śluza jednokomorowa, a później rozbudowana • Śluza Kersdorder Schleuse* z centrum informacyjnym • Śluza Fürstenwalde • Port śródlądowy Eisenhüttenstadt 	Śluza Kersdorfer Schleuse
Port Kultury Groß Neuendorf	Zabytkowy zespół wokół wieży załadunkowej na środkowej Odrze, kawiarnia z wystawą w wieży, historyczne wagony kolejowe z możliwością nocowania oraz najbardziej na wschód wysunięty teatr w Niemczech, galeria sztuki, skatepark, wypożyczalnia rowerów bezpośrednio przy szlaku rowerowym Odra-Nysa, mieszkania wakacyjne, most przeładunkowy jako punkt widokowy, hotel i restauracja w byłej maszynowni	Kawiarnia, teatr, galeria sztuki, wystawa, rejsy czarterowe po Odrze, noclegi, restauracja, oferty aktywnego wypoczynku
Muzeum kowalstwa i szewstwa, Groß Neuendorf	W kuźni mistrzowie kowalstwa uprawiali swój zawód od pięciu pokoleń. Do roku 1960 kuźnia była czynna i została zamknięta dopiero w ramach „przymusowej kolektywizacji”.	Wystawa „Historia na wyciągnięcie ręki” z obiektami dotyczącymi kowalstwa i historycznymi przedmiotami codziennego użytku do dotknięcia i wypróbowania.
Muzeum Rolnictwa Groß Neuendorf	Część zespołu „Port Kultury Groß Neuendorf”, z wieżą załadunkową, wystawą, kawiarnią, teatrem w wagonie, przystanią, galerią, muzeum kowalstwa, muzeum szewstwa	Wystawa historycznych maszyn rolniczych, oprowadzanie
Wyspa na Odrze Küstrin-Kietz *	Z uwagi na skrzyżowanie ważnych dróg i zbudowanej w roku 1857 Kolei Wschodniej z dworcem Küstrin Stare Miasto (na wyspie odrzańskiej), miasto garnizonowe przeżyło boom przemysłowy. Powstały fabryki maszyn, odlewnie żelaza, fabryka celulozy, tartak parowy, cegielnie i browary.	Rezerwat przyrody, ruiny byłych pruskich koszarów artyleryjskich naprzeciwko Twierdzy Kostrzyn
Park muzealny i dom kultury Rüdersdorf	Historia i kultura wydobywania wapienia w Rüdersdorf i jego znaczenie dla rozwoju Berlina. Zespół historycznej kopalni wapienia jest istotnym pomnikiem przemysłu w dziedzinie produkcji materiałów budowlanych. Ukończony w roku 1956 neoklasycystyczny dom kultury przy Kalkberger Platz mieści scenę teatralną i podium dla orkiestry. Miejsce sztuki, kultury, wielkie bale, sympozja, konferencje.	Aktywne wydobywanie wapienia w akcji, górnictwo, historia przemysłu i kultura
Zabytek techniki były most kolejowy Bienenwerder	Most kolejowy Bienenwerder został wyremontowany po dziesięcioleciach wyłączenia z ruchu i został w roku 2021 dopuszczony dla ruchu rowerowego. Łączy on polskie Siekierki (Zäckerick) z niemiecką stroną błot odrzańskich. (Projekt polsko-niemiecki)	Były most kolejowy na Odrze
Pomnik i wystawa na temat upadku samolotu litewskich pilotów przemierzających Atlantyk w roku 1933,	17 lipca 1933 dwóch litewskich pilotów Steponas Darius i Stasys Girenas zginęło podczas próby pierwszego przelotu no-stop przez Atlantyk z Nowego Jorku do Kowna (Litwa); Pomnik w kształcie Krzyża Witolda Wielkiego odsłonięty 17 lipca 1936 r.	Wystawa i pomnik upamiętniający litewskich bohaterów narodowych.

Pszczelnik (nieco poza obszarem wsparcia)		
Cegielnia Altgietzen	Cegielnia Altgietzen należała w latach 1871-1920 do Wilhelma Fritze, który około roku 1878 zlecił budowę w niej pieca pierścieniowego systemu Hoffmanna. Po zniszczeniach drugiej wojny światowej i odbudowie produkcja była kontynuowana od 1947 roku do lat 80-tych XX wieku.	Stowarzyszenie Förderverein Hoffmannscher Ringofen 1878 Altgietzen e.V., wystawy, zwiedzanie z przewodnikiem z informacjami na temat produkcji cegieł
Królewska Huta w Vietz (Witnica)	Vietz, 1753 – 1842 królewska huta z dwoma wielkimi piecami, która na początku produkowała głównie <i>działa</i> . Od roku 1855 odlewnia żelaza i fabryka maszyn. Także fabryka pończoch i tkalnia oraz połączenie z Koleją Wschodnia - industrializacja	Wystawa muzeum regionalne Willa "Żółty Pałacyk", Park Drogowskazów w Witnicy,
Fabryka Sztuki Fürstenwalde „Fabrik-Bischofsburg-Komplex“, Plac katedralny w Fürstenwalde *	Byłe budynki fabryczne na terenie dawnego zamku dynastii askańskiej, który został przebudowany w XIV/ XV wieku na pałac. W wieku XVIII pałac, z wyjątkiem północnego skrzydła, został zburzony. W wieku XIX mieściły się w nim słodownia i fabryka margaryny. W czasach NRD znajdowały się w budynku magazyny i biura państwowej hurtowni.	Centrum kultury, fabryka kultury i biblioteka miejska. W pałacu biskupim prowadzona jest działalność gastronomiczna. Fabryka kultury wnosi życie i wspiera wymianę kulturalną w Fürstenwalde.
Muzeum Pogody w Lindenberg/ „Pruskie królewskie obserwatorium aeronautyczne”	Jedynie w Niemczech muzeum meteorologii i aerologii pokazuje rzadkie skarby z ponad 100 lat historii badań nad pogodą. Założone w roku 1905 przez Richarda Aßmanna jako „Pruskie królewskie obserwatorium aeronautyczne”, duże znaczenie dla rozwoju lotnictwa i badań wyższych warstw atmosfery.	Miejsce z tradycjami w aerologii z historycznymi meteorologicznymi instrumentami pomiarowymi, radiosondami i latawcami. Te ostatnie prezentowane są w hali balonowej nr 2 Muzeum Pogody i świadczą o ponad 100-letniej historii technik pomiarów na wysokościach, nowoczesne warsztaty edukacyjne
Wiadukt Lindenberger	Długi na około 95 metrów, czterołukowy, kamienny wiadukt na zachód od dworca w Lindenberg. Wiadukt rozpięty jest nad głębokim na 25 metrów wąwozem w dolinie Blabbergraben. Został zbudowany w 1898 roku, zniszczony podczas drugiej wojny światowej, a w roku 1949 odbudowany. Od roku 2014 zabytek architektury.	Zabytek architektury
Wiadukt w Łagowie (PL)	Historyczny wiadukt kolejowy w Łagowie został zbudowany w roku 1909 na odcinku Toporów - Międzyrzecze. Do budowy wysokiego na 40 metrów wiaduktu wykorzystano cegły i granit.	Zabytek techniki województwa Lubuskiego Punkt widokowy na Łagów
Młyn przemysłowy w Słońsku (PL)	Historyczny młyn z XIX/ XX wieku. Prawdziwy klejnot dla znawców i pasjonatów tematu. Bardzo dobrze zachowane wnętrze.	Powinien zostać udostępniony dla turystów.

Lubuskie Muzeum Browarnictwa w Witnicy (PL)	Prezentuje historię lubuskich browarów na terenie ostatniego działającego jeszcze browaru na polskiej Ziemi Lubuskiej; proces wytwarzania (warzenie i fermentacja), leżakowanie, filtrowanie, pasteryzacja i napełnianie)	Muzeum, imprezy, sklep, degustacje
Skansen Babimost (PL)	Muzeum prezentuje historyczne maszyny i urządzenia rolnicze z okolic Babimostu i Regionu Kozła.	Skansen, imprezy, kształcenie młodzieży

3.1.5 Miejsca pamięci o słynnych osobach z regionu

Opis: Region nad Odrą i Wartą jako miejsce życia lub pracy słynnych osób

Do kategorii tej należą miejsca pamięci o słynnych pisarzach, politykach, przedsiębiorcach i osobach, których działanie miało wpływ na historię, region i jego mieszkańców. Osoby te ożywiały region nad Odrą i Wartą w zupełnie różnych epokach i ustrojach.

Przegląd obiektów Wspólnej Historycznej Przestrzeni Kulturowej: słynne osoby

* *miejsca pamięci poświęcone kilku tematom pamięci*

Nazwa, lokalizacja	Krótki opis	Oferta
Miejsce pamięci o Walterze Rathenau - pałac Freienwalde*	Miejsce pamięci o Walterze Rathenau na górnej kondygnacji pałacu - byłej wdowiej siedziby letniej pruskiej królowej Luizy. Rathenau (minister spraw zagranicznych Rzeszy) zginął w zamachu zorganizowanym przez radykalnie prawicową organizację Consul.	Stała wystawa na temat historii pałacu Freienwalde oraz życia i twórczości przemysłowca, krytyka społecznego, pisarza i polityka Waltera Rathenau
Muzeum Heinricha Kleista we Frankfurcie nad Odrą w byłej szkole garnizonowej	Obszerna dokumentacja życia i twórczości Heinricha von Kleista i jego tła historyczno-literackiego. Ponadto: spuścizna poetów Ewalda Christiana i Franza Alexandra von Kleista, Caroline i Friedricha de la Motte Fouqué; kulturowe miejsce pamięci o znaczeniu krajowym, ujęte w Niebieskiej Księdze rządu RFN.	Wystawy, zwiedzanie z przewodnikiem różnorodny program kulturowy i edukacyjny, Szlak Kleista przez Frankfurt nad Odrą i Słubice (20 km szlak rowerowy i pieszy)
Pomnik Ewalda Christiana von Kleista Frankfurt n. Odrą	Niemiecki poeta, pruski oficer i wolnomularz, zmarł w roku 1759 w wyniku ran odniesionych podczas bitwy pod Kunowicami	Pomnik w parku Gertrudy, odsłonięty w roku 1780 jako pierwszy niemiecki pomnik poety, a także pomnik wnuka jego brata Heinricha von Kleista w parku, szlak Kleista
Muzeum Adelberta von Chamisso w Kunersdorfer Musenhof	Muzeum prezentuje ekspozycję o życiu i twórczości niemiecko-francuskiego poety i przyrodnika Adelberta von Chamisso, który bawił w pałacu w Cunersdorf jako gość Henriette Charlotte i Petera Alexandra von Itzenplitz. Muzeum otacza ogród o powierzchni prawie 9 000 m ² ze starodrzewem i licznymi dziełami brandenburskich i berlińskich rzeźbiarzy.	Muzeum, kawiarnia literacka, ogród
Ławeczka Nelly, Gorzów Wielkopolski Naprzeciwko katedry	Postać Nelly z powieści Christy Wolf "Wzorce dzieciństwa" prowadzi do byłego Landsberg	Pomnik

	an der Warthe we wspomnieniach niemieckiej pisarki.	
Willa Gustawa Schrödera Muzeum Lubuskie Gorzów Wielkopolski *	Muzeum Lubuskie w willi Schrödera (1903) gorzowskiego właściciela fabryki kabli Gustawa Schrödera. Historia osadnictwa i rozwoju miasta oraz regionu lubuskiego	Muzeum, zwiedzanie z przewodnikiem, historyczne festyny, ścieżka dendrologiczna w parku należącym do willi
Pałac Neuhardenberg *	Reformy Steina i Hardenberga - szeroko zakrojone reformy pruskie od roku 1807/ spisek 20 lipca 1944/ socjalistyczna wzorcowa wieś Marxwalde/ Zamknięte posiedzenia rządu RFN w roku 2003 i 2004	Zdjęcia, teksty, dokumenty i rzeźby pokazują na stałej wystawie pałacu Neuhardenberg niezwykle burzliwą historię obiektu, rodziny von Hardenberg i małej miejscowości w Marchii Brandenburskiej.
Miejsce pamięci Albrechta Daniela Thaer, Reichenow-Möglin *	Wystawa informuje o życiu i dokonaniach medyka, męża stanu i agronoma Albrechta Daniela Thaera (1752–1828).	Pawilon wystawienniczy w pobliżu parku dworskiego Möglin i wystawa w kościele wiejskim, grób Thaera z popiersiem w parku dworskim
Pomnik Nobutsugu Koenuma, Wriezen	Japoński lekarz Nobutsugu Koyenuma walczył podczas fali migracji po zakończeniu drugiej wojny światowej w 1945 roku ze śmiertelnymi epidemiami w szpitalu Wriezen. W roku 1946 zmarł tam na tyfus i został pochowany na miejscowym cmentarzu. Za zasługi przyznano mu pośmiertnie dnia 3 lipca 1994 tytuł honorowego obywatela miasta.	Pomnik na Schützenplatz, grób i pośmiertne uhonorowanie we Wriezen
Feldmarszałek Georg von Derfflinger, Gusow	Feldmarszałek wojny trzydziestoletniej, zwany również twórcą armii brandenburskiej. Posiadał w Marchii Brandenburskiej 6 (Gusow, Platkow, Wulkow, Klessin), a w Prusach Wschodnich 14 dóbr rycerskich oraz domy w Królewcu i Berlinie. Od 1682 gubernator twierdzy Kostrzyn. Na swą siedzibę na schyłek życia wybrał Gusow. Fontane poświęcił mu w swoich „Wędrówkach” cały rozdział. Epitafium Derfflingera znajduje się dziś w kościele w Gusow.	Epitafium Derfflingera na cześć Feldmarszałka w miejscowym kościele Gusow
Hans Hermann von Katte	Pruski podporucznik, rycerz zakonu joannitów i syn feldmarszałka Hans Heinrich von Katte, został stracony na osobisty rozkaz Fryderyk I w roku 1730 w twierdzy Küstrin na oczach Fryderyka II. Został pochowany w rodzinnym grobowcu w gminie Wust (Elbe-Havel-Land).	Tablica pamiątkowa w miejscu jego stracenia oraz Muzeum Twierdzy Kostrzyn przypominają o przyjacielu z młodości Fryderyka II.
Pomnik Klabunda W Krośnie Odrzańskim	Brązowa postać urodzonego w Crossen an der Oder/ dziś Krośnie Odrzańskim poety siedzącego na ławce ze stosem książek.	Rzeźba z brązu i tablica pamiątkowa

3.1.6 Miejsca joannitów

Opis: Miejsca pamięci i atrakcje turystyczne związane z działalnością zakonu joannitów w regionie nad Odrą i Wartą.

Rycerski Zakon Szpitalników św. Jana Jerozolimskiego (joannici) to następcy prawni rozwiązanego w roku 1312 zakonu templariuszy. W roku 1382 powstał Baliwat Brandenburski jako samodzielna „regionalna gałąź” zakonu joannitów w centrum Sonnenburga (dzisiejszy Słońsk).

Pod rządami joannitów powstał zamek w Słońsku, a także inne zamki, siedziby i kościoły po obu stronach Odry, na przykład we Friedland, Łagowie, Świebodzinie czy Sulęcinie.

Działalność joannitów miała decydujący wpływ na rozwój regionu nad Odrą i Wartą. Po wojnie trzydziestoletniej zadbali oni o wprowadzenie nowego porządku i odbudowę. W XVIII wieku mieli znaczący udział w osuszaniu błot warciańskich i założyli około 40 nowych wsi i folwarków. Dawali pracę i przychody oraz dbali o pewną opiekę zdrowotną dla ludności.

Historia zakonu joannitów w regionie nad Odrą i Wartą jest pasjonująca i wielopłaszczyznowa, a w wielu miejscach można ją dobrze zaobserwować. Równoległy projekt pod przewodnictwem gminy Słońsk opracuje do roku 2023 nową markę turystyczną „Ślady joannitów” w regionie.

Przegląd obiektów Wspólnej Historycznej Przestrzeni Kulturowej: miejsca joannitów

* *miejsca pamięci poświęcone kilku tematom pamięci*

Nazwa, lokalizacja	Krótki opis	Oferta
Ruiny zamku joannitów Sonnenburg, Słońsk (PL)	Zakon joannitów ukształtował region jako właściciel miejscowości, dóbr ziemskich, zamków i pałaców. Zamek joannitów w Słońsku stanowi, w zespole z kościołem joannitów, jeden z najbardziej wyraźnych symboli działalności zakonu. Zamek zbudowany został z inicjatywy Jana Maurycego von Nassau-Siegen, jest po pożarze w roku 1975 obecnie ruiną.	Od roku 2019 ruiny zamku są w ramach transgranicznego projektu udostępniane do zwiedzania. Projekt obejmuje wystawę, Augmented Reality App i będzie elementem transgranicznego szlaku joannitów.
Kościół w Słońsku (PL)	Kościół zakonu wzniesiony został w latach 1475-1508 przez zakon joannitów, a w XVII wieku został częściowo przebudowany. Od roku 1550 członkowie zakonu byli tu pasowani na rycerzy. Imponująca wieża kościelna powstała w roku 1818 według projektu Karla Friedricha Schinkla. Godne uwagi są też piękne witraże z godłami 92 rycerzy poległych podczas pierwszej wojny światowej oraz renesansowy ołtarz z XVI wieku. Późnogotyckie freski z motywami roślinnymi na sklepieniu gwiazdzystym kościoła zostały w roku 1925 wiernie odrestaurowane.	Zwiedzenie, nabożeństwa
Dom Joannitów i Kościół św. Mikołaja Sulęcín (PL)	Zielenzig (obecnie Sulęcín) był od XIV do XIX wieku w posiadaniu zakonu joannitów. Do dzisiaj w herbie miasta widoczny jest krzyż joannitów.	Dom Joannitów przypomina zdjęciami i grafikami o czasie przed 1945 rokiem. Wieża kościoła zwieńczona jest krzyżem joannitów.
Zamek joannitów w Łagowie (PL)	Wzniesiony w XIV wieku zamek położony jest idyllicznie na półwyspie Jeziora Łagowskiego. Zamek zbudowany jest na prostokątnym planie i posiada narożną wieżę o wysokości 35 m. Wewnątrz znajduje się sala z gotyckim sklepieniem podpartym na jednym filarze i sala rycerska z barokowym kominkiem z roku 1740. Łagów był jedną z największych komandorii zakonu joannitów.	Restauracja i hotel
Ruiny zamku w Świebodzinie (zamek joannitów), mury obronne	Świebodzin razem z dobrami ziemskimi od roku 1228 był własnością joannitów, mury obronne i zamek wzniesione przez joannitów	Liczne ślady joannitów w mieście
Pałac Tamsel, Dąbroszyn	Pałac i park z XVII wieku, wzniesiony przez Hansa Adama von Schöninga (rycerz zakonu joannitów i komtur z Łagowa), przed bitwą pod Sarbinowem	Park i kościół

	<p>plądrowanie i zniszczenie przez oddziały rosyjskie, kościół św. Józefa stoi w parku, mauzoleum rodziny von Schönning w lewej nawie poprzecznej kościoła, krypta z XVI wieku rodziny von Schönbeck (lenników zakonu joannitów)</p>	
<p>Miasto joannitów i zamek Friedland (Dolne Łużyce)</p>	<p>Miasto zakonu Friedland i zamek (Streleburg) z 14 okolicznymi wsiami były od roku 1518 własnością mistrza zakonu joannitów Veita von Thümen. Wraz z sekularyzacją w roku 1866 własność przeszła na Królestwo Saksonii. Zamek Friedland jest partnerem Sulęcina w projekcie dotyczącym polsko-niemieckiego multimedialnego centrum informacji i spotkań oraz wspólnej historii joannitów. Wspólny projekt miast partnerskich Friedland i Sulęcina jest dofinansowany przez EUROREGION PRO EUROPA VIADRINA.</p>	<p>W ramach czterech do pięciu wystaw rocznie prezentowana będzie różnorodna oferta malarstwa, ceramiki, fotografii, sztuki eksperymentalnej oraz filmów na najróżniejsze tematy i na wysokim poziomie.</p>
<p>Komandoria Lietzen (zakon joannitów) Lietzen</p>	<p>Zabytkowy zespół komandorii Lietzen obejmuje obecnie kościół templariuszy (kościół joannitów), dwór i spichlerz (ok. 1280). Około roku 1312 własność przeszła na zakon joannitów. Wraz z pruską sekularyzacją w roku 1812 nastąpiło rozwiązanie zakonu. Komandoria przypadła koronie i została przekazana darowizną kanclerzowi stanu Karolowi Augustowi księciu von Hardenberg. Komandoria od roku 1993 jest ponownie własnością rodziny Hardenberg, została odzyskana po konfiskacie za udział w zamachu z 20 lipca 1944 i w ramach reformy rolnej w roku 1945.</p>	<p>kościół templariuszy, dwór i spichlerz z roku 1280 przeszły na własność prywatną hrabiego von Hardenberg, kościół otwarty codziennie</p>

3.1.7 Podsumowanie fazy 1: Wspólna Historyczna Przestrzeń Kulturowa

W transgranicznym regionie nad Odrą i Wartą udało się zidentyfikować wiele znaczących świadectw historii, miejsc i wydarzeń, które wyróżniają **region nad Odrą i Wartą jako szczególnie wartościową historyczną przestrzeń kulturową z unikalnymi cechami**. Osiągnięcia i wydarzenia epoki fryderycjańskiej są obecnie po obu stronach Odry oceniane i zachowywane jako wyjątkowy krajobraz, godna ochrony przestrzeń przyrodnicza i cenny obszary osadnictwa.

Dotychczas oba historyczne krajobrazy osuszonej doliny Odry i Warty nie prezentują się jeszcze jednolicie i synergicznie na całym pograniczu. Celem projektu Miejsca Pamięci jest bardziej ścisłe połączenie ograniczonych do danego terytorium polskich i niemieckich prezentacji historycznej przestrzeni kulturowej i tym samym sprawienie, że będzie ona mogła być lepiej dostępna i rozpoznawalna przez turystów.

Bardzo dobrym tego przykładem jest inicjatywa „Kotlina Freienwaldzka [Oderbruch] - ludzie tworzą krajobraz”, w ramach której 40 miejsc dziedzictwa kulturowego na terenie Kotliny Freienwaldzkiej połączyło siły, aby zaprezentować *„krajobraz kulturowy jako wyjątkowy w historii Europy przykład antropogenicznego ukształtowania krajobrazu”*. Na tej podstawie w roku 2022 Kotlina Freienwaldzka otrzymała jako pierwszy europejski krajobraz kulturowy znak Dziedzictwa Europejskiego EHL (European Heritage Label).

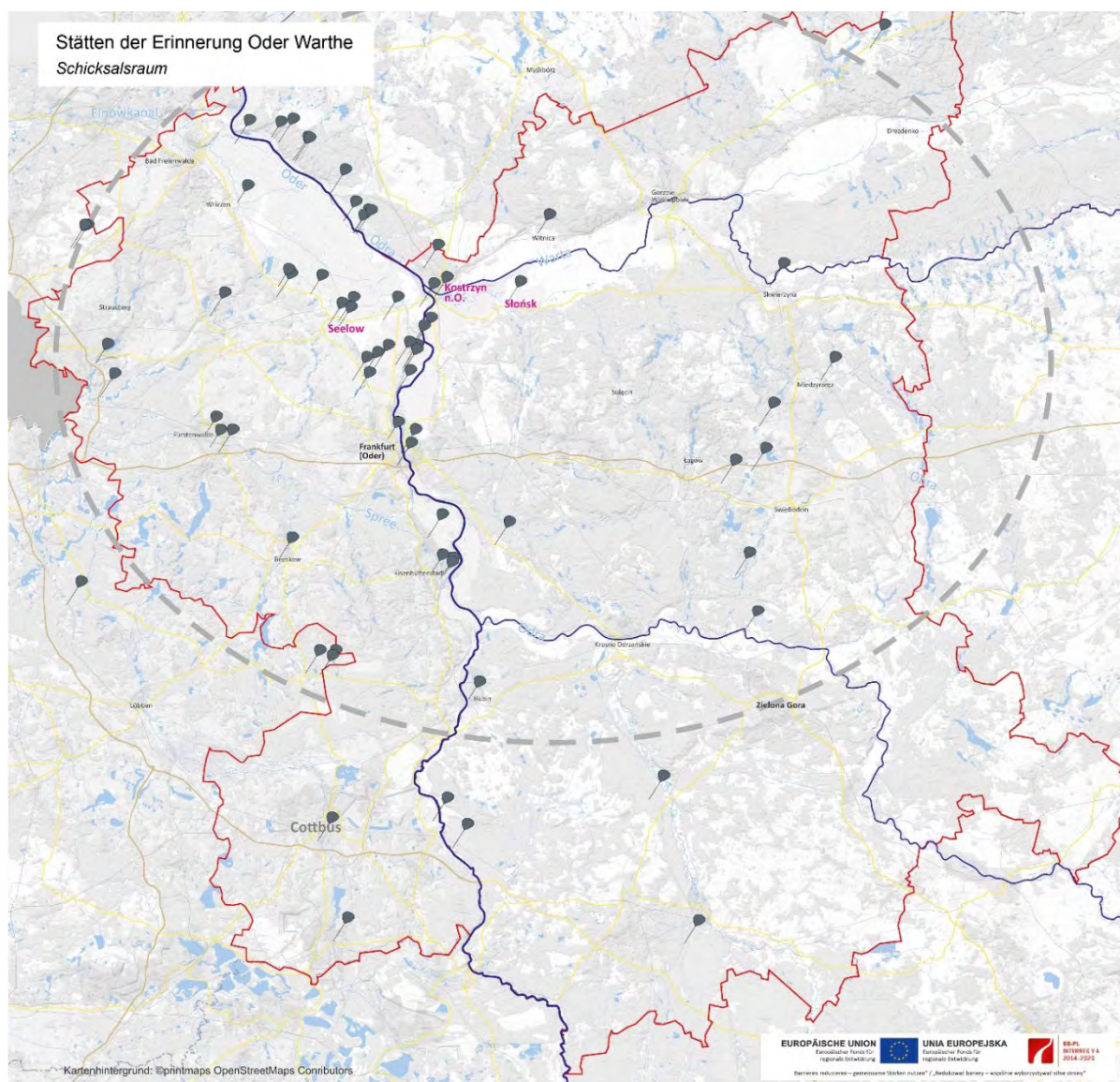
3.2. Faza 2: Przestrzeń Losu

Przestrzeń Losu obejmuje okres narodowego socjalizmu łącznie z okresem powojennym i nowym porządkiem od 1933 do mniej więcej 1947 roku w regionie nad Odrą i Wartą. 60-70% wszystkich zidentyfikowanych miejsc pamięci można przyporządkować do tej ważnej epoki.

Wyraźnie reprezentowane są miejsca związane z narodowym socjalizmem w obszarach „bezprawie i samowola”, „opór” oraz „pola bitewne”. W kwietniu 1945 roku na Wzgórzach Seelow toczyła się jedna z największych bitew Europy. Była ona częścią i początkiem bitwy o Berlin i tym samym jedną z ostatnich wielkich operacji wojskowych drugiej wojny światowej. Zagęszczenie śladów wojny jest w tym regionie bezprecedensowe.

Zwycięzcy nakreślili nowe mapy Europy Wschodniej i podzielili region wzdłuż Odry. Przesiedlenia i przymusowe migracje były tego następstwem. Zbrodniarze wojenni byli rozliczani, polityczni przeciwnicy prześladowani, setki tysięcy weteranów wojennych i jeńców wracało ze wschodu z przystankami w więzieniach, obozach przejściowych i specjalnych obozach NKWD na terenie regionu projektu.

Rysunek: Miejsca pamięci faza II Przestrzeń Losu (©ECCOFORT e.V.)

Dla epoki „Przestrzeni Losu” zidentyfikowano w sierpniu 2022 około 70 miejsc pamięci na obszarze projektu (patrz rysunek). Proces identyfikacji pozostaje otwarty, ponieważ w toku głębokiej kwerendy pojawić się mogą nowe pola tematyczne i lokalizacje.

3.2.1 Miejsca narodowego socjalizmu: Bezprawie i samowola

Opis: Miejsca reżimu narodowosocjalistycznego jako miejsca przestrogi i pamięci w regionie nad Odrą i Wartą.

Prześladowania, wyłączenia, praca przymusowa, eutanazja, obozy koncentracyjne i jenieckie bez przestrzegania konwencji genewskiej były źródłem cierpień nie do zniesienia oraz niepojętego okrucieństwa. Również region nad Odrą i Wartą pokryty był siecią miejsc służących nazistowskiemu systemowi.

Miejsca pamięci i ekspozycje w miejscach wydarzeń historycznych, jak Muzeum Martyrologii w Słońsku, wnoszą ważny wkład w pracę nad pamięcią o zbrodniach tej epoki z dokumentacją, relacjami świadków i imprezami upamiętniającymi i przestrzegającymi.

Przegląd obiektów Przestrzeni Losu: narodowy socjalizm

* miejsca pamięci poświęcone kilku tematom pamięci

Nazwa, lokalizacja	Krótki opis	Oferta
Słońsk - Muzeum Martyrologii Sonnenburg/ cmentarz i tablica pamiątkowa Słońsk	1832/33 więzienie - Królewsko-Pruski Zakład Karny, od roku 1933 »państwowy obóz koncentracyjny« berlińskiej policji. Od roku 1934 ponownie więzienie dla przestępców, więźniów politycznych, dezertersów, robotników przymusowych i wielu członków ruchu oporu z okupowanych państw europejskich. W masakrze przeprowadzonej przez SS w nocy z 30 na 31 stycznia 1945 roku zginęło 841 więźniów.	Miejsce pamięci i muzeum, wystawy, warsztaty, uroczystości upamiętniające ofiary, wymiana młodzieży
Miejsce dokumentacji KZ Lieberose/ Radziecki obóz specjalny nr 6 Jamlitz * (Nieco poza obszarem wsparcia)	W roku 1943 obóz zewnętrzny KZ Sachsenhausen służący do budowy poligonu SS, od lata 1944 węgierscy Żydzi z Auschwitz - udział żydowskich więźniów 90%. Podczas likwidacji obozu w lutym 1945 roku mord 1342 więźniów, marsz śmierci do Sachsenhausen dla pozostałych przy życiu, od zakończenia wojny Radziecki Obóz Specjalny nr 6.	Centrum dokumentacji upamiętnia od roku 2003 oba obozy (Lieberose i Jamlitz) dwoma publicznie dostępnymi wystawami na wolnym powietrzu. Zwiedzanie z przewodnikiem na zamówienie
Muzeum Viadrina miejsce pamięci i dokumentacji „ofiary reżimu politycznego“ Frankfurt nad Odrą *	Informuje w miejscu tych wydarzeń o historii politycznych prześladowań w czasie narodowego socjalizmu, podczas okupacji radzieckiej i w czasie NRD	Wystawy, oprowadzanie, świadkowie historii, biblioteka
Kamienie pamiątkowe upamiętniające więźniów KZ- Außenlager Wulkow	W lesie pomiędzy miejscowościami Hermersdorf i Wulkow oraz między Wulkow i Neuhardenberg stworzono podczas drugiej wojny światowej dwa KZ- Außenlager. Obozy znajdowały się po obu stronach drogi Wulkow-Neuhardenberg w sosnowym lesie.	Kamień pamiątkowy pomiędzy Wulkow i Neuhardenberg zaraz za tablicą przy wyjeździe z miejscowości po lewej stronie. Zwiedzanie z przewodnikiem na zamówienie

omnik ofiar eutanazji Międzyrzecz-Obrzyce (PL)	Kompleks szpitalny Meseritz-Obrawalde - jedno z wielu centrów wybranych przez nazistów do realizacji eutanazji. W latach 1942-1945 tysiące osób chorych i niepełnosprawnych były tam transportowane i systematycznie zabijane.	Izba pamięci w szpitalu, pamiątkowy kamień, groby ofiar eutanazji realizowanej przez nazistów w latach 1939-1945
Stalag IIIB Eisenhüttenstadt-Fürstenberg nad Odrą	Stalag M III-B: drugi co do wielkości obóz jeniecki drugiej wojny światowej w Brandenburgii. Obóz zaprojektowany został dla maksymalnie 10 000 jeńców, a okresowo więziono tu jednocześnie nawet 44 000 jeńców z 11 różnych państw.	Wystawa w Muzeum Miejskim Eisenhüttenstadt
Radzieckie pomniki Eisenhüttenstadt *	Ponad 4 000 ofiar w 2 masowych grobach, ofiary nieludzkich warunków i pracy przymusowej w obozie jenieckim Stalag M IIIB z lat 1939-45. Po wojnie w Eisenhüttenstadt na obu grobach (Platz des Gedenkens i Roßplatz Sowjetische) założono cmentarze honorowe, a w roku 1948 odsłonięto na nich pomniki. Napis na pomniku radzieckim nazywa zmarłych poległymi. Obozy jenieckie i ich ofiary nie były tematem w przestrzeni publicznej.	Zwiedzanie z przewodnikiem na zamówienie (za pośrednictwem Muzeum Miejskiego w Eisenhüttenstadt)
Mogiły wojenne Stalag IIIC Alt-Drewitz, Kostrzyn nad Odrą, Stare Drzewice	Stalag III C: 1939-45 obóz jeniecki z nawet 70.000 więźniami kierowanymi do pracy przymusowej w okolicy Kostrzyna.	Mogiły wojenne, kamień pamiątkowy, tablica informacyjna
Oflag III B Tiborlager w Ciborzu (PL)	Tereny garnizonu Wehrmachtu z koszarami, poligonem i strzelnicą na terenie ok. 200 ha, koszar dla 5000 osób ukończone w roku 1937, ponad 100 budowli. Podczas drugiej wojny światowej obóz jeniecki dla oficerów (Oflag IIIB), następnie szpital oraz ośrodek rekonwalescencji dla rannych żołnierzy, po zakończeniu wojny wykorzystywany przez oddziały radzieckie, obecnie kompleks szpitalny	Były kompleks koszarowy, szpital
Muzeum Oflagu II C Woldenberg w Dobiegniewie (PL)	Baraki, w tym drzwi aresztu obozowego, nagrobki z cmentarza obozowego, prawa strona ołtarza obozowej kaplicy - relief autorstwa prof. dr. Stanisława Horno-Popławskiego	Muzeum z ekspozycją stałą i wystawami czasowymi, oprowadzanie
Pomnik ofiar wojny przy Moście Europejskim koło Siekierok	Po stronie polskiej bezpośrednio przy moście znajduje się pomnik ofiar wojny. Most na Odrze został w roku 2022 udostępniony dla transgranicznego ruchu rowerowego.	Pomnik
Pomnik czołg w Lubrzy (PL)	Na rynku w Lubrzy zwiedzać można lekki czołg pływający PT-76 ustawiony jako pomnik poległych w drugiej wojnie światowej.	Pomnik
Więzienie i obóz pracy Rüdersdorf *	Obóz pracy na terenie cementowni Rüdersdorf, wykorzystywany przez nazistów w latach 1933-45 jako więzienie, wykorzystywane dalej przez NDR do roku 1989 razem z obozem pracy. Rüdersdorf budził strach z uwagi na możliwe ciężkie skutki dla zdrowia. Wszyscy więźniowie musieli przymusowo pracować.	Muzeum
Stalag Luft III C Żagan (PL)	Muzeum martyrologii alianckich jeńców wojennych, znanych z historii ucieczki upamiętnionej w filmie „Wielka ucieczka”.	Muzeum, oprowadzanie
Cmentarz Frankfurt - Guldendorf	Cmentarz honorowy jeńców wojennych i pracowników przymusowych wielu narodowości, wykorzystywanych np. przy budowie autostrady.	Kamień pamiątkowy ku czci ofiar pracy przymusowej.

3.2.2 Miejsca oporu

Opis: Miejsca oporu przeciwko reżimowi nazistowskiemu

Miejsca oporu dokumentują opór przeciwko dehumanizującemu i podżegającemu do wojny systemowi, szczególnie przeciwko narodowemu socjalizmowi i jego początkom.

Centrum pamięci i dokumentacji „Ofiary reżimu politycznego” Muzeum Viadrina we Frankfurcie nad Odrą informuje na przykład o tym, na jakie niebezpieczeństwa i opresje narażeni byli ludzie w Niemczech i innych europejskich państwach, gdy działali przeciwko bezprawiu. Tablice pamiątkowe i wystawy przypominają o odwadze członków ruchu oporu w regionie nad Odrą i Wartą.

Przegląd obiektów Przestrzeni Losu: Opór

* miejsca pamięci poświęcone kilku tematom pamięci

Nazwa, lokalizacja	Krótki opis	Oferta
Muzeum Viadrina i Centrum pamięci i dokumentacji „Ofiary reżimu politycznego” Frankfurt nad Odrą *	Informuje w miejscu tych wydarzeń o historii politycznych prześladowań w czasie narodowego socjalizmu, podczas okupacji radzieckiej i w czasie NRD	Wystawy, oprowadzanie, świadkowie historii, biblioteka
Pałac Neuhardenberg *	Stała ekspozycja pałacu Neuhardenberg prezentuje niezwykle burzliwą historię pałacu, rodziny von Hardenberg i małej miejscowości w Marchii Brandenburskiej, w tym genezę zamachu na Hitlera 20 lipca 1944 roku.	Wystawa, oprowadzanie po pałacu, park, radziecki pomnik wojenny
Pomnik ofiar wojny na cmentarzu Waldsieversdorf	Oficer sztabu generalnego Hans-Aleksander von Voß brał udział w zawiązywaniu oporu w wojsku. Zaplanowane z jego udziałem zamachy na Hitlera w 1941 i 1943 roku nie doszły do skutku. Po niepowodzeniu zamachu 20 lipca 1944 jego związki ze spiskowcami nie były najpierw znane. Krótko przed aresztowaniem, 8 listopada 1944 roku zdecydował się na samobójstwo, by chronić rodzinę i przyjaciół.	kamień pamiątkowy z tablicami upamiętniające ofiary pierwszej i drugiej wojny światowej oraz Hansa-Aleksandra von Voß
Słońsk - Muzeum Martyrologii, cmentarz i tablica pamiątkowa w Słońsku	1832/33 więzienie - Królewsko-Pruski Zakład Karny, od roku 1933 »państwowy obóz koncentracyjny« berlińskiej policji, od roku 1934 ponownie więzienie dla przestępców, więźniów politycznych, dezertarów, robotników przymusowych i wielu członków ruchu oporu z okupowanych państw europejskich. W masakrze przeprowadzonej przez SS w nocy z 30 na 31 stycznia 1945 roku zginęło 841 więźniów.	Miejsce pamięci i muzeum, wystawy, warsztaty, imprezy upamiętniające ofiary, wymiana młodzieży

3.2.3 Miejsca drugiej wojny światowej

Opis: Miejsca działań wojennych i miejsca związane z ich ofiarami, bunkry i fortyfikacje, miejsca produkcji uzbrojenia w regionie projektu.

Okropieństwa wojny, blizny w krajobrazie pozostawione przez potężne budowle militarne (Umocniony Łuk Odry i Warty) i operacje wojenne, pozostałości prosperującego, profitującego z pracy przymusowej przemysłu zbrojeniowego oraz niezliczone groby oraz cmentarze wojenne różnych narodowości są dokumentowane w poniższych miejscach pamięci.

Stojąca u podstaw tej okrutnej wojny niemiecka machina wojenna przybliżana jest turystom w muzeach Międzyrzeckiego Rejonu Umocnionego za pomocą tematycznych wycieczek z przewodnikiem. Obiekty takie jak miejsca pamięci i muzeum Wzgórz Seelow oraz muzeum Twierdzy Kostrzyn w dzisiejszym Kostrzynie nad Odrą wyraźnie uwidaczniają śmiertelne i niszczące następstwa tej wojny. W miejscach pamięci jak pałac Klessin ciągle spoczywają ofiary zaciekłych walk nad Odrą i przenoszone są one na radzieckie, polskie i niemieckie cmentarze wojenne.

Przegląd obiektów Przestrzeni Losu: Miejsca drugiej wojny światowej

* miejsca pamięci poświęcone kilku tematom pamięci

Nazwa, lokalizacja	Krótki opis	Oferta
Muzeum Międzyrzeckiego Rejonu Uzbrojonego MRU	Muzeum i bunkry byłego niemieckiego Frontu Ufortyfikowanego Łuku Odry-Warty (Ostwall), linia bunkrów i umocnień na terenie pomiędzy Odrą i Wartą. Rozgałęzione podziemne obiekty obejmują dworce kolejowe, koszary, maszynownie i warsztaty.	Nowoczesne muzeum, rozgałęziony system bunkrów, zwiedzenie z przewodnikiem, noclegi, kemping, oferty dla grup, wystawa ciężkiego sprzętu wojskowego i broń
Radziecki pomnik i cmentarz wojskowy w Cybince	2 cmentarze dla ponad 4000 żołnierzy radzieckich, którzy polegli od lutego do maja 1945 na linii środkowej Odry.	Pomniki poległych żołnierzy radzieckich
Obelisk w Czelinie - narodowy pomnik pierwszego polskiego słupa granicznego z 1945 roku <i>(Nieczo poza obszarem wsparcia)</i>	6. Batalion Pontonowo-Mostowy ustawił w końcu lutego 1945 roku w tym miejscu pierwszy słup nowej polskiej granicy zachodniej na Odrze i Nysie Łużyckiej, po ustanowieniu nowego porządku w Europie na podstawie konferencji w Jałcie. Obelisk przypomina o tym wydarzeniu.	Polski pomnik narodowy
Skansen Fortyfikacyjny Czerwieńsk	Linia środkowej Odry była linią niemieckich umocnień wzdłuż północnego brzegu Odry obejmującą ok. 650 betonowych bunkrów. Została ona zaprojektowana jako południowe przedłużenie Frontu Ufortyfikowanego Łuku Odry-Warty. Odcinek między Brodami i Nietkowicami został w dużym stopniu zachowany	Skansen fortyfikacyjny Czerwieńsk, składający się z 6 bunkrów, wędrówki wzdłuż murów przeciwpowodziowych do mostu na Odrze w Nietkowicach
Twierdza Küstrin, Kostrzyn nad Odrą *	Stare Miasto i twierdza Küstrin zostały w styczniu 1945 podczas 4-tygodniowego bombardowania Armii Czerwonej prawie zupełnie zniszczone. Muzeum Twierdzy Kostrzyn w bastionie Filip informuje o burzliwej historii twierdzy i miasta Küstrin, Pompei nad Odrą.	Muzeum, skansen, oprowadzanie, „Pompeje nad Odrą”: były stare miasto z brukowanymi ulicami, chodnikami i wejściami do piwnic, na powierzchni ziemi nic więcej się nie zachowało.
Prywatne Muzeum Chwały Oręża Polskiego, Witnica	Prywatne muzeum polskiego oręża założone przez pułkownika Czesława Chmielewskiego, emerytowanego oficera 17. Pułki Piechoty Drugiej Armii Ludowego Wojska Polskiego. Płk Chmielewski zmarł w roku 2015, ale jego potomkowie kontynuują rodzinną tradycję.	Muzeum ze zbiorami historycznej broni, mundurów i wojskowych przedmiotów osobistego użytku polskich sił zbrojnych różnych epok.

Siekierkowski Cmentarz Wojenny w Starych Łysogórkach (nieco poza obszarem wsparcia)	Cmentarz wojenny oraz lapidarium żołnierzy Pierwszej Armii Wojska Polskiego. Od roku 1973 na cmentarzu pochowano 322 nieznanymi żołnierzy poległych w operacji berlińskiej.	
Muzeum Pamiątek 1. Armii Wojska Polskiego w Starych Łysogórkach (Nieco poza regionem wsparcia)	Muzeum Pamiątek powstało w celu upamiętnienia przekroczenia Odry przez armię polską i radziecką. Pomnik czołg oraz polski cmentarz wojenny znajdują się blisko siebie.	Wystawa, oprowadzanie
Pomnik i Muzeum Pamiątek Wojsk Inżynieryjnych 1. Armii Wojska Polskiego Gozdowice (Nieco poza regionem wsparcia)	Muzeum technicznych pamiątek po wojskach inżynieryjnych 1. Armii Wojska Polskiego w Gozdowicach. Budynek był siedzibą sztabu generała Jerzego Bordziłowskiego, szefa wojsk inżynieryjnych 1. Armii Wojska Polskiego oraz mjr Aleksandra Kofanowa, dowódcy 6. Batalionu Pontonowo-Mostowego. Wystawa obejmuje dokumenty, mapy, zdjęcia, mundury i modele wyposażenia (mostów pontonowych).	Oprowadzanie, coroczne wydarzenia z mszą świętą, składaniem wieńców i ceremoniałem wojskowym, wystawa na wolnym powietrzu itp. Amfibie i łodzie desantowe, barki.
Sanktuarium Siekierki (Nieco poza regionem wsparcia)	Kościół i polski cmentarz wojenny - lekko uszkodzony podczas wojny kościół został w roku 1957 zburzony. Nowo zbudowany w roku 1984 kościół jest obecnie miejscem upamiętnienia walk w Siekierkach w roku 1945, „polskiego Monte Cassino”, gdzie zginęły tysiące polskich żołnierzy. 2000 z nich spoczywa na cmentarzu wojennym w Siekierkach.	Procesje, nabożeństwa, Oprowadzanie, szlak turystyczny i pielgrzymkowa droga różańcowa.
Cmentarz miejski w Seelow z grobami wojennymi	Na cmentarzu miejskim spoczywa 649 poległych żołnierzy niemieckich, którzy w większości zginęli w okresie od stycznia do kwietnia 1945 podczas walk o wzgórze Seelow. Obiekt został wyremontowany przez miasto w roku 1990.	Groby wojenne
Muzeum Dworzec Seelow *	Były budynek dworca kolejowego, który w latach 2018-22 został przebudowany na muzeum regionalne. Warta zwiedzenia wystawa koncentruje się na szczególnie ciężkich dla społeczeństwa regionu latach 1933-1960.	Wystawy, oprowadzanie, imprezy.
Miejsce pamięci wzgórze Seelow	Miejsce pamięci o międzynarodowym znaczeniu, upamiętnia bitwę o wzgórze Seelow w roku 1945, w której poległo ok. 40 000 żołnierzy różnych narodowości. Cmentarz żołnierzy radzieckich z monumentalnym posągiem.	Muzeum, oprowadzanie, imprezy, wystawa sprzętu wojskowego na placu przed obiektem, miejsce pamięci z pomnikiem.
Wzgórze Reitwein	»Bunkier Żukowa« - drewniany schron bojowy/ bunkier słynnego marszałka Armii Czerwonej (nieдоступny z uwagi na stan budowlany)	Oprowadzanie, szlak pieszy
Kienitz (Letschin): Czołg-pomnik, pomnik ofiar wojny, Przyczółek mostowy - pomnik	Czołg-pomnik upamiętniający pierwszy przyczółek mostowy Armii Czerwonej po zachodniej stronie Odry zdobyty 31.01.1945 dzięki szybkiej przeprawie przez zamrzniętą jeszcze Odrę. Od roku 1970 wysłużony czołg T34 z zasobów armii NRD stoi na cokole w centrum miejscowości Kienitz. Bezpośrednio naprzeciwko niego znajduje się od roku 1999 pomnik ofiar drugiej wojny światowej wg. projektu Rolanda Rothera. W lokalizacji przyczółku kolejny pomnik z napisem.	Czołg-pomnik z tablicami informacyjnymi; Pomnik przyczółku mostowego oraz małe miejsce do odpoczynku przy szlaku rowerowym Odra-Nysa
Niemiecki cmentarz wojenny Wuhden	Niemiecki cmentarz wojenny Wuhden od roku 2014, do dziś pochówki ekshumowanych niemieckich żołnierzy, którzy zginęli w roku 1945 „kotle pod Klessin”.	Możliwe zwiedzenie, oprowadzanie na zamówienie

Radziecki cmentarz wojenny Groß Neuendorf	Pomniki i cmentarz 1 400 poległych żołnierzy radzieckich.	Pomnik i cmentarz wojenny
Cmentarz żołnierzy radzieckich Lebus	Pochowano tu prawie 5 000 żołnierzy poległych podczas drugiej wojny światowej. Główny w Brandenburgii cmentarz, na którym chowani są żołnierze Armii Czerwonej.	Cmentarz, pomnik
Cmentarz żołnierzy radzieckich Küstrin-Kietz	Miejsce wiecznego spoczynku 140 poległych w walkach wokół Küstrin-Kietz żołnierzy radzieckich.	Pomnik i płyty nagrobne
Cmentarz Cottbus	Radziecki cmentarz i miejsce pamięci ofiar drugiej wojny światowej z ok. 620 grobami.	Cmentarz i 2 pomniki
Cmentarz żołnierzy radzieckich Forst	Miejsce wiecznego spoczynku żołnierzy 1. Frontu Ukraińskiego poległych podczas forsowania Odry i Nisy. Forst poddał się 18 kwietnia 1945 roku. Front przesunął się na północny zachód i 4 dni później stoczył bitwę pod Halbe.	Cmentarz, pomnik
Cmentarz radziecki Spremberg	Spremberg został przez nazistów mimo beznadziejnej sytuacji ogłoszony twierdzą, o miasto toczyły się więc zacięte walki, a duże jego części zostały zniszczone. Dla setek poległych radzieckich żołnierzy krótko po wojnie urządzono cmentarz wojenny na wzgórzu Georgenberg, a następnie go zmodernizowano.	Cmentarz, pomnik, rzeźby pamiątkowe
Pomnik radziecki Platkow	pomnik 85 żołnierzy poległych pod koniec drugiej wojny światowej.	Pomnik
Radziecki pomnik i cmentarz Grünheide	Wysokie schody prowadzą do masywnego pomnika z czerwoną gwiazdą upamiętniającego poległych w okolicach Grünheide w ostatnich dniach wojny, w roku 1945 żołnierzy Armii Czerwonej.	Cmentarz, pomnik
Radziecki pomnik i cmentarz Besskow	Obiekt składa się z czterech rzędów grobów, każdy z 5 polami grobowymi, udekorowanymi małymi białymi obeliskami z czerwoną gwiazdą. Na środku główna droga prowadzi od wejścia do pomnika składającego się z dużego białego obelisku z czerwoną gwiazdą. Również pomnik	Cmentarz, pomnik
otaczają obeliski.	W każdym polu grobowym pochowanych jest kilkunastu zmarłych, łącznie w walkach pod Halbe poległo 370 żołnierzy.	
Teatr działań wojennych pałac Klessin, Podelzig	Pałac i majątek Klessin: ponad 7 tygodni działań wojennych w Klessin, do dziś nie wszystkie ofiary zostały ekshumowane. Na byłym polu bitwy powstaje wspólne miejsce pamięci dla radzieckich i niemieckich ofiar walk.	
Miejsce pamięci Neuküstrinchen, Oderaue	Dnia 17 kwietnia 1945 miejscowość Neuküstrinchen została wyzwolona przez polskie wojska. Operacja ta kosztowała życie ponad 100 polskich i niemieckich żołnierzy.	Pomnik i małe muzeum Stowarzyszenia Pamięci Neuküstrinchen.
Ruiny fabryki amunicji i materiałów wybuchowych Dynamit AG, Nowogród Bobrzański-Krzystkowie	W roku 1944 na zachód od miasta Krzystkowie uruchomiono obóz zewnętrzny KZ Groß-Rosen. Więźniarki obozu musiały pracować przymusowo w tej jednej z większych fabryk amunicji i materiałów wybuchowych. W styczniu 1945 roku fabryka była ewakuowana, a robotnice przymusowe popędzono w marszu śmierci do KZ Flossenbürg. Dziś jedynie ukryte częściowo w lesie ruiny i bunkry przypominają o tej historii. Na terenie ok. 500 hektarów zalesionego terenu znajduje się ok. 400 budowli i bunkrów.	Na życzenie oferowane jest oprowadzanie po terenie.

Ruiny fabryki materiałów wybuchowych Deutsche Sprengchemie GmbH	Wznoszone od roku 1938 zakłady ForstScheuno były jednymi z największych tego typu. Za produkcję odpowiedzialne było cywilnoprawne przedsiębiorstwo Deutsche Sprengchemie GmbH, które opłacane było przez Wehrmacht. Po ukończeniu budowy na terenie o powierzchni 550 hektarów znajdowało się 400 budowli (w tym bunkry), 80 km dróg oraz 36 km torów.	Na życzenie oferowane jest oprowadzanie po terenie.
Kamień pamiątkowy upamiętniający amerykańskiego radiooperatora Leslie C. Chaveta, Nowa Wioska	Kamień pamiątkowy ku czci Leslie C. Chaveta - radiooperatora zestrzelonego dnia 18 marca 1945 amerykańskiego bombowca B-17G. Zmarł we wsi Bucze, a jego grób znajduje się w Nowej Wiosce.	Kamień pamiątkowy
Grób amerykańskiego radiooperatora bombowca Leslie C. Chaveta	Leslie C. Chavet zginął dnia 18 marca 1945. We wsi Bucze znajduje się pomnik Chaveta i trzech innych członków załogi bombowca B-17G o numerze 43-38600. Katastrofa miała miejsce w pobliżu Grodziska. Pozostali członkowie załogi przeżyli wypadek.	Grób Leslie C. Chaveta na cmentarzu w Nowej Wsi, w pobliżu Lubrzy.
Muzeum Atena, Skwierzyna	Sprawne pojazdy wojskowe i ich wyposażenie oraz mundury z różnych epok i krajów.	Przejażdżki, oprowadzanie
Wieża radarowa Weesow (nieco poza regionem wsparcia)	Wieża radarowa wzniesiona na przełomie 1943/1944 roku jako część ośrodka doświadczalnego lądowych radarów lotniska Werneuchen	Własność prywatna, pod ochroną konserwatorską
Lotnisko Werneuchen (nieco poza regionem wsparcia) *	Z lotniska zbudowanego w roku 1937 jako szkoła dla pilotów myśliwców Wehrmachtu startowały od 1939 roku eskadry podczas kampanii wrześniowej, a od początku 1945 roku do walk przeciwko Armii Czerwonej nad Odrą. Werneuchen był także miejscem opracowania niemieckiego radaru. Po drugiej wojnie światowej do roku 1991 lotnisko użytkowane było przez armię radziecką. W latach 1951/52 i 1971 zostało gruntownie przebudowane (także jako bunkier i magazyn broni specjalnej).	Oprowadzanie na zamówienie, lotnisko sportowe, szkoła lotnicza
Kościół bez dachów	Bitwa o wzgórza Seelow w roku 1945 i walki nad Odrą pociągnęły za sobą nie tylko niezliczone ofiary w ludziach. Także kościoły w regionie mocno ucierpiały, gdyż stanowiły z daleka widoczne punkty orientacyjne w terenie. Część kościołów pozostawiono jako miejsca pamięci i przestrogi do dziś bez dachu. Niektóre z nich mają dodatkowo tablice pamiątkowe.	Mallnow, Hohenjesar, Niederjesar, Podelzig, Reitwein, Alt Tucheband, Carzig, Gubin

3.2.4 Okres powojenny i nowy porządek

Opis: Nowy porządek, przymusowe migracje, przesiedlenia, socjalistyczna reforma rolna, ekstremalna zima i powódź

Charakterystyczne dla okresu powojennego w regionie nad Odrą i Wartą były przymusowe migracje i przesiedleniem niemieckiej ludności z terenów na wschód od Odry, repolonizacją ludności pochodzenia polskiego i przesiedleniem polskich grup ludności na teren nad Odrą i Wartą. W toku przesunięcia granic Polski na zachód wśród nowych mieszkańców wysoki był udział polskich żołnierzy, przesiedleńców z byłych polskich terenów na wschodzie, tzw. repatriantów oraz przymusowo przesiedlanych Polaków pochodzenia ukraińskiego.

Elementem tego nowego ładu po zakończeniu wojny była również sieć specjalnych obozów NKWD w radzieckiej strefie okupacyjnej.

Tereny nad Odrą oraz miasto graniczne Frankfurt nad Odrą funkcjonowały jako wąskie gardło powrotu z zachodu jeńców wojennych i robotników przymusowych oraz ze wschodu jednoczesnej fali niemieckich uchodźców, przesiedleńców i „powracających do domu”, których zaopatrzenie i zakwaterowanie stanowiło wielkie wyzwanie dla regionu i jego mieszkańców.

Socjalistyczna reforma rolna doprowadziła do kolejnych wywłaszczeń i ogromnych zmian dla ludności wiejskiej.

Przegląd obiektów okresu powojennego i nowego porządku

* *miejsca pamięci poświęcone kilku tematom pamięci*

Nazwa, lokalizacja	Krótki opis	Oferta
Miejsce dokumentacji KZ Lieberose/ Radziecki obóz specjalny nr 6 Jamlitz *	We wrześniu 1945 roku w barakach byłego obozu koncentracyjnego Lieberose powstał obóz radzieckiej tajnej służby NKWD. 3400 niemieckich więźniów przybyło w marszu ze stworzonego najpierw we Frankfurcie nad Odrą obozu specjalnego nr 6. Łącznie liczba osadzonych wzrosła do 10 600 osób, do zamknięcia obozu w kwietniu 1947 co najmniej 3380 z nich straciło życie.	Centrum dokumentacji
Miejsce pamięci obozu specjalnego NKWD nr 5 Ketschendorf	Na terenie byłego osiedla Deka Niemieckich Zakładów Kablowych (później Pneumant) w Ketschendorf koło Fürstenwalde w okresie od maja 1945 do 1947 roku znajdował się denacyfikacyjny radziecki obóz specjalny nr 5. Osadzeni w nim byli Niemcy oraz członkowie armii Własowa („Rosyjskiej Armii Wyzwoleńczej”) uznawani za kolaborantów Niemców. Obóz upamiętnia wiele miejsc pamięci.	Miejsce upamiętnienia 4722 ofiar obozu; tablica pamiątkowa na kościele Marcina Lutra we Fürstenwalde; tablica pamiątkowa „Kazamaty GPU” Dr.-Wilhelm-Külz-Straße 7, Fürstenwalde; tablica pamiątkowa w kaplicy cmentarnej Ziltendorf
Miejsce pamięci obozu specjalnego nr 7 Weesow, (Nieco poza regionem wsparcia)	W maju 1945 roku założono w Weesow, na terenie 5 opuszczonych gospodarstw rolnych, radziecki obóz specjalny NKWD nr 7. Uwięziono tu w katastrofalnych warunkach i tłoku 8000 internowanych osób. W ciągu 4 miesięcy zmarło tu ok. 1500 osób. Zostali oni pochowani w masowych grobach w żwirowni. W sierpniu 1945 obóz został rozwiązany, a pozostałych przy życiu ok. 5000 osłabionych więźniów ruszyło w marszu do oddalonego o ok. 40 km obozu specjalnego w Sachsenhausen.	Miejsce pamięci, kamień pamiątkowy
Muzeum Viadrina miejsce pamięci i dokumentacji „ofiary reżimu politycznego”, Frankfurt nad Odrą *	Informuje w miejscu wydarzeń o historii prześladowań politycznych w czasach narodowego socjalizmu, pod okupacją radziecką oraz w okresie NRD.	Wystawy, oprowadzanie, świadkowie historii, biblioteka

<p>Koszary Horn (Polizeidirektion Ost) wystawa obóz przejściowy Frankfurt nad Odrą/Gronenfelde z pomnikiem pokoju</p>	<p>Pod koniec wojny i w kolejnych latach Frankfurt nad Odrą stał się gigantycznym miejscem przepływu ludności. Codziennie przejeżdżały przez miasto tysiące obywateli radzieckich, jeńców wojennych i byłych robotników przymusowych, którzy często przemocą repatriowani byli do Związku Radzieckiego. Wielu Niemców wywożono poza tym jako jeńców wojennych lub internowanych cywilów do radzieckich obozów. Ze wschodu przybywali przesiedleni Niemcy, zwolnieni z niewoli jeńcy wojenni oraz internowani cywile - mężczyźni, kobiety i dzieci. We Frankfurcie stworzono w tym celu niezliczone obozy i szpitale polowe.</p>	<p>„Witamy w ojczyźnie“ wystawa o powrocie jeńców wojennych i internowanych cywili poprzez obóz przejściowy Frankfurt nad Odrą 1945-1950 w Muzeum Viadrina; kamienie pamiątkowe w Gronenfelde i byłych koszarach Horn.</p>
<p>Pomnik Nobutsugu Koenuma, Wriezen</p>	<p>Japoński lekarz Nobutsugu Koyenuma walczył podczas fali migracji po zakończeniu drugiej wojny światowej w 1945 roku ze śmiertelnymi epidemiami w szpitalu Wriezen. W roku 1946 zmarł tam na tyfus i został pochowany na miejscowym cmentarzu.</p>	<p>Pomnik i grób we Wriezen</p>
<p>Dworzec kolejowy Seelow*</p>	<p>Były budynek dworca rozbudowany w roku 2022 do Muzeum Regionalnego, ukazuje w sugestywny sposób historię ludności regionu podczas szczególnie burzliwego okresu 1933-1960.</p>	<p>Muzeum, wydarzenia</p>
<p>Powódź na Odrze 22 marca 1947</p>	<p>Największa powódź na Odrze w XX wieku - koło Reitwein korona wału została przerwana w dwóch miejscach, zalanych zostało 60 000 hektarów ziemi, ok. 2/3 Kotliny Freienwaldzkiej, ponad 20 000 osób straciło swe domy. W Seelow stworzono centralny punkt recepcyjny dla uchodźców.</p>	<p><u>Reitwein</u>: Kamień pamiątkowy na wale przeciwpowodziowym <u>Bad Freienwalde</u>: Kamień pamiątkowy na głównym urzędzie pocztowym, wykłady <u>Seelow</u>: Tablica pamiątkowa, wystawy, wykłady</p>

3.2.5 Podsumowanie fazy 2: Przestrzeń Losu

Faza Przestrzeni Losu na trwale ukształtowała region nad Odrą i Wartą. Wydarzenia, szczególnie pod koniec drugiej wojny światowej, doprowadziły do **niezmiernie wysokiego zagęszczenia** miejsc pamięci, które w Europie znaleźć można w niewielu innych regionach. Jest to unikalna cecha regionu, jednak również bardzo ciężkie dziedzictwo.

Liczne miejsca pamięci z tej fazy prezentują historię z własnych, częściowo zupełnie różnych perspektyw, bazując na inicjatywach prywatnych lub pracy społecznej.

Stwierdzić należy, że miejsca pamięci częściowo nie w pełni wyczerpują i reprezentują swój potencjał pamięci. I tak w kontekście europejskim przykładowo miejsce pamięci Wzgórza Seelow nie wyczerpuje obecnie swojego znaczenia, jako pomnik jednej z największych bitew w Europie i początku bitwy o Berlin.

Transgraniczna współpraca lub wymiana informacji między regionalnymi miejscami pamięci właściwie nie istnieje, z wyjątkiem cmentarzy wojennych.

A właśnie w wymianie pomiędzy poszczególnymi miejscami pamięci i tym samym w różnych perspektywach i narracjach tkwi duży potencjał dla dalszego rozwoju kultury pamięci na poziomie europejskim.

Elementem łączącym jest wyzwolenie spod nazizmu. W połączeniu z Europejskim Szlakiem Kulturowym „**Liberation Route Europe**” można by przykładowo bardzo świadomie dyskutować o różnych narracjach przeżywania tego wyzwolenia. Można w ten sposób przewycięzać linie podziału kultury pamięci.

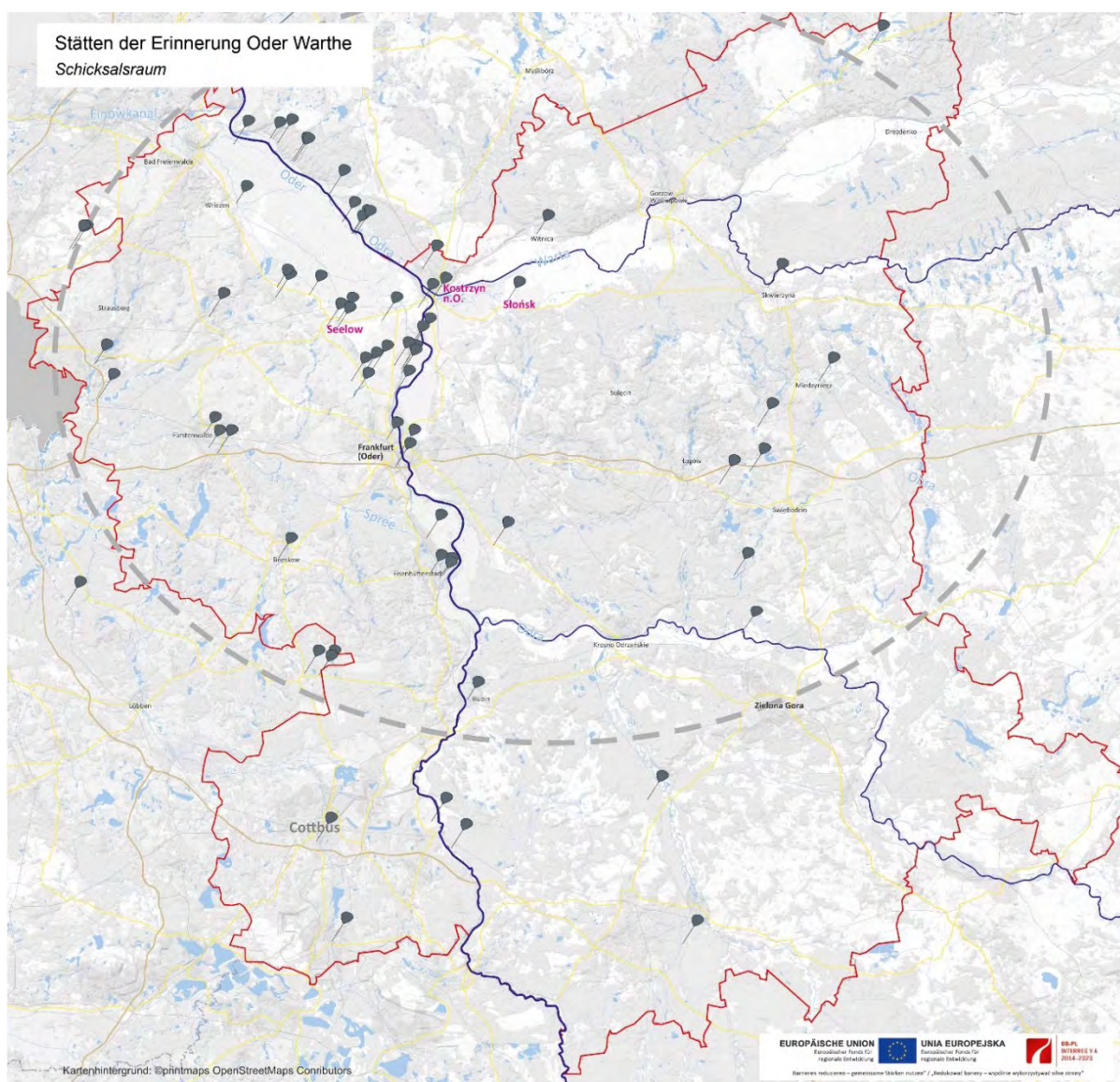
Projekt „Miejsca pamięci nad Odrą i Wartą” z uwagi na podejście transgraniczne ma cenny potencjał, aby stworzyć przestrzeń pamięci z wielu perspektyw. Unikalna historia tej epoki w regionie, w połączeniu z kompaktowym zagęszczeniem miejsc pamięci tworzą podstawy dla międzynarodowej wymiany, turystyki edukacyjnej i związanej z pamięcią.

3.3. Faza 3: Przestrzeń Spotkań i Odkryć

Przestrzeń Spotkań i Odkryć to okres odbudowy pokojowego sąsiedztwa, ale także epoka dyktatury socjalistycznej, zimnej wojny, transformacji politycznej oraz w końcu Unii Europejskiej z otwartymi granicami i zupełnie nowymi wyzwaniami.

Zidentyfikowane miejsca pamięci dokumentują z różną intensywnością ten fragment historii regionu. Opisują one wykorzystanie i kształtowanie nowej przestrzeni życiowej po przymusowej migracji po obu stronach granicy, niezwykle osiągnięcia młodych gospodarek, regulacje państwowe, a także wpływ zimnej wojny, dążenia społeczeństwa na drodze ku demokracji. Powstają z tego nowe pomniki, jak byłe przejście graniczne w Kostrzynie nad Odrą, które jeszcze wcale nie jest wykazane i postrzegane jako miejsce pamięci.

Rysunek: Miejsca pamięci faza III Przestrzeń Spotkań i Odkryć (©ECCOFORT e.V.)

Dla epoki „Przestrzeni Spotkań i Odkryć” zidentyfikowano w sierpniu 2022 około **30 miejsc pamięci** na obszarze projektu (patrz rysunek). Proces identyfikacji pozostaje otwarty, ponieważ w toku głębokiej kwerendy pojawić się mogą nowe pola tematyczne i lokalizacje.

3.3.1 Miejsca odbudowy w pokojowym sąsiedztwie

Opis: nowe granice, nowa ojczyzna, przyswojenie obcych przestrzeni kulturowych, zablźnienie ran przestrzeni losu w miastach, ludziach i przyrodzie, katastrofy naturalne jako wspólne wyzwanie

Poniższe obiekty zachowują pamięć o czasie powrotu do „zwykłego życia” po zakończeniu wojny, usuwania szkód wojennych oraz odbudowy osad i miast, częściowo podzielonych z uwagi na rzeczywistość nowej granicy od roku 1945.

Wielu ludzi musiało przyzwyczać się do obcej nowej ojczyzny i nowego systemu politycznego, przejmowali oni obce przestrzenie kulturowe i dopasowywali je do własnych potrzeb. Twarda granica wymagała nowych dróg wymiany transgranicznej i komunikacji.

Przegląd obiektów przestrzeni spotkań i odkryć: Odbudowa

* miejsca pamięci poświęcone kilku tematom pamięci

Nazwa, lokalizacja	Krótki opis	Oferta
Centrum Dokumentacji Kultury Życia Codziennego NRD, Eisenhüttenstadt	Muzeum dokumentujące kulturę życia codziennego oraz zabytkowy zespół mieszkaniowy 1 do 4, podróż w czasie do NRD. Od roku 1993 systematycznie gromadzone, badane i dokumentowane są tu obiekty kultury materialnej życia codziennego. Wyniki pracy prezentowane są publiczności w ramach wystaw i publikacji. Budynek centrum dokumentacji leży w środku największego zabytkowego kompleksu Niemiec. W roku 1953 został on wzniesiony jako żłobek, a do roku 1990 użytkowany był jako przedszkole. Wyremontowany zgodnie z wymaganiami konserwatora zabytków budynek jest częścią wznoszonego od roku 1951 modelowego socjalistycznego Stalinstadt, od roku 1961 Eisenhüttenstadt.	Muzeum z ekspozycją stałą i wystawami czasowymi, oprowadzanie, warsztaty, projekty uczniowskie, szkoła letnia, biblioteka, Instytucja partnerska: Archiwum Sztuki Beeskow - niezwykle zbiór sztuk plastycznych z NRD, interesujący pod względem historii sztuki i kultury
Archiwum Sztuki Beeskow	Archiwum Sztuki Beeskow - niezwykle zbiór sztuk plastycznych z NRD, interesujący pod względem historii sztuki i kultury - żywe miejsce pamięci kulturowej. Zbiór archiwum sztuki spełnia nowoczesne standardy techniczne i restauratorskie. Zbiór o wielu obliczach.	Wielkoformatowe obrazy olejne, delikatne prace z papieru, ciężkie brązowe popiersia, krucha porcelana, pracochłonne tkane gobeliny - ilość i różnorodność zbiorów w Beeskow pozwala na znalezienie wiele punktów odniesienia do historii XX wieku.
Powiatowy Dom Kultury „Erich Weinert“, Seelow	Zabytkowy budynek powstał w czasach, gdy społeczeństwo tego terenu miało właściwie pilniejsze zadania niż budowanie domów kultury. W powojennych latach mieszkania dla licznych uchodźców były bardziej pilną potrzebą. Tym bardziej znamienne było otwarcie domu kultury w roku 1957. Jest to typowy budynek z tamtych lat, dumnie czerpiący inspirację ze stylu klasycystycznego. Sala widowiskowa ze sceną i orkiestronem oraz mniejsza sala z małą sceną, obszerne foyer i 2 równoległe wejścia.	Instytucja oferuje różnorodny program imprez dla każdej osoby zainteresowanej kulturą, obejmujący teatr i kabaret, taniec i koncerty, kawiarnię, salon literacki, klub muzyczny i wystawy.
Muzeum filmu w Golzow *	"Dzieci z Golzow" - jedna z najdłuższych produkcji dokumentalnych świata obejmująca 45 lat z życia dzieci z miejscowości Golzow od 1961 do 2005 roku. W ten sposób powstał poruszający dokument o kulturze życia codziennego w NRD oraz losach	Muzeum z małym kinem, stała ekspozycja ze zdjęciami. Dokumenty, listy, wyposażenie do produkcji filmowej i inne eksponaty, oprowadzanie i pokazy filmowe na temat życia i codzienności nad Odrą w postaci

	bohaterów żyjących na terenach wiejskich aż do transformacji ustrojowej i czasów po niej.	19 filmów trwających łącznie 42,5 godziny. Część wystawowa: "Nowoczesne życie - codzienność nad Odrą między XX i XXI wiekiem"
Kino Młodzieży we Frankfurcie nad Odrą	Otwarte w roku 1955 kino i dom kultury w nowej stolicy okręgu NRD - Frankfurcie nad Odrą. Pod względem architektonicznym nawiązuje do klasycyzmu radzieckiego, jest typowym świadectwem architektonicznym młodej NRD. Kino przez wielu dziesięcioleci nie było użytkowane, a obecnie powstać ma tu Muzeum Sztuki Nowoczesnej.	Lost Place
Obelisk w Czelinie - narodowy pomnik pierwszego polskiego słupa granicznego z 1945 roku *	6. Batalion Pontonowo-Mostowy ustawił w końcu lutego w tym miejscu pierwszy słup nowej polskiej granicy zachodniej na Odrze i Nysie Łużyckiej po ustanowieniu nowego porządku w Europie na podstawie konferencji w Jałcie. Obelisk przypomina o tym wydarzeniu.	Polski pomnik narodowy
Izba Muzealna Stowarzyszenia Przyjaciół Ziemi Gubińskiej Guben /Gubin		Polsko-niemiecka noc muzeów i liczne oferty kulturalne i spotkań
Zabytek techniki były most kolejowy Bienenwerder*	Most kolejowy Bienenwerder został wyremontowany po dziesięcioleciach wyłączenia z ruchu i został w roku 2021 dopuszczony dla ruchu rowerowego. Łączy on polskie Siekierki (Zäckerick) z niemiecką stroną błot odrzańskich. (Projekt polsko-niemiecki)	Były most kolejowy na Odrze
Bunkier kultury Stausberg,	Bunkier z czasów zimnej wojny pełniący rolę pozaszkolnego ośrodka edukacji. Pod hasłem „Komunikacja łączy - przyjaźń jednoczy” imprezy kulturalne i wystawy sztuki promować mają dialog wewnątrz europejski.	Najdłuższa galeria Europy w podziemnym bunkrze
Zamek Trebnitz Centrum Edukacji i Spotkań	Na zamku w Trebnitz działa międzynarodowe centrum edukacji dzieci i młodzieży koncentrujące się na relacjach polsko-niemieckich.	Oferta obejmuje edukację historyczno-polityczną i kulturową, projekty partycypacji młodzieży na pograniczu oraz warsztaty artystyczne i medialne.
Muzeum Dworzec Seelow *	Były budynek dworca kolejowego, który w latach 2018-2022 został przebudowany na muzeum regionalne. Interesująca ekspozycja koncentruje się na szczególnie burzliwym dla społeczeństwa regionu okresie od 1933 do 1960 roku.	Wystawy, oprowadzanie, imprezy.
Dom Johna Heartfielda Waldsiefersdorf	Znany z krytycznych społecznie fotomontaży artysta zakupił w roku 1956 działkę i zbudował na niej dom. Po śmierci artysty w roku 1968 żyła w nim do śmierci jego żona.	Miejsce organizacji wystaw i wydarzeń.
Dom Brechta i Weigel w Buckow	Dom Brechta i Weigel w Buckow jest od roku 1977 miejscem pamięci o Bertoldzie Brechcie i Helene Weigel. Artyści od roku 1952 mieli w nim swą letnią siedzibę. Bertolt Brecht napisał tu w roku 1953 "Elegie bukowskie".	Muzeum, wydarzenia

3.3.2 Miejsca pamięci o zimnej wojnie

Opis: Sprzęt wojskowy i szpiegowski, bunkry atomowe i arsenały

Region nad Odrą i Wartą, w którym toczyły się ciężkie walki podczas drugiej wojny światowej, znalazł się z uwagi na swoje położenie na nowej granicy polsko-niemieckiej podczas zimnej wojny w centrum zainteresowania sił zbrojnych Układu Warszawskiego.

W wyniku użytkowania i rozbudowy niezniszczonych niemieckich bunkrów z drugiej wojny światowej jak Falkenhagen czy Szprotawa, ale także budowy własnych bunkrów atomowych, obiektów wojskowych, bunkrów szpiegowskich i obiektów zbrojeniowych, region stał się w dużej części zamkniętym terenem wojskowym. Dopiero po wyjściu wojsk rosyjskich obiekty te były stopniowo udostępniane publicznie oraz przeznaczane do użytkowania cywilnego, częściowo również na cele związane z kulturą.

Przegląd obiektów przestrzeni spotkań i odkryć: Zimna wojna

* miejsca pamięci poświęcone kilku tematom pamięci

Nazwa, lokalizacja	Krótki opis	Oferta
Bunkier Kultury Stausberg, Strausberg *	Były bunkier telekomunikacyjny Ministerstwa Poczty NRD, ukończony w roku 1984, jeden z najnowocześniejszych w swym rodzaju; obecnie pozaszkolny ośrodek edukacji pod hasłem „komunikacja łączy - przyjaźń jednoczy”; Imprezy kulturalne i wystawy na temat dialogu wewnątrz europejskiego	Najdłuższa galeria Europy w podziemnym bunkrze
Podziemne bunkry w Falkenhagen *	Bunkry w Falkenhagen należą do największych podziemnych budowli w Brandenburgii. Początkowo były to tajne zakłady zbrojeniowe nazistów, w którym produkowana miała być agresywna substancja N, a podczas zimnej wojny jedno z największych stanowisk dowodzenia armii radzieckiej w NRD.	Zwiedzanie z przewodnikiem na zamówienie
Radziecka baza raketowa Wołkodar, Trzemeszno Lubuskie *	Tajna baza Układu Warszawskiego znajduje się poza miejscowością, w lesie bukowym w odległości ok. 1,5 km od jeziora Buszno na drodze do Wielowsi.	Zwiedzanie z przewodnikiem na zamówienie
Lotnisko Werneuchen * <i>(Nieco poza regionem wsparcia)</i>	Werneuchen było także miejscem powstania niemieckiego radaru. Po drugiej wojnie światowej do roku 1991 lotnisko użytkowane było przez armię radziecką. W latach 1951/52 i 1971 zostało gruntownie przebudowane (także jako bunkier i magazyn broni specjalnej). Od roku 1993 użytkowanie cywilne.	Muzeum Lotnisko Werneuchen, oprowadzanie na zamówienie Lotnisko sportowe/ szkoła lotnicza
Muzeum Bunkrów Garzau	W latach 1972-1975 koło Garzau powstało Centrum Organizacyjne i Obliczeniowe armii NRD. W podłożu zabezpieczonym przed atakiem atomowym, na wielkim komputerze zebrane były wszystkie istotne dane armii NRD. Nadziemny kompleks koszarowy obejmował kolejne budynki. Bunkier o wymiarach 50 na 45 metrów miał dwie kondygnacje i był położony około 15 metrów poniżej powierzchni ziemi.	Centrum turystyczne, Muzeum Bunkrów

<p>Muzeum Bunkrów Fuchsbau, Bad Saarow, sołectwo Petersdorf</p>	<p>Zbudowana jeszcze przez nazistów podziemna centrala wywiadowcza. Nie została wysadzona, a w czasach NRD, w latach 1965-90 znajdowało się tu jedno z centralnych stanowisk dowodzenia (ZGS-14) dowództwa wojsk lotniczych/ obrony przeciwlotniczej armii NRD. Do roku 1994 było użytkowane przez Bundeswehre, a następnie zostało zamknięte.</p>	<p>Zwiedzanie z przewodnikiem na zamówienie</p>
<p>Muzeów Bunkrów Kolkwitz</p>	<p>GS-31 z roku 1967, stanowisko dowodzenia 1. Dywizji Obrony Powietrznej armii NRD, należy do pierwszej generacji budowli obronnych armii NRD. Na trzech kondygnacjach można tu odbyć podróż w czasie. Szczególnie interesująca jest zachowana w oryginale tablica sytuacyjna w sali dowodzenia.</p>	<p>Zwiedzanie z przewodnikiem na zamówienie</p>
<p>Muzeum Bunkrów Kunersdorf</p>	<p>Ukończony w roku 1981 bunkier telekomunikacyjny, wzorcowa budowla dla ściśle chronionych stacji nadawczych ważnych miejsc dowodzenia kierownictwa NRD. Dwukondygnacyjna budowla wysokiej klasy ochrony była i ciągle jest z pasją odtwarzana do stanu oryginalnego.</p>	<p>Zwiedzanie z przewodnikiem na zamówienie</p>
<p>Muzeum bunkrów Gosen</p>	<p>Byłe zapasowe miejsce dowodzenia głównego zarządu rozpoznania Ministerstwa Bezpieczeństwa jest jednym z trzech pozostałych bunkrów ministerstwa typu 1/15/V2, który może być zwiedzany z przewodnikiem.</p>	<p>Oprowadzanie z różnymi tematami przewodnikami.</p>
<p>Muzeum lotniska Neuhardenberg</p>	<p>Budowane od roku 1934 lotnisko znane jest przede wszystkim w związku z testowym pilotem NRD oraz astronautą Sigmundem Jähnem, którego historia jest związana z tym obiektem.</p>	<p>Wystawy</p>
<p>Lubuskie Muzeum Wojskowe w Zielonej Górze z/s w Drzonowie *</p>	<p>3 000 eksponatów ukazujących historię wojskowości od średniowiecza do czasów nowożytnych w zabytkowym pałacu z XIX wieku, ciężka broń, ciężkie wyposażenie wojskowe oraz wyposażenie samolotów</p>	<p>Ekspozycja stała "Żołnierz polski 1914-1945", "Żołnierz polski po 1945 roku", "Broń dawna", "Kobiety-Żołnierze", "Gabinet myśliwski", „Technika fortyfikacyjna”</p>

3.3.3 Dyktatura i demokracja

Opis: dyktatura socjalistyczna, kontrola i prześladowania polityczne, otwarcie granicy w roku 1972, Solidarność-Głasnost-Pierestrojka, zamknięcie granicy w roku 1980, transformacja polityczna, fala uchodźców i zjednoczenie Niemiec

Ta faza obejmuje wydarzenia z lat 1948-1989/90. NRD i PRL rozwijały się równolegle w „zarządzonej przyjaźni” jako socjalistyczne braterskie kraje pod egidą Związku Radzieckiego, przy granicy z Zachodem.

Warunki społeczne po obu stronach granicy były determinowane przez "dyktaturę proletariatu" według modelu radzieckiego (początkowo stalinowskiego), eliminację rynku, ograniczenie odpowiedzialności za siebie, konformizm polityczny i paternalizm. W warunkach niedoborów w zaopatrzeniu i prześladowań dysydentów rozwijał się po obu stronach granicy ukryty i otwarty sprzeciw przeciwko systemowi socjalistycznemu oraz ruch na rzecz zmian społecznych i demokracji.

Udokumentowane w tym rozdziale obiekty stanowią kamienie milowe w regionie nad Odrą i Wartą na długiej drodze ku pokojowej rewolucji.

Przeгляд obiektów przestrzeni spotkań i odkryć: Dyktatura i demokracja

* miejsca pamięci poświęcone kilku tematom pamięci

Nazwa, lokalizacja	Krótki opis	Oferta
Muzeum filmu w Golzow *	"Dzieci z Golzow" - jedna z najdłuższych produkcji dokumentalnych świata obejmująca 45 lat, od roku 1961 do 2005, z życia dzieci z miejscowości Golzow. W ten sposób powstał poruszający dokument o kulturze życia codziennego w NRD oraz losach bohaterów żyjących na terenach wiejskich aż do transformacji ustrojowej i czasów po niej.	Muzeum z małym kinem, stała ekspozycja ze zdjęciami, dokumenty, listy, wyposażenie do produkcji filmowej i inne eksponaty, oprowadzanie i pokazy filmowe na temat życia i codzienności nad Odrą w postaci 19 filmów trwających łącznie 42,5 godziny. Część wystawowa: "Nowoczesne życie - codzienność nad Odrą między XX i XXI wiekiem"
Muzeum Viadrina miejsce pamięci i dokumentacji „ofiary reżimu politycznego”, Frankfurt nad Odrą *	Informuje w miejscu tych wydarzeń o historii politycznych prześladowań w czasie narodowego socjalizmu, podczas okupacji radzieckiej i w czasie NRD	Wystawy, oprowadzanie, świadkowie historii, biblioteka
Więzienie, centrum prawa człowieka Cottbus	Więzienie NRD "Rotes Elend" (czerwona nędza) z uwagi na szczególnie ciężki charakter miało ponad 200 strażników. W roku 1978 26-letni Werner Greifendorf dokonał samospalenia podczas więziennego spaceru w ramach protestu przeciwko uwięzieniu. Przypadek ten znany był także na Zachodzie.	Miejsce pamięci, muzeum, liczne wystawy, edukacja polityczna itp.
Więzienie i obóz pracy Rüdersdorf *	„Obóz reedukacyjny” w cementowni Rüdersdorf od połowy XIX wieku, przez nazistów wykorzystywany w latach 1933-45 jako więzienie, przez NRD do roku 1989 prowadzony dalej wraz z innymi obozami pracy przymusowej. Rüdersdorf budził strach z uwagi na możliwe ciężkie skutki dla zdrowia. Więziono tu przestępców i wielu więźniów politycznych. Wszyscy więźniowie musieli przymusowo pracować.	Muzeum

3.3.4 Wspólna Europa

Opis: otwarcie na Europę, rozbicie i transformacja gospodarcza, otwarta granica i budowa sąsiedzkich relacji, akcesja do Unii Europejskiej

Przy wielkich przemianach w budowie nowego społeczeństwa w warunkach gospodarki rynkowej, otwarta granica daje jednocześnie możliwość współpracy, powiązań gospodarczych i sąsiedztwa we wzajemnym poszanowaniu i z obopólnymi korzyściami. Wspólny cel „europejskiego domu” bazuje w regionie nad Odrą i Wartą na uznaniu polsko-niemieckiej granicy oraz umowach bilateralnych. Ten unikalny proces historyczny różnie ukazany jest w różnych obiektach.

Przegląd obiektów przestrzeni spotkań i odkryć: Wspólna Europa

* miejsca pamięci poświęcone kilku tematom pamięci

Nazwa, lokalizacja	Krótki opis	Oferta
Muzeum filmu w Golzow *	"Dzieci z Golzow" - jedna z najdłuższych produkcji dokumentalnych świata obejmująca 45 lat, od roku 1961 do 2005, z życia dzieci z miejscowości Golzow. W ten sposób powstał poruszający dokument o kulturze życia codziennego w NRD oraz losach bohaterów żyjących na terenach wiejskich aż do transformacji ustrojowej i czasów po niej.	Muzeum z małym kinem, stała ekspozycja ze zdjęciami, dokumenty, listy, wyposażenie do produkcji filmowej i inne eksponaty, oprowadzanie i pokazy filmowe na temat życia i codzienności nad Odrą w postaci 19 filmów trwających łącznie 42,5 godziny. Część wystawowa: "Nowoczesne życie - codzienność nad Odrą między XX i XXI wiekiem"
Przejście graniczne Kostrzyn nad Odrą	Budynki byłego przejścia granicznego użytkowane są dziś przed Urzędem Miasta Kostrzyna oraz Muzeum Twierdzy; zadaszona jezdnia i układ komunikacyjny zachowane są do dziś.	Budynki przejścia granicznego z muzeum Twierdzy Kostrzyn i Urzędem Miasta Kostrzyn nad Odrą
Most Europejski Siekierki	Most na Odrze został w roku 2022 udostępniony dla transgranicznego ruchu rowerowego.	Most Europejski jako nowe ogniwo łączące Polskę i Niemcy.
Prom samochodowy Güstebieser Loose - Gozdowice	Prom rzeczny łączy niemiecką drogę L34 z polską drogą 126.	Małym napędzany kołem czerpakowym prom na Odrze
Inne przejścia graniczne w regionie	Mosty na Odrze/ przejścia graniczne jako miejsca pamięci np. codzienne przekraczanie granicy do NRD przez polskich pracowników; fala ucieczek z NRD 1987-1989	Rozważane są nowe mosty w rejonach: Schwedt, Frankfurtu nad Odrą, Bad Freienwalde, Neulewin, Kostrzyna, Guben
Pomnik powodzi "Flutzeichen", Oderaue, sołectwo Neuküstrinchen Neuranft	Upamiętnia powódź na Odrze w roku 1997, wykonany przez artystę Matthiasa Körnera	Pomnik
Fabryka Sztuki Fürstenwalde „Fabrik-Bischofsburg-Komplex“, Fürstenwalde *	Były budynek fabryczny na terenie byłego zamku dynastii askańskiej, który został przebudowany w XIV/ XV wieku na pałac. W wieku XVIII pałac, z wyjątkiem północnego skrzydła, został zburzony. W wieku XIX mieściły się w nim słodownia i fabryka margaryny. W czasach NRD znajdowały się w budynku magazyny i biura państwowej hurtowni.	Centrum kultury, fabryka kultury i biblioteka miejska. W pałacu biskupim prowadzona jest działalność gastronomiczna. Fabryka kultury wnosi życie i wspiera wymianę kulturalną w Fürstenwalde.

Zamek Beeskow*	Historyczne miejsce z różnorodną ofertą kulturalną i szeregiem projektów promujących sztukę i kulturę dla młodzieży i młodych artystów.	Muzeum, wydarzenia
Park sukcesji & wzgórze dowodzenia Lieberoser Heide <i>(Nieczo poza regionem wsparcia)</i>	Z byłego wzgórza dowodzenia w przeszłości dowódcy wojskowi obserwowali ćwiczenia. Dzisiaj jest to fantastyczny punkt widokowy ze stacjami ukazującymi naturalną sukcesję dzikiej przyrody.	Park
Park Drogowskazów w Witnicy	Park Drogowskazów to muzeum na wolnym powietrzu i park tematyczny z licznymi eksponatami z dziedziny techniki i historii, w szczególności drogowskazami i kamieniami milowymi polsko-niemieckiej historii.	Muzeum na wolnym powietrzu, ścieżki edukacyjne
Dom Kultury w Słońsku	Były Dom Kultury w Słońsku to historyczny budynek, który od roku 1985 nie był użytkowany i popadał w ruinę. W ramach projektu „Miejsca pamięci nad Odrą i Wartą” został on gruntownie wyremontowany i użytkowany jest jako dom kultury i spotkań.	Dom kultury z salą konferencyjną, muzeum, archiwum, centrum dokumentacji itp.
Muzeum Parku Narodowego w Słońsku	Otwarte w roku 2022 nowe muzeum Parku Narodowego Ujście Warty zwraca uwagę już z zewnątrz imponującą elewacją.	Muzeum
Park Kultur Świata w Drezdenku	W parku znajdują się miniatury słynnych budowli z całego świata (wieża Eiffla, Tadz Mahal, Sfinks z Gizy itp.) Formy z wapienia stworzył rzeźbiarz Michał Niedźwiedź.	Park z rzeźbami i tablicami informacyjnymi, plac zabaw dla dzieci, ścianka wspinaczkowa, fontanna

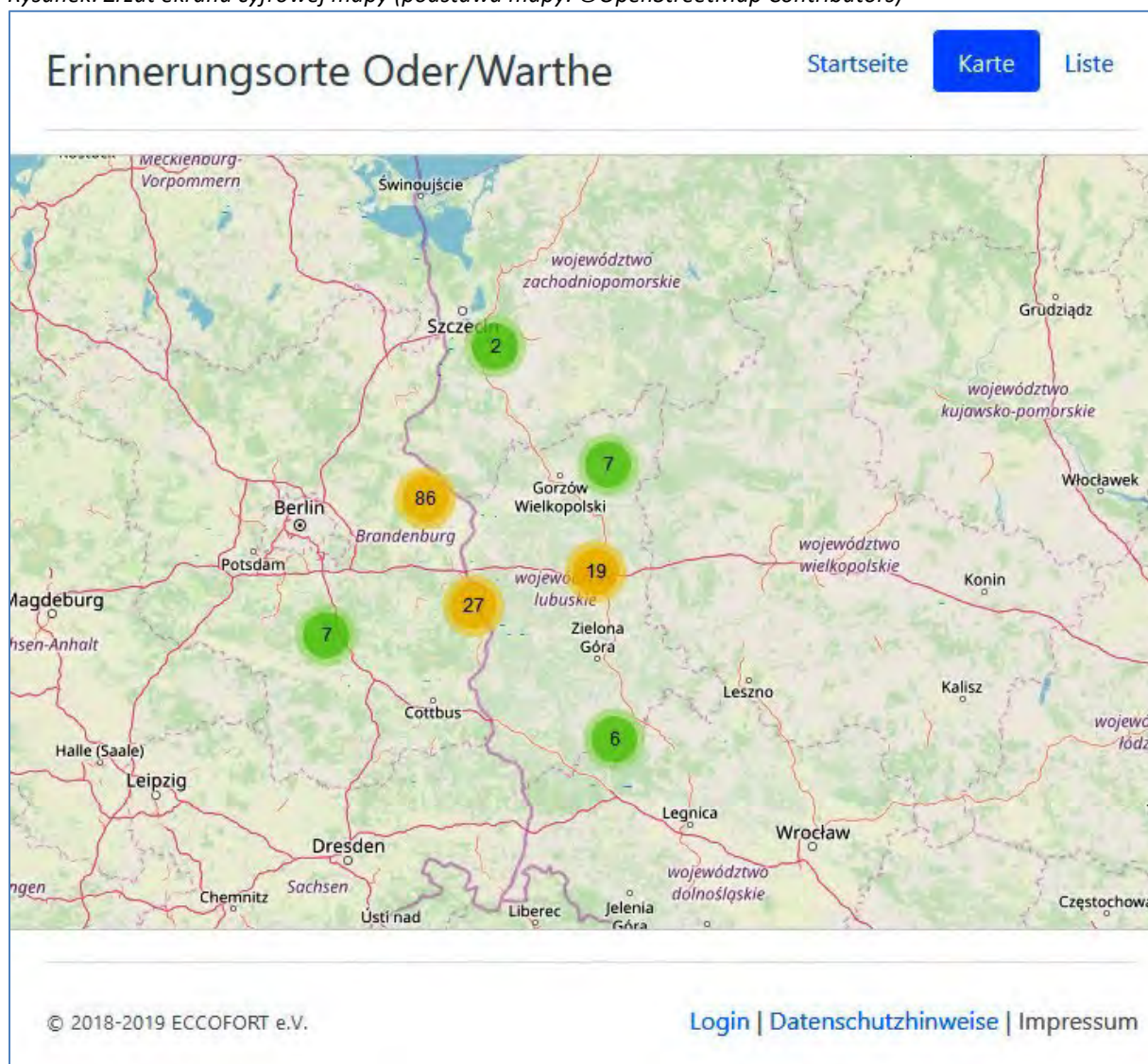
3.3.5 Podsumowanie fazy 3: Przestrzeń Spotkań i Odkryć

Faza przestrzeni spotkań i odkryć wykazuje w porównaniu do dwóch innych faz wyraźnie mniej miejsc pamięci na terenie projektu. Mimo to także ta epoka wywarła ważny wpływ na region nad Odrą i Wartą i powinna być odpowiednio reprezentowana. Wiele miejsc pamięci z tej kategorii to obecnie jeszcze obiekty codziennego życia i dopiero w przyszłości będą zyskiwać na znaczeniu jako miejsca pamięci. Także tematy pamięci nie są jeszcze do końca przepracowane i udokumentowane, przykładowo młodzieżowe hufce pracy i obozy pracy w NRD.

4 BAZA DANYCH OBIEKTÓW I CYFROWA MAPA

Wyniki analizy poszczególnych obiektów zostały przeniesione do bazy danych z modułem mapy. Mapa pokazuje aktualnie wszystkie zidentyfikowane miejsca pamięci z markerem, zgodnie z epoką do której należą, oraz inne informacje i zdjęcie po kliknięciu na marker. W zależności od powiększenia mapy, leżące blisko siebie obiekty są łączone w grupy i pokazywana jest liczba miejsc pamięci w grupie.

Rysunek: Zrzut ekranu cyfrowej mapy (podstawa mapy: ©OpenStreetMap Contributors)

Baza danych zawiera wszystkie zebrane informacje o obiektach, jak nazwa miejsca pamięci, krótki opis, oferty turystyczne i godziny pracy, osoba wyznaczona do kontaktów, dane kontaktowe i adres obiektu oraz zdjęcia. Informacje zapisywane są w bazie danych w dwóch językach (polskim i niemieckim). Funkcje wyboru umożliwiają prosty dostęp do treści.

Wszystkie treści i mapy odpowiadają popularnym standardom webowym i można je bezproblemowo włączyć w przyszłe strony internetowe lub aplikacje. Dostępne są proste funkcje eksportu (np. w formacie Excel lub EPUB).

Rysunek: Zrzut ekranu widok listy bazy danych

Erinnerungsorte Oder/Warthe [Startseite](#) [Karte](#) [Liste](#)

[Alle](#) [Gemeinsamer historischer Kulturraum](#) [Schicksalsraum](#) [Begegnungsraum](#)

[Alle](#) [Kulturerbe](#) [NS-Zeit](#) [Neuordnung](#) [Nachbarschaft](#) [Kalter Krieg](#) [Diktatur](#) [Europa](#)

Gefunden: **154**

Stätten-Namen	Ort	Region	Besucherangebot	Identifizierungen
Dorfmuseum Friedrichsaue - Agrargeschichte	15328 Zechin OT Friedrichsaue	Märkisch-Oderland		Detail
Museum zur Geschichte der Heeresversuchsanstalt Kummersdorf	Am Mellensee/Kummersdorf	Teltow-Fläming		Detail
Walther-Rathenau-Gedenkstätte Schloss Freienwalde	Bad Freienwalde	Märkisch-Oderland		Detail

Załączniki:

- A3 mapa obszaru projektu z miejscami pamięci

Logo

Typografia

Kolory

PAMIĘĆ ŁĄCZY

PODRĘCZNIK MARKI

EUROPÄISCHE UNION
Europäischer Fonds für
regionale Entwicklung

UNIA EUROPEJSKA
Europejski Fundusz
Rozwoju Regionalnego

88-PL
INTERREG V A
2014-2020

1.1 Logo

1.2 Pozycja

2.1 Czcionka

2.2 Zastosowanie

3.1 Kolory

STREFA OCHRONNA LOGO

Minimalny odstęp od innych elementów graficznych i tekstów zależy, jak to pokazano, od wielkości prezentowanego logo i bloku „A”.

Pliki wektorowe logo uwzględniają już z reguły strefę ochronną.

Jest to minimalny odstęp, którego nie należy zmniejszać, ale można go zwiększać.

- 1.1 Logo
- 1.2 Pozycja
- 2.1 Czcionka
- 2.2 Zastosowanie
- 3.1 Kolory

POZYCJONOWANIE LOGO

Logo znajduje się zawsze w prawym górnym rogu. Odległość od prawej krawędzi zdefiniowano poniżej. Marka obrazowa ma skalowanie 100%.

Dla zastosowania w różnych aplikacjach i wielkościach formatu należy odpowiednio skalować markę obrazową.

CZCIONKA

Standardową czcionką dla marki Pamięć łączy jest Proxima Nova w wersji light. Dla wyróżnienia treści w tekście ciągłym można używać wersji *Semibold italic*.

Tytuł

PROXIMA NOVA CN BOLD

24 PT

Subline

Proxima Nova Light Italic

13 Pt

Wyróżnienie

Proxima Nova Semibold Italic

12 PT

Tekst ciągły

Proxima Nova Light

11 PT

Tytuł ramki

PROXIMA NOVA CONDESED BOLD

12 PT

► Ramka CTA

Proxima Nova Semibold Italic

9 PT

- 1.1 Logo
- 1.2 Pozycja
- 2.1 Czcionka
- 2.2 Zastosowanie
- 3.1 Kolory
- Zastosowanie Kolory

PAMIĘĆ ŁĄCZY
STYLEGUIDE

Przykłady zastosowania

Poniżej zaprezentowano sposób integracji logo w projektowanych materiałach.

- 1.1 Logo
- 1.2 Pozycja
- 2.1 Czcionka
- 2.2 Zastosowanie
- 3.1 Kolory

KOLORY

Do komunikacji obok kolorów głównych do dyspozycji są cztery kolejne tony kolorystyczne.

Paleta kolorów uzupełniona jest przez warianty rozmyte kolorów.

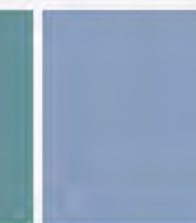
c 34
m 82
y 48
k 32

c 26
m 8
y 4
k 64

c 4
m 49
y 76
k 14

c 100
m 33
y 44
k 49

c 67
m 36
y 0
k 42

50 %

50 %

50 %

50 %

50 %

Notatka z rozmowy

Data, miejsce: 26.08.2019, godz. 14.00, **Gmina Lebus**

Uczestnicy: Pani Malke, Gmina Lebus, Dział ds. młodzieży, seniorów, organizacji, kultury i turystyki
Pani Ballenthin i pani Kalinowska, Punkt informacyjny Lebus,
Dirk Röder, ECCOFORT e.V.

Temat: Groby wojenne i pomniki w gminie Lebus

Podstawowe informacje:

- Na terenie gminy Lebus znajduje się 16 mogił/ cmentarzy wojennych i 2 pomniki wojskowe, które zarządzane są przez gminę,
- Finansowanie przez Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge e.V., częściowo opiekunowie społeczni
- Strona turystyczna gminy informuje o tych miejscach, nie ma obecnie innych „działań turystycznych”
<https://www.amt-lebus.de/verzeichnis/index.php?kategorie=6171>
- Na cmentarzu wojennym Lietzen ciągle następują pochówki
http://www.denkfried.de/wp/?page_id=5287
<https://www.volksbund.de/kriegsgraeberstaette/lietzen.html>

Tematy rozmowy:

- Możliwa integracja i włączenie w sieć w ramach projektu
- Opracowanie aktywnych ofert mających na cel poniesienie liczby turystów oraz przekazywanie wiedzy, np.: Moduły wyjazdów edukacyjnych, transgraniczna wymiana młodzieży, projekty młodzieżowe, warsztaty na temat grobów wojennych, opieka nad pozostałymi przy życiu krewnymi itp.
- Ruiny kościołów jako miejsca pamięci
- Zły stan bunkra Żukowa w Reitwein (aktualnie brak dostępu)

Inni partnerzy do kontaktów:

- VBGO - Stowarzyszenie ds. Ekshumacji Poległych w Europie Wschodniej, Albrecht Laue (przewodniczący):
0172 / 4254086 <http://www.vbgo.de/>
- Powiat Märkisch-Oderland, pani Isler: 03346 / 850 7202
- Wuhdener Heimatverein e.V., pan Kaiser: 033601 / 15955 *Miejsce walk pałac Klessin wiosną 1945* <http://www.heimatverein-wuhden.de/>

- Dom Dzieci i Młodzieży Lebus (Kinderring Neuhardenberg e.V.)
Projekt filmowy o losie żydowskiej rodziny z punktu widzenia jej psa <https://www.amt-lebus.de/verzeichnis/visitenkarte.php?mandat=47041>

Kolejne kroki gmina Lebus:

- Udostępnienie dokładnych lokalizacji cmentarzy/ mogił wojennych dla bazy danych projektu
- Udostępnienie materiału zdjęciowego i informacji na temat cmentarzy/ mogił wojennych dla celów promocyjnych oraz do bazy danych projektu
- Sprawdzenie możliwości podpisania listu intencyjnego jako podstawy współpracy w projekcie Miejsca pamięci nad Odrą i Wartą
- Sprawdzenie możliwości przeprowadzenia warsztatów specjalistycznych, rozmów warsztatowych itd. na temat projektu w gminie Lebus
- Sprawdzenie możliwości realizacji planowanych imprez z okazji roku rocznicowego „75 lat zakończenia drugiej wojny światowej” na terenie gminy

Kolejne kroki ECCOFORT e.V. / partnerzy projektu:

- Rozmowa z Volksbund o rozszerzeniu Augmented Reality App Volksbund o miejsca w gminie Lebus
- Nawiązanie kontaktów z innymi partnerami do kontaktów i sprawdzenie możliwości włączenia w projekt
- Uzupelnienie bazy danych projektu o informacje od gminy
- Opracowanie tematycznych modułów wycieczkowych dla miejsc w gminie Lebus

D. Röder, 28.8.2019

Notatka z rozmowy

Data, miejsce: 12.11.2019, Dom kultury w Seelow

Uczestnicy: Enrico Holland, Tobias Voigt, miejsce Pamięci Wzgórza Seelow/ Zeitreise Seelower Höhen e.V. (ZSH)
Dirk Röder, ECCOFORT e.V.

Temat: Miejsce pamięci „Wzgórza Seelow”

Informacje o obiekcie:

Miejsce pamięci i muzeum bitwy o wzgórze Seelow, największej bitwy drugiej wojny światowej na niemieckiej ziemi wiosną 1945 roku.

- Radziecki pomnik (statua żołnierza autorstwa Lwa Kerbela z roku 1945) oraz radziecki cmentarz wojenny
- Krzyż prawosławny z roku 2003
- Muzeum z 70m² powierzchni wystawowej
- Teren zewnętrzny z tablicami informacyjnymi oraz pojazdami i sprzętem wojskowym
- Budynek z czytelnią, archiwum, pomieszczeniami konferencyjnymi i biurowymi

Oferta:

- Tematy wystaw: (z roku 2012) „Znad Odry do Berlina“, „Pomnik i miejsce pamięci“, „Po przełomie politycznym“
- Film „Pole bitwy przed Berlinem“
- Wycieczki jednodniowe, kilkudniowe, wędrówki po polu bitwy, także we współpracy z Pniewem, Klessin i innymi okolicznymi miejscami pamięci - regularne imprezy informacyjne, odczyty itp.

Status:

- Organ prowadzący: Powiat Märkisch Oderland, opieka sprawowana przez pedagoga miejsca pamięci
- Operator na podstawie umowy o usługi: Stowarzyszenie Zeitreise Seelower Höhen e.V. (ZSH)
- Budynek jest obecnie remontowany (po remoncie parter będzie wolny od barier), do czasu zakończenia remontu lokalizacja zastępcza w dom kultury w Seelow
- Operator ZSH posiada czasowe porozumienie o użytkowaniu z powiatem, które obejmuje także wypracowanie zgodnej z duchem czasu i odpowiedniej historycznie koncepcji użytkowania obszaru miejsca pamięci do końca 2020 roku

Wyzwania:

- Niezmiennie wysoki popyt w szczególności na informacje o wydarzeniach z wiosny 1945 roku, przede wszystkim z zagranicy,

- Uznane na całym świecie wysokie znaczenie miejsca pamięci musi znaleźć odzwierciedlenie w ofercie turystycznej, a przede wszystkim spełnić wymagania kolejnych pokoleń,
- Infrastruktura turystyczna jest częściowo niedostatecznie ukształtowana, aby spełnić wymagania punktowo wyższego popytu (gastronomia i noclegi do 100 osób),
- Znaczenie miejsca pamięci jest związane z polityką i przez to często prezentowane jest w skrzywiony sposób lub w ograniczonej funkcji,
- Postrzeganie miejsca pamięci przez politykę i społeczeństwo nie odpowiada właściwej ofercie - konieczna jest zmiana wizerunku,
- Oferta turystyczna jako miejsce edukacji i pamięci nie odpowiada potencjałowi miejsca pamięci, w porównaniu europejskim jest daleko za porównywalnymi obiektami związanymi z pierwszą i drugą wojną światową (przykłady?)
- Rozwiązania koncepcyjne powinny uwzględniać jako zintegrowana koncepcja wszystkie aspekty rozwoju turystyki oraz marketingu oraz oddziaływać w zakresie kształtowania tożsamości dla Seelow i regionu

Aktualnie planowane działania na rok rocznicowy 2020: 75 lat od zakończenia drugiej wojny światowej

- 31.01.2020 udział w „Meetingu cmentarnym“ z gośćmi z zagranicy w Kienitz
- 16.04.2020 panel świadków historii
- 18.04.2020 oprowadzanie po polu bitwy i wystawa filatelistyczna „Poczta polowa“
- Wystawa na temat Deklaracji z Barmen (centralny dokument walki kościoła w czasie dyktatury nazistowskiej)

Stan zainteresowania projektem „Miejsca pamięci” oraz związane z nim oczekiwania

- Lepsza percepcja w grupie i indywidualna
- Połączenie w sieć na poziomie regionalnym, krajowym, międzynarodowym, a tym samym lepsza komunikacja i współpraca
- Włączenie w europejskie sieci i inicjatywy na ten temat (np. European Liberation Route)
- Więcej zrozumienia dla sytuacji miejsca pamięci i koniecznych zmian (wypracowanie wizerunku)
- Więcej wsparcia dla organów prowadzących miejsce pamięci (np. dalsze inwestycje w wyposażenie, literaturę itp.)
- Impulsy dla turystycznego ukierunkowania oraz rozbudowa infrastruktury turystycznej w Seelow i okolicy
- Partnerzy do kontaktów i partnerzy dla projektów wszelkiego rodzaju

Kolejne kroki w projekcie:

- Sprawdzenie udziału/ wiodącego ukierunkowania ponadregionalnych warsztatów specjalistycznych „koncepcja miejsc pamięci? Zarządzanie? Kultura? Ukształtowanie? ...
- Przygotowanie ofert turystycznych jako modułów (2h / 4h /1 dzień / 2 dni itp.) dla różnych grup docelowych (np.: grupy szkolne, grupy ekspertów, grupy „ogólne”)
- Opracowanie informacji na temat miejsca pamięci do bazy danych, strony internetowej i publikacji (na prośbę ECCOFORT)
- Przygotowanie podpisania listu intencyjnego w sprawie sieci jako wydarzenie o znaczeniu promocyjnym
- ECCOFORT sprawdzi warunki współpracy z European Liberation Route

Sporządził

Dirk Röder, 13.11.2019

Notatka z rozmowy

Data, miejsce: 18.09.2019 Frankfurt nad Odrą
Muzeum Viadrina, Miejsce Pamięci „Ofiary reżimu politycznego”,
Collegienstr. 10, 15230 Frankfurt (Oder)

Uczestnicy: pani Piotrowska-Kuipers, gmina Słońsk, Muzeum Martyrologii,
pan dr Tschäpe, Muzeum Viadrina
pan D. Röder, ECCOFORT e.V.

Temat: Centrum pamięci i dokumentacji „Ofiary reżimu politycznego”

Informacje na temat miejsca pamięci: <http://www.museum-viadrina.de/angebote/gedenkstaette/>

- Autentyczne miejsce politycznych prześladowań podczas nazizmu, w radzieckiej strefie okupacyjnej oraz w czasach NRD (Niemcy 1933-1945; Niemcy 1945-1950; Niemcy 1949-1989), współpraca z centrum dokumentacji Stasi.
- Od roku 1990 miejsce pamięci: zachowane cele w byłym budynku więzienia z pomieszczeniami wystawowymi i konferencyjnymi
- Oprowadzanie, imprezy, wystawy, wystawy specjalne, warsztaty, publikacje itp.: „Edukacja– Doradztwo– Oprowadzanie“
- Pedagog muzealny (Elke Bohn), warsztat projektów uczniowskich, pomieszczenie pracy projektowej, biblioteka podręczna, materiały wideo i filmowe
- Patrząc na ofertę, miejsce pamięci jest właściwie za małe
- Temat „Ofiary reżimu politycznego” we Frankfurcie nad Odrą, także w odniesieniu do regionu transgranicznego, nie został jeszcze wyczerpująco przepracowany i reprezentuje np. prześladowanie Żydów, okręg rządowy Frankfurt do roku 1945, itp.

Tematy rozmowy:

- Dr Tschäpe pracował swego czasu aktywnie w ramach „Trialog Projekt“.
- Integracja i włączenie w sieć w ramach projektu:
Dr Tschäpe jest otwarty na współpracę i gotowy razem z miejscem pamięci wziąć udział w przyszłej sieci, list intencyjny może zostać podpisany przy odpowiedniej okazji
- Planowane uroczystości rocznicowe 30/ 31 stycznia 2020 we Frankfurcie nad Odrą i Słońsku

- Uzgodnienia z Muzeum Martyrologii w Słońsku trwają, możliwy jest np. krótki wykład o Słońsku dnia 30 stycznia w Muzeum Viadrina, a następnie wyjazd na uroczystości w Słońsku 31 stycznia.
- Powrót do domu 1950 do 1956:
Frankfurt nad Odrą był dworcem przejściowym także dla osób wracających do domu, po roku 1945 przez miasto przeszło 1,5 miliona osób.
Temat ten jest obecnie w muzeum niedostatecznie reprezentowany, na dziedzińcu budynku ma zostać odtworzony barak, a w muzeum stworzone ma zostać dodatkowe pomieszczenie wystawowe z nowoczesnym wyposażeniem, szuka się do tego partnerów i środków finansowych.

Kolejne kroki:

- Przygotowanie uroczystości w dniach 30./31.01.2020
- Przygotowanie podpisania listu intencyjnego w sprawie sieci jako wydarzenie o znaczeniu promocyjnym
- Pogłębiona kwerenda na temat „Ofiary reżimu politycznego” w regionie i połączenie w sieć miejsc pamięci, rola Frankfurtu nad Odrą jako siedziby administracyjnej okręgu rządowego.
- Uzgodnienia na temat prezentacji miejsca pamięci z jego tematami pamięci w tekście i obrazie w ramach projektu i przyszłej sieci (baza danych, strona internetowa, publikacje)
- Sprawdzenie możliwości realizacji spotkania projektowego lub warsztatów w miejscu pamięci
- Sprawdzenie innych tematów współpracy (np. dofinansowanie)

D. Röder, 28.8.2019

Notatka z rozmowy

Data i miejsce:	18.09.2019, Muzeum Kotliny Freienwaldzkiej w Altranft, Bad Freienwalde
Uczestnicy:	Dr Kenneth Anders, Tobias Hartmann (Muzeum Kotliny Freienwaldzkiej) Thomas Drewing, Kathrin Siegel (miasto Seelow) Agnieszka-Żurawska-Tatała, Monika Zawadzka (miasto Kostrzyn nad Odrą) Dominika Piotrowska-Kuipers (gmina Słońsk) Hartmut Röder, Dirk Röder (ECCOFORT e.V.)
Temat:	Muzeum Kotliny Freienwaldzkiej w Altranft

Informacje o obiekcie:

„Muzeum Kotliny Freienwaldzkiej w Altranft prezentuje charakterystyczne budynki brandenburskiej wsi dworskiej Altranft (dwór, kuźnia, folwark, oficyna) i jest instytucją kultury regionalnej tożsamości” (źródło: Wikipedia)

- Pałac i park dworski Altranft z salami muzealnymi i wystawą na wolnym powietrzu na temat historii (rolniczej) wsi
- Od roku 2016 nowy operator i ukierunkowanie w ramach programu „TRAFO - modele dla kultury w transformacji“
- 2018 Nagroda Berlina-Brandenburgii fundacji Zukunft Berlin
- Placówka koordynacyjna sieci „Dziedzictwo kulturowe Kotliny Freienwaldzkiej“

Oferta:

Muzeum otwarte jest od kwietnia do początku grudnia

- Muzeum z corocznymi wystawami tematycznymi (2020: Ludzie w Kotlinie Freienwaldzkiej),
- Wystawa na wolnym powietrzu w parku pałacowym
- Zwiedzanie z przewodnikiem
- TALK WALK: indywidualny spacer z audioprzewodnikiem po 20 stacjach we wsi Altranft (plik audio i mapa do pobrania, zawiera nagrane rozmowy z mieszkańcami na temat stacji)
- Newsletter
- Otwarte warsztaty muzealne (audio, ilustracja, fotografia, druk)
- Warsztaty dla grup i klas szkolnych
- Projekty edukacyjne (życie i praca wczoraj i dziś w zmiennej relacji z krajobrazem)

Sieć „Dziedzictwo kulturowe Kotliny Freienwaldzkiej“:

- Około 30 miejscowości dziedzictwa kulturowego Kotliny Freienwaldzkiej w regionie jako sieć historii regionalnej z aspektami turystyki (większy zasięg pojedynczych miejscowości poprzez związek regionalny, dzięki temu większa trwałości i zachowanie regionalnych historycznych osobliwości)
- Finansowanie podstawowe do roku 2020 ze strony powiatów, potem planowane jest założenie „komunalnej SA”,
- Starania o przyznanie Znak Dziedzictwa Europejskiego
- Dotychczas praca nad ofertami i włączeniem w sieć
- Miejsce styku z turystyką bez fachowego pracownika

Miejsca styku z projektem „Miejsca pamięci nad Odrą i Wartą”

- Osuszanie, pozyskanie gruntów, zakładanie miejscowości, osiągnięcia techniczne itp. są miejscami pamięci w rozumieniu projektu w zakresie „Historycznej Przestrzeni Kulturowej”, sieć „Dziedzictwo kulturowe Kotliny Freienwaldzkiej” bardzo dobrze odzwierciedla ten obszar na terenie nad Odrą.
- Tworząc transgraniczną turystyczną markę regionalną „Pamięć łączy Odra-Warta” można uwidocznić oferty sieci „Dziedzictwo kulturowe Kotliny Freienwaldzkiej” ponadregionalne, połączyć je w większą sieć i turystycznie zintegrować

Kolejne kroki:

- Uzgodnienia na temat prezentacji Muzeum Kotliny Freienwaldzkiej i sieci „Dziedzictwo kulturowe Kotliny Freienwaldzkiej” z ich istotnymi tematami pamięci w ramach projektu i przyszłej sieci (baza danych, strona internetowa, publikacje)
- Sprawdzenie możliwości realizacji spotkania projektowego, rozmowy warsztatowej lub warsztatów specjalistycznych w muzeum
- Sprawdzenie innych tematów współpracy (np. dofinansowanie), przygotowanie porozumienie o współpracy pomiędzy sieciami, dyskusja o przyszłej roli w sieci
- Definicja konkretnych treści roboczych jako wkładu Muzeum Kotliny Freienwaldzkiej w projekt i przyszłą sieć „Pamięć łączy”

Sporządził

Dirk Röder, 13.11.2019

MIEJSCA PAMIĘCI NAD ODRĄ I WARTĄ

Realizując wspólny projekt w ramach Programu Współpracy Interreg VA Brandenburgia-Polska partnerzy projektu Miasto Seelow (partner wiodący), Miasto Kostrzyn nad Odrą i Gmina Słońsk stawiają sobie za cel wspólne pielęgnowanie i wzmacnianie niepowtarzalnego krajobrazu pamięci w regionie Odry i Warty oraz wykorzystanie tego unikalnego wyróżnika również w rozwoju turystyki.

Przewidziane w projekcie działania mają na celu między innymi uzupełnienie i tematyczne powiązanie ofert turystycznych istniejących miejsc pamięci oraz ich ponadregionalną promocję pod nową polsko-niemiecką marką.

W ten sposób wzmocniona będzie skuteczność pozyskiwania odwiedzających i obecność rynkowa wszystkich miejsc pamięci z pozytywnymi efektami ekonomicznymi dla wszystkich uczestników.

OCHRONA - EDUKACJA - ATRAKCJA

www.pamiec-laczy.eu

"Barrieren reduzieren - gemeinsame Stärken nutzen" / „Redukować bariery – wspólnie wykorzystywać silne strony“

Dofinansowanie z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Programu Współpracy INTERREG VA Brandenburgia-Polska 2014-2020

Suma dofinansowania: 3,29 mln euro

Okres realizacji projektu: od lipca 2018 do grudnia 2021

PARTNERZY PROJEKTU:

Miasto Seelow (Partner wiodący)

Thomas Drawing
Küstriner Straße 61
15306 Seelow
Tel.: +49 (0)3346 / 802 152
Mail: thomas.drawing@seelow.de

Gmina Słońsk

Dominika Piotrowska-Kuipers
ul. Sikorskiego 15
66-436 Słońsk
Tel.: +48 505 536 306
Mail: muzeum@slonsk.pl

Miasto Kostrzyn nad Odrą

Agnieszka Żurawska-Tatała
ul. Graniczna 2
66-470 Kostrzyn nad Odrą
Tel.: +48 (95) 727 81 24
Mail: a.zurawska@kostrzyn.um.gov.pl

Redakcja i skład:

ECCOFORT e.V., Albertinenstr. 1, 13086 Berlin
Tel.: +49 (0)30 923 72 123, Mail: office@eccofort.eu
www.eccofort.eu

MIEJSCA PAMIĘCI NAD ODRĄ I WARTĄ

PROJEKT TRANSGRANICZNY
SEELOW - KOSTRZYN N.O. - SŁOŃSK

Brandenburgia-Lubuskie

WSPÓLNA HISTORYCZNA PRZESTRZEŃ KULTUROWA

PRZESTRZEŃ DRAMATYCZNYCH LOSÓW

PRZESTRZEŃ SPOTKAŃ I ODKRYĆ

OCHRONA – EDUKACJA – ATRAKCJA

"Barrieren reduzieren - gemeinsame Stärken nutzen" / „Redukować bariery – wspólnie wykorzystywać silne strony“

TRZY EPOKI PAMIĘCI

WSPÓLNA HISTORYCZNA PRZESTRZEŃ KULTUROWA

Żywe, transgraniczne dziedzictwo kulturowe o wspólnym znaczeniu z okresu przed rokiem 1933
ok. 60 miejsc pamięci

Powstawanie i rozwój obszarów osadnictwa, osuszenie Błot Odrzańskich Kotliny Freienwaldzkiej, osiągnięcia techniczne, przemysłowe i agronomiczne, modernizacja osi i węzłów transportowych, historia wojskowości, sztuka i kultura, znane osobistości, zakony rycerskie

PRZESTRZEŃ DRAMATYCZNYCH LOSÓW

Okres narodowego socjalizmu w latach 1933-1945, łącznie z okresem powojennym
ok. 85 miejsc pamięci

Zbrodnie i bezprawie, prześladowania, wyłączenia, ludobójstwo, zagłada Żydów, praca przymusowa, ruch oporu, działania wojenne, oblężenie i zniszczenie Kostrzyna, bitwa o Wzgórza Seelow; okres powojenny i nowy łąd z przesunięciem Polski na zachód, wypędzenia i przymusowe migracje, prześladowania, wymazanie wspólnej pamięci

PRZESTRZEŃ SPOTKAŃ I ODKRYĆ

Odbudowa, rozwój i zbliżenie w pokojowym sąsiedztwie, ok. 25 miejsc pamięci

Odbudowa w pokojowym sąsiedztwie, dyktatura socjalistyczna, zimna wojna, przełom demokratyczny i zjednoczenie Niemiec, utworzenie Unii Europejskiej i akcesja Polski do UE, otwarte granice, powiązania gospodarcze i sąsiedztwo we wzajemnym szacunku i z obopólnymi korzyściami

PRODUKTY W RAMACH PROJEKTU

w ramach wspólnych transgranicznych działań projektowych realizowane są różne działania.

TRZY OBIEKTY INWESTYCYJNE

Obiekty objęte działaniami inwestycyjnymi uzupełniają się wzajemnie i tworzą nową jakość w transgranicznej turystyce, popularyzacji, nauce, dokumentowaniu i promocji w dziedzinie historii najnowszej. Pozwala to na rozszerzenie oferty popularyzatorskiej miejsc pamięci i tworzy transgraniczne połączenie między dokumentacją, informacją i akcją promocyjną. Powstają trzy nowe punkty turystyczne na potrzeby planowanej marki turystyczno-kulturowej, która będzie mogła służyć informowaniu gości i przyciąganiu ich do regionu.

Centrum kultury i spotkań w dawnym domu kultury w Słońsku

Centrum informacji i miejsce spotkań w Willki Wagenera w Kostrzynie nad Odrą

Dworzec historii w budynku dawnego dworca kolejowego w Seelow

DALSZE PRODUKTY W RAMACH PROJEKTU

- analiza i kategoryzacja miejsc pamięci w regionie nad Odrą i Wartą
- utworzenie wspólnej bazy danych „Miejsca pamięci Odry i Warty”
- strategia rozwoju i promocji
- polsko-niemiecka sieć turystyczna i marka „Pamięć łączy w regionie Odry i Warty”
- spotkania i wymiana
- ponadregionalne kontakty sieciowe i współpraca
- wypracowanie wielojęzycznych narzędzi marketingowych (przewodnik turystyczny, publikacja promocyjna, ulotki, plakaty, rollupy, strona internetowa)

REGION ODRY I WARTY

PRZESTRZEŃ PAMIĘCI Z WIELU PERSPEKTYW

Wspólne założenia i główna merytoryczna linia planowanej wspólnej marki wyraża się w stwierdzeniu „pamięć łączy”. Celem jest wspólna pokojowa przyszłość oraz dogłębne wzajemne zrozumienie.

Wiedza o wspólnej i indywidualnej historii na przestrzeni wszystkich trzech „epok pamięci” tworzy zasadnicze zrozumienie, ale również prowadzi do wniosku, że współpraca zapewnia wspólną przyszłość.

Polsko-niemiecka współpraca ma służyć kształtowaniu tejże przyszłości.

- Wspólna historyczna przestrzeń kulturowa
- Przestrzeń losu
- Przestrzeń spotkań i odkryć

PAMIĘĆ ŁĄCZY

W REGIONIE NAD ODRĄ I WARTĄ

Sieć na rzecz turystyki pamięci

www.pamiec-laczy.eu

EUROPÄISCHE UNION
Europäischer Fonds für
regionale Entwicklung

UNIA EUROPEJSKA
Europäischer Fonds für
regionale Entwicklung

BB-PL
INTERREG V A
2014-2020

Barrieren reduzieren – gemeinsame Stärken nutzen“ / „Redukować bariery – wspólnie wykorzystywać silne strony“

2

13

27

Słowo wstępne

Region Odry i Warty posiada jedyny w swoim rodzaju i niezwykle różnorodny krajobraz miejsc pamięci.

Okolo 200 miejsc, położonych niedaleko Berlina, po obu stronach granicy polsko-niemieckiej, opowiada historię regionu ukształtowanego przez zakony rycerskie, pruską historię wojсковą, rozwój rolnictwa i przemysłu, II Wojnę Światową, przesunięcie Polski na zachód, dyktaturę socjalistyczną, zimną wojnę, zjednoczenie Niemiec, powstanie Unii Europejskiej, przystąpienie Polski do UE oraz pokojowe sąsiedztwo, a także wymianę i współpracę polsko-niemiecką.

Ponadto region oferuje urokliwy krajobraz naturalny nad rzekami: Odrą i Wartą, które zbiegają się w dawnej twierdzy Kostrzyn (niem. Küstrin), w dzisiejszym Kostrzynie nad Odrą.

PAMIĘĆ ŁĄCZY- Odra i Warta oferuje fascynujące spojrzenie na historię regionu z różnych perspektyw, ściśle powiązaną z wydarzeniami politycznymi na Świecie.

Trzy epoki mają szczególne znaczenie dla regionu Odry i Warty:

WSPÓLNA HISTORYCZNA PRZESTRZEŃ KULTUROWA DO 1933 R.

PRZESTRZEŃ DRAMATYCZNYCH LOSÓW 1933 - 1946

PRZESTRZEŃ SPOTKAŃ I ODKRYĆ OD 1947 R.

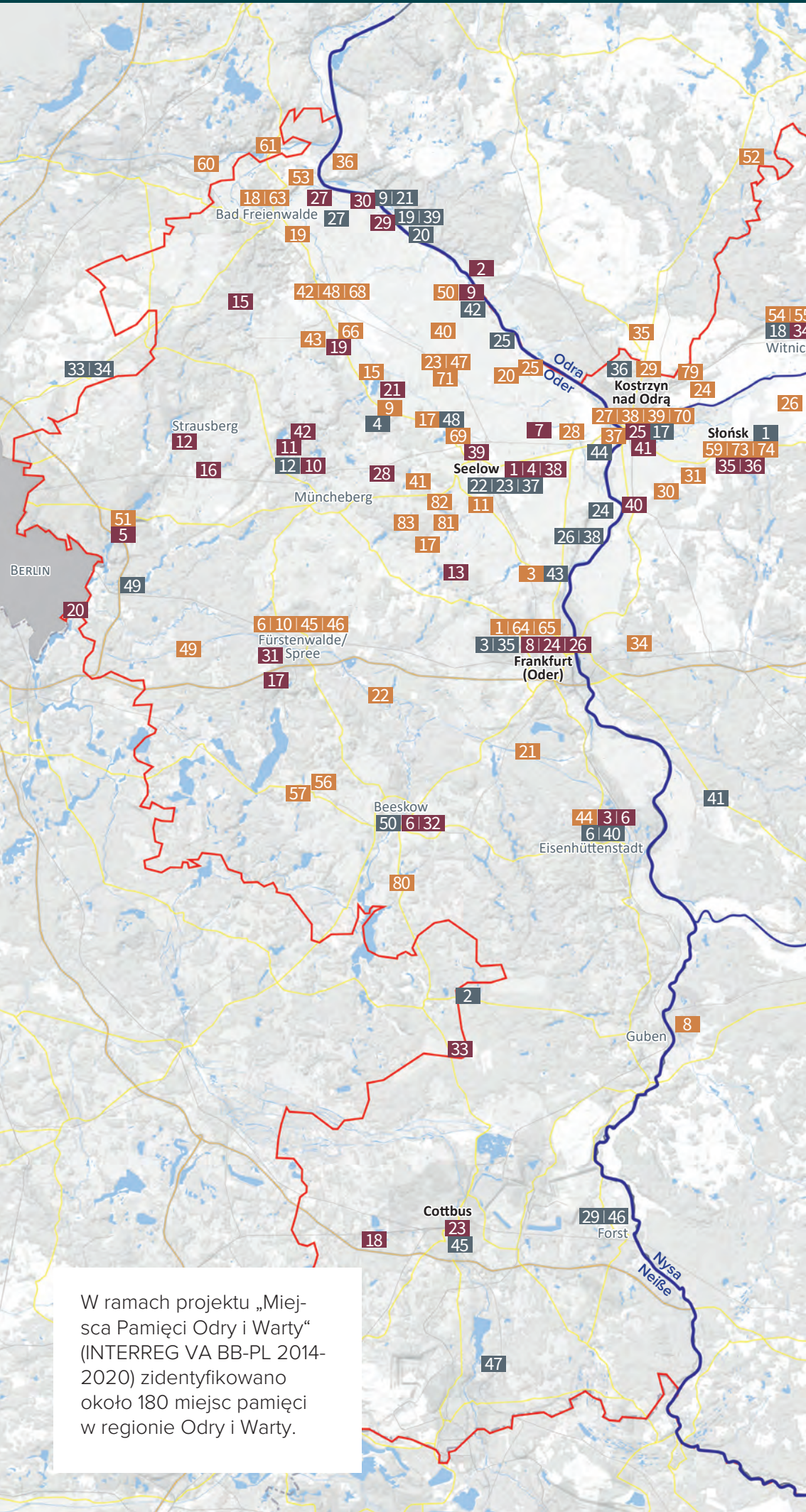
Region Odry i Warty zachwyca

jako różnorodny krajobraz pamięci

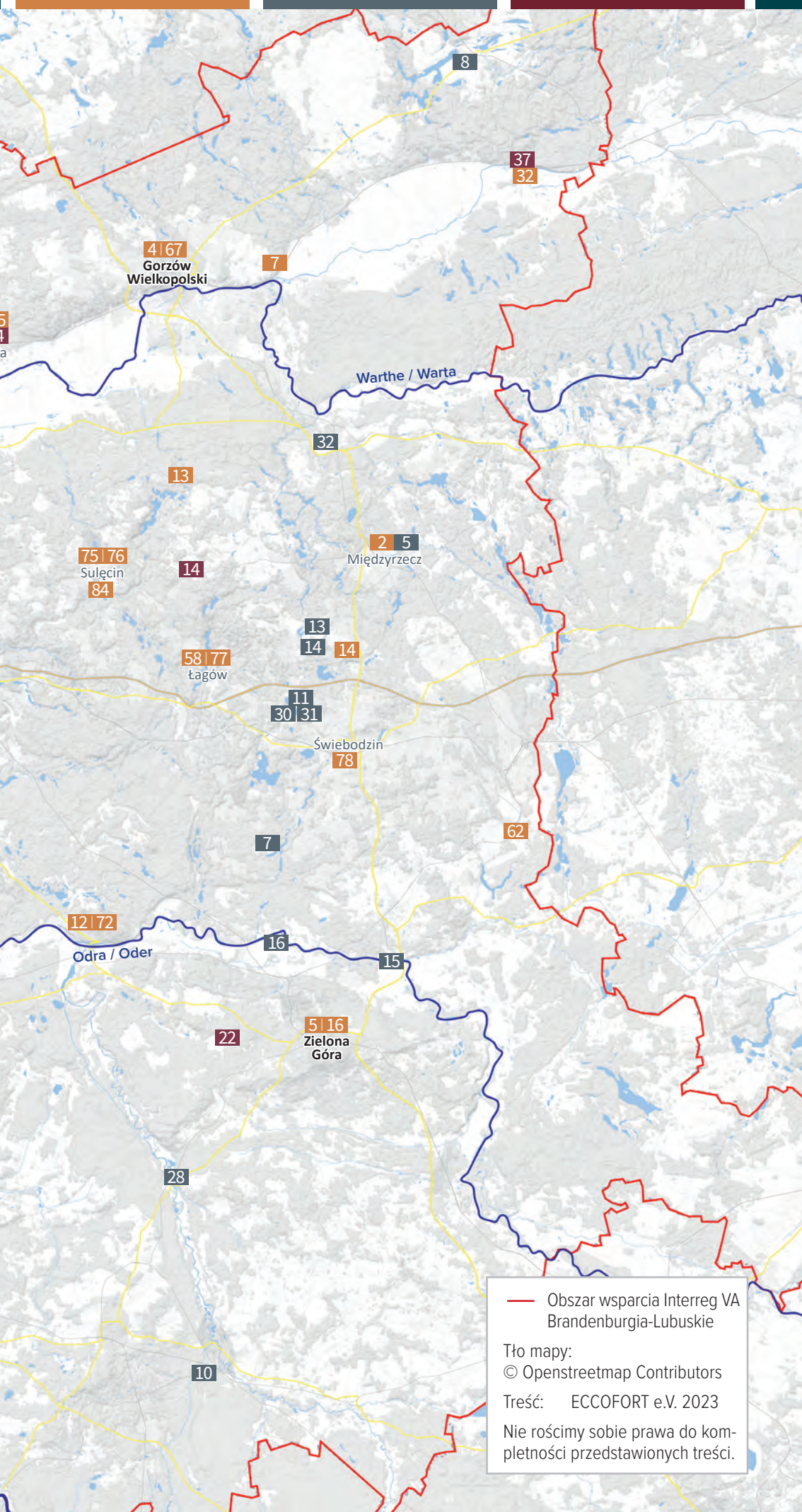
z dużą ilością przestrzeni na wielopłaszczyznową historię polsko-niemiecką.

„Pamięć łączy” to hasło spotkania, konfrontacji z własną historią, otwartej wymiany transgranicznej i wolności oraz wspólnego kształtowania przyszłości w duchu pokoju i demokracji.

REGION ODER-WARTHE EINE MULTI-PERSPEKTIVISCHE ERINNERUNGSLANDSCHAFT

W ramach projektu „Miejsca Pamięci Odry i Warty“ (INTERREG VA BB-PL 2014-2020) zidentyfikowano około 180 miejsc pamięci w regionie Odry i Warty.

— Obszar wsparcia Interreg VA
Brandenburgia-Lubuskie

Tło mapy:
© Openstreetmap Contributors

Treść: ECCOFORT e.V. 2023

Nie rościmy sobie prawa do kompletności przedstawionych treści.

Wspólna historyczna przestrzeń kulturowa

Wspólna historyczna przestrzeń kulturowa definiowana jest przez historię i dziedzictwo kulturowe regionu Odry i Warty z okresu przed rokiem 1933. Istotne jest przy tym, że od momentu zasiedlenia do 1945 r. region ten prawie nigdy nie był oddzielony granicami państwowymi (np. Marchia Elektorska, Nowa Marchia, Ziemia Lubuska, Brandenburgia).

Liczne miejsca pamięci stanowią dziś, po obu stronach granicy wspólne dziedzictwo historyczne i kulturowe. Stanowią one przede wszystkim wgląd w życie codzienne i kulturę obszaru wiejskiego lub upamiętniają ważne wydarzenia i osobistości.

Należą do nich zakony rycerskie, takie jak Zakon Templariuszy czy Zakon Joannitów, które zakładały wioski po obu stronach Odry, budowały zamki, pałace i kościoły oraz uprawiały ziemię. Przez wieki zapewniały one pracę i rozwijały służbę zdrowia. Nowy transgraniczny szlak krajoznawczy w regionie nazwany został „Śladami Joannitów“ i jest im poświęcony.

Osuszenie mokradeł i bagien Odry i Warty za czasów króla pruskiego Fryderyka II jest jednym z technicznych i planistycznych arcydzieł XVIII wieku. Położyło ono ważny fundament pod rozwój gospodarczy regionu. Zawsze żeglowne, sztuczne szlaki żeglugowe, takie jak kanał Odra-Szprewa, rekultywacja i zasiedlenie Łęg Warciańskich („Nowa Amerika“) na powierzchni ok. 250 km² i wreszcie połączenie z koleją żelazną i miejską umożliwiły dalszy szybki, przemysłowy rozwój regionu Odry i Warty.

Przełomowe wynalazki (np. w ochronie przeciwpożarowej), nowe technologie (maszyny rolnicze, piece wapienne), nowe przemysłowe procesy produkcyjne lub reformy

w rolnictwie i gospodarce wodnej odcisnęły trwałe piętno na regionie. Swoje dziedzictwo rozwijały tu także znane osobistości i artyści, jak Walther Rathenau, Heinrich von Kleist, Theodor Fontane, Adelbert von Chamisso czy Albrecht Daniel Thaer.

Z konfliktów zbrojnych i zagrożeń wielu epok zachowały się w regionie słowiańskie wały obronne, ruiny zamków, historyczne pola bitewne i współczesne zabytki fortyfikacyjne, w tym pruski system fortyfikacji Kostzyn (niem. Küstrin) czy grodzisko Santok (Zantoch). Wojna trzydziestoletnia, wojna siedmioletnia, wojny napoleońskie, podboje i okupacje, a częściowo także I Wojna Światowa przyniosły regionowi Odry i Warty wiele cierpienia i zniszczenia.

W odpowiedzi na potrzeby wojska rozwinęły się jednak całe gałęzie przemysłu, takie jak cegielnie i odlewnie armat, a także charakterystyczna infrastruktura transportowa.

Po obu stronach granicy muzea (np. w Bad Freienwalde lub Międzyrzeczu), kamienie pamiątkowe i różnorodne miejsca pamięci pozwalają przypomnieć sobie pasjonującą historię regionu. Świadectwa archeologiczne, konteksty historyczne, broń i eksponaty wojskowo-techniczne ilustrują obszar napięć między ludnością, rodami szlacheckimi i narodowościami w tym regionie.

Dziś nie jest oczywistym fakt, że historia regionalna jest uznawana, zachowywana, przedstawiana i przeżywana jako historia wspólna. Przesunięcie Polski na zachód w 1945 roku (patrz Obszar przeznaczenia) doprowadziło do wypędzenia lub przymusowej migracji całych grup ludności z terenów na wschód od Odry, a tym samym do

poważnych zmian w kulturze pamięci regionu. W wyniku tego powstały zróżnicowane poglądy i formy przedstawiania wspólnej historii, dające początek szczególnym napięciom.

Przekazana historia może być w wielu miejscach żywo i autentycznie odtworzona i podnosić tym samym region Odry i Warty do rangi szczególnie cennego historycznego obszaru kulturowego.

Temu też służy inicjatywa „Łęgi Odrzańskie (niem. Oderbruch)- ludzie tworzą krajobraz“, w ramach której 40 obiektów dziedzictwa kulturowego na terenie Łęgów Odrzańskich połączyło siły, aby przedstawić „krajobraz kulturowy jako charakterystyczny przykład antropogenicznego kształtowania krajobrazu w historii Europy“. W 2022 roku Łęgi Odrzańskie stały się tym samym pierwszym europejskim krajobrazem kulturowym, który otrzymał Znak Dziedzictwa Europejskiego (EHL).

Twierdza Küstrin w 1921 r.

23

19

83

74

Przestrzeń dramatycznych losów

Obszar przeznaczenia obejmuje okres narodowego socjalizmu od 1933 do 1945 r., łącznie z okresem powojennym i reorganizacji do ok. 1947 r. Ten historycznie bardzo krótki okres był dla regionu Odry i Warty brutalnie brzemienny w skutki i pod wieloma względami odcisnął na nim trwałe piętno.

Początki dyktatury nazistowskiej, jak wszędzie w Niemczech, przebiegały stopniowo i towarzyszyły im nadzieje i euforia wśród szerokich mas. Przeciwnicy reżimu byli stosunkowo wcześniej prześladowani i więzieni, np. w jednym z pierwszych w historii obozów karnych i koncentracyjnych w Słońsku (niem. Sonnenburg).

Równolegle powstawała infrastruktura maszyny wojennej oraz sieć obozów pracy i zagłady, kontrolowana w tym przypadku przez administrację okręgową we Frankfurcie nad Odrą.

Dziś miejsca pamięci w byłych więzieniach i obozach informują o Holokauście, niesprawiedliwości i samowoli w regionie oraz przedstawiają historie niezliczonych ofiar.

Należy do nich m.in. pomnik eutanazji upamiętniający ponad 10 tys. osób niepełnosprawnych w Międzyrzeczu-Obrzykach (niem. Meseritz-Obrwalde), czy muzeum martyrologii alianckich jeńców wojennych Stalag Luft III C w Żaganiu, ze słynną próbą ucieczki, która stała się inspiracją do filmu „Wielka ucieczka” (niem. „Gesprengte Ktten”).

Ofensywa Armii Czerwonej i jej sojuszników ze wschodu w kierunku Berlina, w styczniu 1945 r. ściągnęła realną i wyniszczającą wojnę do regionu Odry i Warty. Stał się on sceną wydarzeń wojennych, które w tak skomasowanej formie można znaleźć jeszcze tylko w kilku innych regionach w całej Europie.

Należą do nich na przykład:

- masakra w obozie koncentracyjnym Słońsk (Sonnenburg) w noc przed jego wyzwoleniem 31 stycznia 1945 r., upamiętniona dziś przez Muzeum Martyrologii w Słońsku,
- 56-dniowe oblężenie i całkowite zniszczenie starego miasta i twierdzy Kostrzyn (niem. Küstrin) na przełomie lutego i marca 1945 roku, upamiętnione dziś w zmienionej formie przez „Pompeje nad Odrą” w Kostrzynie nad Odrą
- bitwa na Wzgórzach Seelowskich w dniach 16-19 kwietnia 1945 r. jako jedna z największych bitew na ziemiach niemieckich, która jako ostatnie przeciwstawienie się kłęsce hitlerowskich Niemiec spowodowała śmierć ponad 45 000 ludzi, upamiętniona dziś przez Pomnik na Wzgórzach Seelowskich.

Ponad 30 miejsc pamięci na obszarze przeznaczenia poświęconych jest znaczącym bitwom, grobom wojennym, systemom bunkrów, wałom obronnym lub miejscom uzbrojenia z okresu II Wojny Światowej.

Wraz z kłęską hitlerowskich Niemiec i zakończeniem II Wojny Światowej w Europie rozpoczęła się daleko idąca reorganizacja regionu Odry i Warty.

Zwycięskie mocarstwa stworzyły ostatecznie nowy podział terytorialny w Europie, czemu towarzyszyła głęboka reorganizacja regionu Odry i Warty. Polska została przesunięta o około 150 km na zachód, aby dać Związkowi Radzieckiemu więcej przestrzeni. Od tego czasu nowa polsko-niemiecka granica państwowa znajdowała się na linii Odry i Nysy i przebiegała właśnie przez region Odry-Warty.

Według Stalina Polska miała stać się państwem komunistycznym i krajem

etnicznie jednorodnym. Etniczna ludność niemiecka na wschód od Odry była systematycznie wypędzana. Ludność z dawnych wschodnich regionów Polski została przymusowo przesiedlona i zajęła ich miejsce, a także musiała stworzyć dla siebie swoją nową małą ojczyznę, z własną pamięcią, historią i kulturą.

Region Odry i Warty, a szczególnie Frankfurt nad Odrą, stał się stacją przesiedleńczą dla milionów wypędzonych, powracających żołnierzy, zwolnionych jeńców wojennych - Niemców i Rosjan. Dawne niemieckie obozy jenieckie w sowieckiej strefie okupacyjnej stały się specjalnymi obozami NKWD i punktami zbiorczymi dla niemieckich zbrodniarzy wojennych i przeciwników socjalizmu, którzy z kolei byli deportowani przez Frankfurt nad Odrą aż na Syberię.

Mieszkańcy regionu Odry i Warty doświadczyli dalszych fatalnych zmian w wyniku socjalistycznej reformy rolnej (1945/46) oraz klęsk żywiołowych, takich jak ostra zima w 1945 roku czy klęska powodzi na Odrze w marcu 1947 roku.

W sumie liczne miejsca pamięci po obu stronach granicy przedstawiają dziś epokę tzw. obszaru przeznaczenia, w sposób niezwykle złożony i z bardzo różnych perspektyw. Ze względu na swoją koncentrację i znaczenie, to tematycznie bardzo ciężkie dziedzictwo stanowi unikalny punkt odniesienia zarówno w skali europejskiej i światowej.

Różne perspektywy zwycięzców, przegranych, sprawców, ofiar lub bohaterów oraz ich odpowiednie formy reprezentacji tworzą z kolei szczególne pole napięć, jak również stanowią motywację dla turystyki pamięci. **W obszarze przeznaczenia Odry i Warty tkwi ogromny potencjał dla rozwoju międzynarodowego, historycznie wyjątkowego miejsca nauki.**

Przestrzeń spotkań i odkryć

Obszar spotkań i odkryć to epoka przemian w duch pokojowego sąsiedztwa. To również jednak okres dyktatury socjalistycznej, zimnej wojny, przemian politycznych. To wreszcie także era Unii Europejskiej z otwartymi granicami, współpracą gospodarczą i sąsiedztwem opartym na wzajemnym szacunku i wzajemnych korzyściach.

Epoka obszaru losu trwale naznaczyła i fizycznie podzieliła region Odry i Warty; w epoce obszaru spotkań i odkryć przeszczepione zostały natomiast narracje pamięciowo-kulturowe, które są trwałe do dziś.

W ten sposób wspólna historia regionu doznała niemal całkowitego zwrotu poprzez radykalną wymianę ludności na wschód od Odry. Przymusowa migracja ludności z dawnej Polski Wschodniej przyniosła ze sobą własną historię, tradycje i język. Ten ostatni, obok nowej fizycznej granicy na Odrze, stworzył barierę językową, która zwiększyła dystans między mieszkańcami i utrudniała wymianę i współpracę transgraniczną.

Kultury pamięci zaczęły się rozwijać oddzielnie od siebie.

Ówczesna NRD i PRL rozwijały się z jednej strony osobno, a z drugiej jako „bratnie państwa socjalistyczne” pod egidą radziecką. Równocześnie powstała kapitalistyczna Republika Federalna Niemiec z jej zachodnio-amerykańskimi wpływami, w tym z Berlinem Zachodnim.

W ten sposób dwie zwycięskie potęgi (USA/ZSRR) o zasadniczo odmiennych ideologiach (kapitalizm/socjalizm) przeszczepiły się na grunt niemiecki (RFN/Berlin Zachodni i NRD), co o mało nie doprowadziło do eskalacji zimnej wojny.

Również ponowna ocena II Wojny Światowej w RFN, NRD i PRL była odpowiednio uwarunkowana ideologicznie. Powstały i zakorzeniły się bardzo różne kultury pamięci i perspektywy, z których część istnieje do dziś.

Region Odry i Warty musiał najpierw odnaleźć się w tej skomplikowanej sytuacji i tym samym napisać nową historię. Dawni mieszkańcy wschodniej Polski żyli niekiedy przez lata na spakowanych walizkach lub stawiali swój przysłowiowy ołtarz w knajpie zamiast w starym wiejskim kościele, ponieważ zakładali, że „Niemcy wkrótce wrócą”.

Stawiano pomniki wojenne i zakładano mogiły wojenne, na których po dziś dzień chowani są ludzie. Muzea przedstawiają bohaterskie historie wyzwolenia spod reżimu hitlerowskiego i prezentują sprzęt wojenny Armii Czerwonej i Wojska Polskiego.

Podczas zimnej wojny budowano bunkry wojskowe, cywilne i rządowe, aby chronić się przed atakami nuklearnymi lub je koordynować i przeprowadzać.

Ponownie pojawiła się sieć obiektów służących kontroli ludności i zabezpieczeniu dyktatury, np. ośrodki zatrzymań dla młodzieży i warsztaty pracy, więzienia wojskowe i służba ochrony państwa.

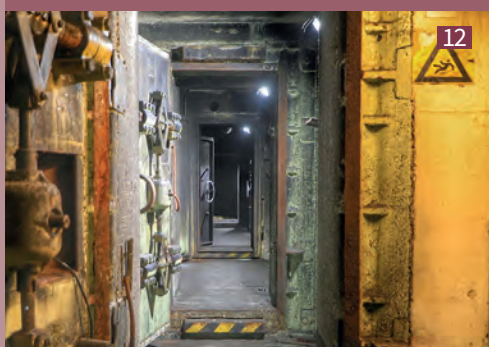
Niedobory zaopatrzenia w NRD i PRL, a także wszechobecna władza państwowa doprowadziły do ukrytego i otwartego oporu wobec systemu socjalistycznego po obu stronach granicy, a także do dążenia do zmian społecznych i demokracji. „Granica pokojowa na Odrze i Nysie” została otwarta w 1972 roku i ponownie zamknięta w 1980 roku dla bezwizowego ruchu granicznego.

Solidarność, Głębokość i Pierestrojka doprowadziły do pokojowej rewolucji, zmian politycznych i zjednoczenia Niemiec. Powstanie Unii Europejskiej w 1993 roku i przystąpienie do niej Polski w 2004 roku to kolejne kamienie milowe na nowej wspólnej drodze regionu Odry i Warty.

O tej równie fascynującej najnowszej historii regionu Odry i Warty oraz o tym, w jaki sposób jego mieszkańcy żyją i współdziałają na jego obszarze po dziś dzień, także w ujęciu transgranicznym, świadczą aktualnie liczne miejsca pamięci. Należy do nich muzeum filmowe „Dzieci z Górz”, muzeum Viadrina z miejscem pamięci i dokumentacji „Ofiar tyranii politycznej” we Frankfurcie nad Odrą czy też Bunkier Kultury Strausberg w byłym bunkrze wywiadowczym Narodowej Armii Ludowej NRD (NVA).

Nowe projekty transgraniczne tworzą nowe polsko-niemieckie miejsca pamięci, jak np. Most Europejski „Europabrücke Bienenwerder – Siekierki”, Muzeum Historia Dworzec Seelow (niem. Museum Geschichtsbahnhof Seelow (Mark)), nowe miejsca spotkań i dialogu w Willi Wagenera w Kostrzynie nad Odrą czy Dom Kultury w Słońsku.

Miejsca pamięci dawnej historii, jak np. ruiny zamku Joannitów w Słońsku, są wspólnie odrestaurowywane. Pozaszkolne miejsca nauki po obu stronach granicy przekazują młodym pokoleniom historię regionu celem lepszego, wzajemnego zrozumienia oraz wspólnej i pokojowej przyszłości.

Projekt ze wsparciem środków europejskich 2019-2023

W ramach projektu dofinansowanego ze środków UE pt. „Miejsca pamięci Odry i Warty“ partnerzy projektu Miasto Seelow (partner wiodący), Miasto Kostrzyn nad Odrą i Gmina Słońsk opracowali instrumenty i metody, aby wspólnie zadbać i wzmocnić wyjątkowy krajobraz pamięci w regionie Odry i Warty oraz podkreślić jego szczególnie unikatową cechę dla rozwoju turystyki.

W ramach wspólnych transgranicznych działań projektowych osiągnięte zostały różne rezultaty.

Transgraniczna marka turystyczna

Okolo 200 miejsc pamięci w regionie Odry i Warty oferuje indywidualne i przekrojowe spojrzenie na burzliwą historię regionu. W sumie mają one duży potencjał dla zrównoważonej oferty turystycznej o zasięgu międzynarodowym.

Region Odry i Warty należy postrzegać jako wspólną, transgraniczną historyczną przestrzeń kulturową. Szczególną cechą projektu było wspieranie wymiany różnych perspektyw pamięciowo-kulturowych z Niemiec, Polski i z zagranicy.

Jako wielopłaszczyznowy krajobraz pamięci o szczególnej historii polsko-niemieckiego pogranicza, zwłaszcza od 1944 roku, region Odry i Warty oferuje wyjątkowe i autentyczne miejsca docelowe dla turystyki edukacyjnej i pamięci, wycieczek kulturowych, wymiany i dialogu.

Wspólną ideę i merytoryczną przesłankę nowej marki parasolowej można odnieść do stwierdzenia „Pamięć łączy“. Jej celem jest wspólna, pokojowa przyszłość i głębsze wzajemne zrozumienie.

Transgraniczna sieć miejsc pamięci

Miejsca pamięci, pomniki i muzea współpracują aktywnie ze sobą w ramach wspólnej marki regionalnej, w celu stworzenia wspólnego obszaru pamięci, obszaru spotkań i odkrycia, który wspiera lepsze zrozumienie różnorodnych światów pamięci po obu stronach granicy i w sposób otwarty prezentuje je na zewnątrz.

Pozostałe rezultaty projektu to:

- Analiza i kategoryzacja miejsc pamięci w regionie Odry i Warty
- Opracowanie wspólnej bazy danych
- Koncepcja marketingowa
- Spotkania, wymiana, stworzenie ponadregionalnej sieci miejsc pamięci i współpraca
- Opracowanie wielojęzycznych narzędzi marketingowych (przewodnik turystyczny, folder promocyjny, ulotki, plakaty, roll-upy, strona internetowa)

Trzy nowe miejsca spotkań i pamięci

W ramach projektu wyremontowano także trzy zabytkowe budynki w celu ich zabezpieczenia i nadania im nowego przeznaczenia. Dla marki turystyki kulturowej „Pamięć łączy” stworzono trzy nowe punkty informacji turystycznej, za pośrednictwem których można informować turystów i zachęcać ich do zwiedzania regionu.

„Muzeum Historia Dworzec Seelow (Mark)“

Dawny budynek dworca Seelow (Mark) jest reprezentacyjnym budynkiem funkcjonalnym z XIX wieku, zbudowany w typowej architekturze kolejowej. Budynek poczekalni dworca z czasów Cesarstwa Niemieckiego trwale stracił swoją funkcję, chociaż stacja na linii Frankfurt (Oder) - Eberswalde jest nadal czynna. Na 200 metrach kwadratowych powierzchni, bez barier architektonicznych, powstało na parterze nowoczesne muzealne miejsce nauki i poznania najnowszej historii regionu, korespondujące z oddalonym o 300 m miejscem pamięci „Wzgórza Seelowskie”. Na piętrze znajduje się mieszkanie projektowe oraz pomieszczenia biurowe i archiwalne.

„Kulturalne i edukacyjne Centrum Spotkań z Historią Regionalną w Słońsku“

Budynek dawnej kamienicy w centrum miejscowości, został wybudowany pod koniec XIX wieku w stylu eklektycznym. Od ok. 1980 r. nieużywany i niszczący, został gruntownie wyremontowany i wyposażony w udogodnienia dla osób niepełnosprawnych. Dziś przekazuje różnorodną historię gminy Słońsk i regionu oraz uzupełnia ofertę Muzeum Martyrologii i ruin zamku Joannitów w Słońsku. Na parterze znajduje się duża sala konferencyjna. Na piętrze znajdują się sale wystawowe, pomieszczenia do prowadzenia warsztatów i prac badawczych oraz biblioteka. Na ostatnim piętrze znajdują się miejsca noclegowe dla studentów i pracowników projektu.

„Centrum Komunikacji i Miejsce Spotkań w Villi Wagenera Kostrzyn nad Odrą“

Villa Wagenera to dawna willa fabrykancka, wybudowana w XIX-wiecznym Küstrin przez rodzinę Wagenerów (fabryka maszyn, kotłów parowych, fabryka miedzi Cüstrin-Neustadt). Przetrwiała ona ciężkie bombardowanie przez Armię Czerwoną wiosną 1945 roku jako jeden z niewielu budynków i następnie była wykorzystywana jako siedziba administracyjna radzieckich okupantów, a później miasta Kostrzyn nad Odrą. Pusty od 2006 roku został przekształcony w nowoczesne polsko-niemieckie centrum komunikacji i kreatywności.

Koncepcja i metodologia

Opracowanie wspólnej marki jako znaku rozpoznawczego oraz koncepcji „Miejsc Pamięci Regionu Odry i Warty“ wymaga analizy pojęcia „pamięć“, jak również szczegółowego przyjrzenia się historii regionu we wszystkich jej aspektach.

Jeśli weźmiemy pod uwagę trzy kluczowe miejsca pamięci, to definicja pojęcia i wyznaczenie granic jest stosunkowo proste. Jednocześnie te kluczowe miejsca oddzielają od siebie trzy kształtujące się w charakterystyczny sposób epoki. Pamięć charakteryzuje się tu osiągnięciami technicznymi i społecznymi, zwłaszcza we wspólnym historycznym obszarze kulturowym i na końcu w obszarze spotkań i odkryć, a więc ma konotację pozytywną.

W zależności od punktu widzenia, obszar przeznaczenia posiada raczej ambiwalentny potencjał pamięci. Od stycznia 1945 roku koniec II Wojny Światowej uderzył w ten region z całym impetem poprzez jedną z największych bitew w Europie i pozostawił niezwykle dotkliwie ślady.

Przede wszystkim jednak późniejszy podział na ziemie polskie i niemieckie podzielił region i na długo przerwał wspólny proces rozwoju. Dodatkowo państwowe wpływy autorytarne spowodowały powstanie niekiedy zupełnie odmiennych perspektyw i postrzegania wspólnej historii, w tym nowych barier językowych. Zwycięzcy, przegrani, bohaterowie, ofiary lub sprawcy to rozpowszechnione schematy interpretacji.

Nowa socjalistyczna Polska musiała pogodzić się z dziedzictwem niemieckim na wschód od Odry, po

tym jak naród polski doznał eksterminacji, ucisku i zniszczenia kulturowego z rąk reżimu nazistowskiego. Konfrontacja ta trwa do dziś jako podstawowa kwestia pojednania polsko-niemieckiego, a także jako podstawowe pytanie w poszukiwaniu polskiej tożsamości i identyfikacji na byłych terenach niemieckich.

Zróżnicowane rozumienie historii jest największym wyzwaniem, ale jednocześnie także największym źródłem napięć w rozwoju wspólnie identyfikującej, transgranicznej marki turystycznej „Pamięć łączy“. W ten sposób projekt przekracza nie tylko granice państw, ale także linie podziału w kulturze pamięci.

Dominujące zainteresowanie międzynarodowe wynika oczywiście ze znaczenia regionu Odry i Warty jako krajobrazu pamięci o zakończeniu II Wojny Światowej w Europie, któremu towarzyszyło zniszczenie narodowosocjalistycznej dyktatury u jej źródła.

Zaskakująca wartość dodana tkwi jednak w okolicznościach wymuszonego, równoległego rozwoju społecznego po zakończeniu wojny i związanych z tym zróżnicowanych ocenach i interpretacjach historii, które mają znaczenie po dziś dzień.

Region Odry i Warty – zróżnicowany obszar pamięci

Wielką szansą projektu „Miejsca Pamięci Odry i Warty“ jest umożliwienie wymiany różnych kulturowych perspektyw pamięci. Region ten ma regionalne, krajowe i międzynarodowe znaczenie turystyczne. Połączenie tych miejsc pamięci przez granicę polsko-niemiecką otwiera

różne perspektywy, które razem mogą przekazać zróżnicowany obraz historii.

Ponowna weryfikacja i wyjaśnienie kultury pamięci posunęły się tak daleko, że zróżnicowany obraz historii stał się możliwy i należy do niego dążyć w całej Europie. W kulturze pamięci nie ma „jednej prawdziwej narracji”, lecz należy dążyć do tego, aby umożliwić jak najbardziej obiektywne spojrzenie „z lotu ptaka”. Można pamiętać w sposób historycznie poprawny!

„Pamięć łączy” - to przekaz marki

Wspólna idea, koncepcja i merytoryczna przesłanka tworzonej marki parasolowej sprowadza się do stwierdzenia: „Pamięć łączy” i ma na celu wspólną pokojową przyszłość i głębsze wzajemne zrozumienie.

Znajomość indywidualnej przeszłości w kontekście wspólnej historii przez wszystkie trzy epoki pamięci tworzy wzajemne podstawowe zrozumienie co do zachowań Polaków i Niemców. Ponadto znaczenie Europy oraz aktualnych wydarzeń światowych i geopolitycznych można wyjaśnić na podstawie historycznego rozwoju regionu Odry i Warty.

Wspólna pamięć, spojrzenie na wydarzenia historyczne z różnych perspektyw i podjęcie dialogu na ich temat powinno prowadzić do spostrzeżeń zapewniających wspólną przyszłość. W szczególności uświadomienie sobie, że wspólna przyszłość nie jest jeszcze pewna, generuje lub w najlepszym wypadku wzmacnia wolę wspólnej pracy nad nią.

W tym sensie trzy obiekty infrastrukturalne w Seelow, Kostrzynie nad Odrą i Słońsku, z ich przyszłym wykorzystaniem jako miejsc spotkań, informacji, komunikacji i wymiany, wyznaczają również ważne akcenty i wspierają rozwój wspólnego krajobrazu pamięci, obejmującego wszystkie miejsca pamięci w regionie.

Pomnik chwały poległych w Platow symbolizuje przemiany w regionie. Na pomniku wzniesionym w 1897 roku dla upamiętnienia poległych w niemieckich wojnach zjednoczeniowych z lat 1864, 1866 i 1870-1872, pod koniec wojny w 1945 roku usunięto tablice i symbole, a polscy żołnierze namalowali napis „SOWIECKIE ZWYCIĘSTWO NAD SZWABAMI”.

Docelowe funkcje transgranicznej marki turystycznej

Nowa marka „Pamięć łączy” ma wiele funkcji docelowych. Oprócz zewnętrznego wpływu na turystykę musi mieć również wpływ wewnętrzny. Podnoszenie świadomości i akceptacja polityczna stanowią istotny aspekt dla trwałego wdrożenia transgranicznej marki turystycznej.

Misja edukacyjna

Jednym z najważniejszych sposobów przekazywania wartości lub wydarzeń kulturalno-historycznych kolejnym pokoleniom jest turystyka kulturowa.

Turystyka edukacyjna jest elementem turystyki kulturowej. Jej celem jest intensywne, konkretne, żywe i w autentycznych miejscach informowanie turystów o określonym temacie. Uzyskany w ten sposób efekt edukacyjny znacznie wykracza poza ramy ogólnej podróży kulturowej. Wycieczki edukacyjne skierowane są przede wszystkim do grup turystycznych takich jak, np. uczniów, studentów, grup specjalistycznych i ekspertów.

Ze względu na dużą ilość istotnych z punktu widzenia edukacji tematów historycznych i miejsc pamięci region Odry i Warty jest predestynowany do organizacji wycieczek edukacyjnych. Dlatego też turystyka edukacyjna i pamięci jest głównym elementem orientacji nowej marki.

Podnoszenie świadomości własnej historii regionalnej

W przeciwieństwie do pojedynczych celów turystyki kulturowej/pamięci (np. Allied Muzeum Aliantów w Berlinie), wizerunek krajobrazu pamięci zależy od wspólnej prezentacji wszystkich uczestniczących miejsc pamięci.

Ponadto pracownicy podmiotów świadczących usługi turystyczne (hotelarstwo, gastronomia, infor-

macja turystyczna itp.), jak również mieszkańcy regionu stanowią kolejny, często niedoceniany poziom prezentacji. Ich rola jako „ambasadorów kultury” ma czasem nawet bardziej trwały wpływ na gości niż same miejsca pamięci, ponieważ jest ona bezpośrednia i autentyczna. Jako zasadniczy cel marki należy kreować mieszkańców wszystkich pokoleń jako ambasadorów kultury, szczególnie we współpracy transgranicznej.

Akceptacja polityczna i wsparcie długofalowe

Istotne jest, aby przesłanie „Pamięć łączy” zostało politycznie zaakceptowane jako marka i filozofia po obu stronach granicy oraz była wspierana w dłuższej perspektywie. Wdrożenie marki i trwałe stworzenie niezbędnej infrastruktury turystycznej w regionie nie może być zrealizowane bez wsparcia politycznego i publicznych dotacji. Dlatego ważną funkcją docelową jest w tym zakresie podnoszenie świadomości i regularna wymiana na poziomie politycznym.

Zrównoważony rozwój

Ochrona klimatu i zrównoważony rozwój stanowią istotne wyzwania naszych czasów i są obecnie szeroko zakorzenione w powszechnej świadomości. Zrównoważona turystyka powinna przyczyniać się do zachowania przyrody i kultury docelowych miejsc turystycznych, ochrony klimatu i zasobów, być przyjazna dla osób aktywnych turystycznie oraz mieć sens ekologiczny i ekonomiczny.

Transport przyjazny dla klimatu, zrównoważone zakwaterowanie, wydarzenia przyjazne środowisku - bez odpadów czy oferty bez barier architektonicznych, to tylko kilka obszarów, na których skupia się również nowa marka „Pamięć łączy”.

W zakresie, w jakim turystyka przyczynia się do edukacji, wymiany i wzajemnego zrozumienia narodów, ich historii, tradycji i kultury, ma również efekt zrównoważonego rozwoju.

Cele zrównoważonego rozwoju nowej marki „Pamięć łączy” obejmują:

- decentralizację, celem uniknięcia nadmiernego natężenia ruchu turystycznego, np. w Berlinie,

- tworzenie neutralnych klimatycznie ofert turystycznych, np. poprzez e-mobilność, wycieczki rowerowe, korzystanie z regionalnych tras kolejowych itp.,
- tworzenie ofert turystycznych dla wszystkich, tj. z uwzględnieniem osób niepełnosprawnych.

Strategia wieloperspektywicznego krajobrazu pamięci Odry i Warty

Stworzenie wieloperspektywicznego krajobrazu pamięci Odry i Warty wydaje się być obiecującym sposobem trwałego dowartościowania historycznego znaczenia regionu Odry i Warty. W szczególności epoki obszaru przeznaczenia oraz obszaru spotkania i odkrycia zawierają w sobie wyjątkowe w historii Europy bogactwo i kombinację miejsc pamięci.

Dopiero teraz, ponad 75 lat po zakończeniu II Wojny Światowej i ponad 30 lat po upadku socjalizmu w Polsce i NRD, temat „pamięci” może być rozpatrywany otwarcie i kompleksowo ze wszystkich stron.

W kontekście aktualnych wydarzeń w konfliktach Rosja-Ukraina lub Chiny-Tajwan, stwierdzenie: „Nigdy więcej wojny” oraz walka o demokrację i wolność są aktualne bardziej niż kiedykolwiek dla wszystkich ludzi, a zwłaszcza dla młodszych pokoleń.

Stworzenie sieci i wspólny marketing regionalnych ofert turystycznych dotyczących pamięci jako wieloperspektywicznego krajobrazu pamięci tworzy nowy potencjał turystyczny. Oferta ta może być konsumowana indywidualnie lub łącznie, w wielu miejscach, co znacznie zwiększa

motywację odwiedzin turystów jednodniowych i wielodniowych.

Podejście wieloperspektywiczne wiąże się z dużą odpowiedzialnością, ale umożliwia również atrakcyjny transgraniczny przekaz historii i dużą różnorodność tematyczną w układaniu treści. Oznacza to, że do wielu grup docelowych można dotrzeć w sposób indywidualny, co odpowiednio zwiększa szansę na powodzenie w dotarciu do nich. Motto „Pamięć łączy” stanowi przy tym główny element transgranicznej marki turystycznej.

Niniejsza koncepcja marketingowa, obejmująca plan działań i koncepcję transgranicznej sieci turystycznej, opisuje warunki ramowe dla realizacji strategii wieloperspektywicznego krajobrazu pamięci.

Istotnym kryterium sukcesu jest gotowość jak największej liczby miejsc pamięci do stania się częścią nowej marki, jak również odpowiednie wsparcie polityczne, gospodarcze oraz wśród mieszkańców regionu. Przy konsekwentnym planowaniu realizacji, a także finansowaniu, region Odry i Warty może stać się na rynku usług turystycznych miejscem nauki o historii Europy.

- 1 Muzeum Viadrina, Frankfurt nad Odrą
- 2 Zamek Mędzrzeczu i Muzeum Ziemi Międzyrzeczkiej, Międzyrzecz
- 3 Muzeum Dom Ziemi Lubuskiej w Lubusz
- 4 Muzeum Regionalne Województwa Lubuskiego, Gorzów Wielkopolski
- 5 Muzeum Regionalne Województwa Lubuskiego, Zielona Góra
- 6 Dom Brandenburgii, Fürstenwalde/ Sprewa
- 7 Muzeum Archeologiczne Grodu Santok z basztą, Santok
- 8 Izba Muzealna Stowarzyszenia Przyjaciół Ziemi Gubińskiej w Gubinie
- 9 Zamek i kościół w Neuhardenbergu
- 10 Muzeum Fürstenwalde (Szprewa)
- 11 Spichlerz Sztuki Friedersdorf
- 12 Zamek Piastowski w Krośnie Odrzańskim, Krosno Odrzańskie
- 13 Pałac i Zamek Książąt Lubomirskich, Lubniewice
- 14 Klasztor Cystersów, Gościkowo-Paradyż
- 15 Klasztor Cystersów, Altfriedland
- 16 Skansen Etnograficzny, Zielona Góra
- 17 Muzeum w Platkow, Gusow-Platkow
- 18 Muzeum Nadodrza, Bad Freienwalde
- 19 Muzeum Bagien Nadodrzańskich w Altranft, Bad Freienwalde, miejscowość Altranft
- 20 Muzeum Wsi Friedrichsaue
- 21 Kanał Friedricha Wilhelma, Groß Lindow
- 22 Centrum informacyjne śluza Kersdorf, Briesen (Mark)
- 23 Pomnik Króla Pruskiego Fryderyka II, Letschin
- 24 Stacja pomp "Warniki", Delta Warty
- 25 Kamień pamiątkowy przy Van Haerlem-Blick, Letschin miejscowość Sophienthal
- 26 Obszar "Nowa Ameryka", Park Narodowy Ujście Warty
- 27 Muzeum Twierdzy Kostrzyn, Kostrzyn nad Odrą
- 28 Fort Gorgast
- 29 Fort Zorndorf, Sarbinowo
- 30 Forty Żabice (niem. Säpzig), Żabice
- 31 Fort Tschernow, Czarnowo
- 32 Dawna renesansowa twierdza Drezdenko, Drezdenko
- 33 Pole bitwy pod Kijami, między Kijami i Pałckiem
- 34 Pole bitwy pod Kunowicami, Kunowice
- 35 Pole bitwy pod Sarbinowem, Sarbinowo
- 36 Pole bitwy pod Cedynią, wzgórze pamięci Cedynia
- 37 Dawne pruskie koszary artyleryjskie, wyspa na Odrze
- 38 Willa Wagener Kostrzyn, Kostrzyn nad Odrą
- 39 Dworzec kolejowy w Kostrzynie nad Odrą
- 40 Wiatrak Wilhelmsaue, Letschin-Wilhelmsaue
- 41 Młyn wodny Worin, Vierlinden-Worin
- 42 Pomnik Alberta Mahlera, Wriezen
- 43 Pomnik Albrechta Daniela Thaera, Reichenow-Möglin
- 44 Muzeum Miejskie Eisenhüttenstadt, oddział Muzeum Straży Pożarnej i Techniki
- 45 Julius Pintsch AG - Pionierzy światła, Dzielnica Pintsch, Fürstenwalde (Sprewa)
- 46 Muzeum Browaru w Fürstenwalde w Starym Ratuszu, Fürstenwalde (Sprewa)
- 47 Muzeum Kolei w Letschin
- 48 Piece wapienne w Wriezen
- 49 Kanał Odra-Szprewa
- 50 Muzeum kowala i szewca, Groß Neuendorf
- 51 Park muzealny i dom kultury, Rüdersdorf
- 52 Miejsce pamięci i wystawa na temat katastrofy Litewskiego samolotu transatlantycznego w 1933r, Pszczelnik
- 53 Cegielnia Altglietzen
- 54 Królewska Huta Żelaza Witnica, Witnica
- 55 Muzeum Browaru Lubuskiego, Witnica
- 56 Muzeum Pogody / "Królewsko-Pruskie Obserwatorium Aeronautyczne", Lindenberg
- 57 Wiadukt kolejowy Lindenberg
- 58 Wiadukt kolejowy Łagów
- 59 Młyn przemysłowy Słońsk
- 60 Podnośnia statków Niederfinow
- 61 Muzeum Żeglugi Śródlądowej Oderberg
- 62 Skansen Babimost
- 63 Pomnik Walthera Rathenau na zamku w Bad Freienwalde
- 64 Muzeum Kleista, Frankfurt nad Odrą
- 65 Pomnik Ewalda Christiana von Kleista, Frankfurt nad Odrą
- 66 Muzeum Chamisso w Kunersdorfer Musenhof, Kunersdorf
- 67 Pomnik Ławeczka Nelly, Gorzów Wielkopolski
- 68 Pomnik Nobutsugu Koenuma, Wriezen
- 69 Tablica pamiątkowa feldmarszałka generała Georga von Derfflingera, Gusow
- 70 Tablica pamiątkowa Hansa Hermanna von Katte, Twierdza Kostrzyn, Kostrzyn nad Odrą
- 71 Pomnik Klabunda, Krosno Odrzańskie
- 72 Miejsce działalności Fontane, Letschin
- 73 Ruiny zamku joannitów w Słońsku, Słońsk
- 74 Kościół Matki Boskiej Częstochowskiej, Słońsk
- 75 Dom Joannitów, Sulęcín
- 76 Kościół św. Mikołaja, Sulęcín
- 77 Zamek Joannitów, Łagów
- 78 Ruiny zamku Świebodziń (Zamek Joannitów), Świebodziń
- 79 Pałac Dąbroszyn, Dąbroszyn
- 80 Miasto Joannitów i zamek Streleburg, Friedland (Dolne Łużyce)
- 81 Kościół komandorii Lietzen
- 82 Kościół Neuentempel
- 83 Kościół Marxdorf
- 84 Kościół w Ostrowie

PRZESTRZEŃ DRAMATYCZNYCH LOSÓW

- 1 Muzeum Martyrologii obozu koncentracyjnego Słońsk, cmentarz i tablica pamiątkowa, Słońsk
- 2 Miejsce Dokumentacji Obozu Koncentracyjnego Lieberose / Radziecki Obóz Specjalny nr. 6 Jamlitz
- 3 Muzeum Viadrina Miejsce Pamięci i Dokumentacji "Ofiary Tyranii Politycznej", Frankfurt nad Odrą
- 4 Kamienie pamiątkowe ku czci więźniów podobozu Wulkow
- 5 Sanatorium i dom opieki Mędzrzecz-Obrzyce, Miejsce pamięci ofiar eutanazji, Mędzrzecz-Obrzyce
- 6 Stalag IIIB Eisenhüttenstadt-Fürstenberg (Oder), Muzeum Miejskie Eisenhüttenstadt
- 7 Oflag III B Titorlager, kompleks koszarowy / szpital, Cibórz
- 8 Muzeum Oflagu II C Woldenberg, Dobiegniew
- 9 Pomnik Ofiar Wojny, Most Europejski koło Siekierok

10	Muzeum Martyrologii Alianckich Jeńców Wojennych Stalag Luft III C, Żagań	1	Muzeum Stacja Historia Seelow
11	Pomnik czołgów w Lubrzy	2	Obelisk Czelin - 1. polski słup graniczny na Odrze 1945 r.
12	Pomnik Ofiar Wojny, cmentarz Waldsiedersdorf	3	Muzeum Miejskie Eisenhüttenstad
13	Muzeum Frontu Fortecznego Odra-Warthe-Bogen (MRU), Pniewo	4	Powiatowy Dom Kultury "Erich Weinert", Seelow
14	Muzeum Pętli Burschen, Boryszyn	5	Dom Kultury "Martin Andersen Nexö", Rüdersdorf
15	Ścieżka historyczno-przyrodnicza "Oderstellung Cigacice / Odereck", Leśna Góra	6	Centrum Dokumentacji Kultury Codziennej w NRD, Eisenhüttenstadt
16	Skansen Fortyfikacyjny Czerwieńsk	7	Muzeum Filmowe Golzow
17	Stare Miasto Twierdza Kostrzyn, Kostrzyn nad Odrą	8	Kino młodzieżowe, Frankfurt nad Odrą
18	Prywatne Muzeum Honoru Oręża Polskiego, Witnica	9	Dom Kultury z Muzeum Rolnictwa, Groß Neuendorf
19	Muzeum Pamięci Oręża Polskiego, Stare Łysogórki	10	Dom Johna Heartfielda Waldsiedersdorf
20	Muzeum i Pomnik Pamięci Pionierów 1. Armii Wojska Polskiego, Gozdowice	11	Dom Brechta-Weigla Buckow
21	Sanktuarium w Siekierkach	12	Bunkier kultury Strausberg
22	Muzeum i Miejsce Pamięci Wzgórz Seelowskich	13	Podziemny kompleks bunkrów Falkenhagen
23	Muzeum Stacja Historyczna Seelow (Mark)	14	Rosyjska baza raketowa Wołkodar, Trzemeszno Lubuskie
24	Miejsce Pamięci Reitweiner Sporn	15	Bunkier atomowy Harnekop, Prötzel
25	Pomnik Czołgów, Pomnik Ofiar Wojny, Pomnik Przyczółka Mostowego, Kienitz (Letschin)	16	Muzeum Bunkrów Garzau
26	Pomnik wojenny Zamek Klessin, Podelzig	17	Muzeum Bunkrów Fuchsbau, Bad Saarow, miejscowość Petersdorf
27	Miejsce Pamięci Neuküstrinchen, Oderaue	18	Muzeum Bunkrów Kolkwitz
28	Ruiny fabryki amunicji i materiałów wybuchowych Dynamit AG, Nowogród Bobrzański - Krzystkowice	19	Muzeum Bunkrów Kunersdorf
29	Ruiny fabryki materiałów wybuchowych Deutsche Sprengchemie Sp. z o. o., Forst	20	Muzeum Bunkrów Gosen
30	Kamień pamiątkowy ku czci amerykańskiego bombowca Radiooperator Leslie C. Chavet, Nowa Wioska	21	Muzeum Lotnictwa w Neuardenbergu
31	Grób amerykańskiego radiotelegrafisty bombowca Leslie C. Chaveta, Bucze	22	Lubuskie Muzeum Wojskowe Zielona Góra, Drzonów
32	Muzeum Atena, Skwierzyna	23	Więzienie Cottbus Centrum Praw Człowieka
33	Wieża radarowa Weesow	24	Muzeum Viadrina Centrum Pamięci i Dokumentacji "Ofiary Tyranii Politycznej", Frankfurt (Oder)
34	Lotnisko Werneuchen	25	Przeście graniczne Kostrzyn nad Odrą
35	Gronenfelde (I wojna światowa)	26	Most miejski we Frankfurcie nad Odrą
36	Miejsce pochówku wojennego Stalag IIIC Alt-Drewitz, Kostrzyn nad Odrą - Stare Drzewice	27	Most Europejski (dawny most kolejowy), Neurüdnitz-Siekierki
37	Cmentarz komunalny w Seelow	28	Centrum Edukacji i Spotkań Zamek Trebnitz
38	Niemiecki grób wojenny Wuhden	29	Prom samochodowy Güstebieser Loose - Gozdowice
39	Polski Pomnik Wojenny i Cmentarz Wojskowy, Stare Łysogórki	30	Pomnik powodzi "Flutzeichen", Oderaue, miejscowość Neuküstrinchen Neuranft
40	Pomnik Radzieckie w Eisenhüttenstadt	31	Fabryka Kultury Fürstenwalde "Kompleks Fabrik-Bischofsburg", Plac Katedralny Fürstenwalde (Szprewa)
41	Radzieckie Miejsce Pamięci i Cmentarz Żołnierzy Radzieckich, Cybinka	32	Zamek Beeskow i Muzeum Sztuki Współczesnej
42	Radziecki Cmentarz Wojskowy Groß Neuen-dorf	33	Park Sukcesji i Kopiec Komandora Lieberoser Heide
43	Radziecki Cmentarz Wojskowy Lebus	34	Park Drogowskazów w Witnicy
44	Radziecki Cmentarz Wojskowy Küstrin-Kietz	35	Dom Kultury w Słońsku
45	Radziecki Cmentarz Honorowy i Miejsce Pamięci Cottbus	36	Muzeum Park Przyrody w Słońsku
46	Radziecki Cmentarz Wojskowy Forst	37	Park Kultur Świata, Drezdenko
47	Radziecki Cmentarz Honorowy w Spremberg	38	Dom Szwajcarski Seelow
48	Radzieckie Pomnik Wojenny Platkow	39	Lasek Pokoju Werbig
49	Radziecki Pomnik Wojenny i Cmentarz Grünheide	40	Lasek Pokoju Górzycy
50	Radziecki Pomnik Wojenny i Cmentarz Beeskow	41	Park Narodowy Ujście Warty
		42	Park Przyrody Szwajcaria Marchijska (Märki-sche Schweiz)

W ramach projektu „Miejsca Pamięci Odry i Warty“ (INTERREG VA BB-PL 2014-2020) zidentyfikowano około 180 miejsc pamięci w regionie Odry i Warty.

Nie rościmy sobie prawa do kompletności przedstawionych treści.

NADruk

Zrealizowano na zlecenie miasta Seelow

Küsriner Str. 61, 15306 Seelow
www.seelow.de

Redakcja i skład

ECCOFORT e.V.
Albertinenstr. 1, 13086 Berlin
office@eccofort.eu
www.eccofort.eu

Zdjęcia

©ECCOFORT e.V., z wyjątkiem:

S2-Nr.27 ©ADAC; S3 tło mapy ©Printmaps.net/OSM Contributors; S8-Nr.1
©Muzeum Martyrologii Słońsk; S8-Nr.17 ©Muzeum Twierdzy Kostrzyn; S11-
Nr.8 ©StadtFrankfurt (Oder); S11-Nr.24 ©Museum Viadrina;
S11-Nr.28 ©Andreas Schoop

www.pamiec-laczy.eu

Dofinansowano ze środków Unii Europejskiej w ramach programu współpracy
INTERREG VA Brandenburgia-Polska 2014-2020
Redukować bariery - wspólnie wykorzystywać mocne strony.

EUROPÄISCHE UNION
Europäischer Fonds für
regionale Entwicklung

UNIA EUROPEJSKA
Europäischer Fonds für
regionale Entwicklung

BB-PL
INTERREG V A
2014-2020

Barrieren reduzieren – gemeinsame Stärken nutzen“ / „Redukować bariery – wspólnie wykorzystywać silne strony“